

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE
AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ BÖLÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTAOKULA DEVAM EDEN ÖĞRENCİLERİN
HAFIZLIK EĞİTİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR
VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA

PAKİZE YETİMOVA
2501151322

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ Z. ŞEYMA ALTIN

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : PAKİZE YETİMOVA Numarası : 2501151322
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ ZARİFE ŞEYMA ALTIN
Tez Savunma Tarihi : 05.09.2018 Saati : 10:30
Tez Başlığı : "ORTAOKULA DEVAM EDEN ÖĞRENCİLERİN HAFIZLIK EĞİTİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HAMİT ER		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ZARİFE ŞEYMA ALTIN		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ EMİNE KESKİNER		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ABDULLAH HİKMET ATAN		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ BİLAL YORULMAZ		

ÖZ

ORTAOKULA DEVAM EDEN ÖĞRENCİLERİN HAFIZLIK EĞİTİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

PAKİZE YETİMOVA

Bu çalışmada Milli Eğitim Sistemimizde 4+4+4 eğitim reformuna geçişin ardından örgün eğitime devam eden öğrencilerin hafızlık yapmasına kolaylık sağlamak amacıyla geliştirilen hafızlık projelerinde yaşanan sorunlara değinilmiş ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerine vurgu yapılmıştır. Çalışmada, örneklem grubunun görüşleri doğrultusunda uygulanan projeler ele alınmıştır. Kurumlar arası imzalanan protokoller çerçevesinde uygulanmaya başlayan projelerin süreci uygulama sahasından alınan görüşler doğrultusunda değerlendirilmiştir. 2012 yılında örgün eğitimde yapılan reformlarla okulların özellikle ortaokul kısımlarında hafızlık eğitimi yeni bir boyut kazanmıştır. Bu süreçte canlanan hafızlık eğitiminin öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal alanlarına direkt veya dolaylı olarak etki ettiği gözlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ortak yürüttüğü hafızlık eğitimi çalışma sahasındaki farklılıklar ele alınmış dünyada uygulanan farklı hafızlık yöntemleri doğrultusunda çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hafızlık, Hafızlık Eğitimi, Örgün Eğitim, Eğitim Reformu, Yöntem

ABSTRACT

THE A RESEARCH OF PROBLEMS ENCOUNTERED AT QUR'AN MEMORIZATION STAGE OF STUDENTS THAT CONTINUE TO SECONDARY SCHOOL AND SOLUTION SUGGESTIONS ORIENTED OF THESE PROBLEMS

PAKİZE YETİMOVA

This study is mentioned that the problems encountered in improved Qur'an Memorization projects with aim of making easier Qur'an Memorization of students that continue to formal education after transition to 4+4+4 education reform in National Education System and emphasized that the solution suggestions of these problems. It is discussed that applied projects in accordance with the opinions of the sample group in this study .The process of the projects started to be implemented within the frame of signed protocols inter-institutions is evaluated in accordance with the taken opinions from the application field. In 2012, the training of Qur'an Memorization has gained a new dimension with reforms that is maked in formal education, especially secondary schools. In this process, it has been observed that directly or indirectly affect to cognitive and emotional areas of students of the revived "Qur'an Memorization Training". The differences in application area of "Qur'an Memorization Training" that is carried out jointly by The National Education Ministry and The Religious Affairs Ministry is discussed, the solution suggestions is proposed in accordance with different "Qur'an Memorization" methods applied in the world.

Keywords: Qur'an Memorization, Qur'an Memorization Training, Formal Education, Education Reform, Method

ÖNSÖZ

Bu tez yıllardır hafızlığı hayatımın merkezine koymamın ürünüdür. Çocukluğumdan itibaren Kur'an-ı Kerim ile olan gönül bağımın neticesinde bu alanda çalışmayı hep hayal etmiştim. Çevremin telkini, danışman hocamın çalışmayı istediğim konu doğrultusunda beni yönlendirmesiyle bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Hem öğrenci hem öğretici gözüyle içerden biri olarak hafızlık ile ilgili süreci ve çalışmaları yakından takip etmem nitel bir çalışma olan tezim için önemli bir kaynak oluşturmuştur. İlkokul sonrası hafızlık yaparak öğrenci gözüyle, hafızlık sınıfı öğreticiliği yaparak öğretici gözüyle, hafızlık sınıfı olan bir Kur'an Kursunda idarecilik yaparak idareci gözüyle ve çocuğu hafızlık yapan bir anne olarak veli gözüyle edindiğim bilgi, tecrübe ve gözlemlerimi hâlihazırda eğitimin içinde olan gruplarla yaptığım görüşmeler doğrultusunda tezime aktarmaya çalıştım.

Araştırmanın temelini “örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi” projesinin ortaokul kısmında hafızlık çalışmaları için bir yıl izin verilmesi süreci, bu sürece yönelik görüşler ve öneriler oluşturmaktadır. Tezimde ortaokul kademesine devam ederken hafızlık yapan ve hafızlık eğitimini tamamlamak için bir (1) yıl ara verme hakkını kullanan öğrencilerin ara verdikleri süreci, bu süreçte hafızlıktan beklentilerini ve bu beklentilere ulaşıp ulaşılmadığını incelemeye çalıştım. Yine farklı hafızlık uygulamalarının ülkemizdeki hafızlık eğitim sistemine uyarlanması üzerine öneriler sundum.

Araştırmanın hazırlanmasında her türlü konuda yol gösteren, önerilerde bulunan ve beni cesaretlendiren kıymetli hocam Dr. Öğretim Üyesi Z. Şeyma ALTIN'a minnettarlığımı ifade ediyorum.

Araştırma sürecinde Okullar ve Kur'an Kurslarıyla bağlantılar kurduk ve görüşmeler yaptık. Görüşme yapmak için gerekli izinleri veren ve kolaylık sağlayan Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Müftülüğünde görevli hocalarımıza teşekkür ediyorum. Hafızlık ile ilgili hedeflerini bizlerle paylaşan okul müdürleri, Kur'an Kursu yöneticilerine; hafızlık sürecinin farklı boyutlarını tecrübeleri doğrultusunda bizimle paylaşan öğretmen ve Kur'an Kursu öğreticilerine;

hafızlarımıza destekleriyle cesaret veren ve çocuklarımıza “güven” duygusunu hissettiren velilere; heyecan ve iştiaqları gözlerinden okunan öğrencilere teşekkür ediyorum.

Çalışmam süresince bana daima cesaret veren değerli eşim Mustafa YETİMOVA, sevgili kızım Esmâ Arzu YETİMOVA'ya, değerli ailem ve hafız öğrencilerim olmak üzere tüm dostlarıma teşekkür ediyorum.

PAKİZE YETİMOVA

İSTANBUL, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAFIZLIK EĞİTİMİ

1.1. Hafızlığın Kurumsallaşma Süreci	9
1.2. Okullarda Hafızlık	14
1.3. Dünyada Hafızlık Uygulama Örnekleri	16

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

2.1. Programdan Haberdar Olma Durumları	21
2.1.1. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi Programı İle İlgili Bilgiye Ulaşma Durumları	21
2.2. Programdan Beklentiler	27
2.2.1. Hafızlığı Bitirmeye Yönelik Beklentiler	28
2.2.2. Okul Başarısı, Davranış ve Sosyal Hayata Yönelik Hafızlıktan Beklentiler	36
2.2.2.1. Okul Başarısına Yönelik Beklentiler	36
2.2.2.2. Tutum ve Davranışlara Yönelik Beklentiler	43
2.2.2.3. Sosyal Hayata Yönelik Beklentiler	52
2.2.3. Okullardan ve Kur'an Kurslarından Beklentiler	59
2.3. Süreç İle İlgili Görüşler	68
2.3.1. Ortaokul Kademesinin Hafızlık Yapmak İçin Uygun Olma Durumu	68
2.3.2. Hafızlık Yapacak Öğrencinin Belirlenme Süreci	76
2.3.3. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitiminin Zorlayan Yanları	84
2.3.4. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitiminin Güçlü Ve Zayıf Yönleri ...	93
2.4. Programın Çıktıları İle İlgili Görüşler	100

2.4.1.	Hafızlığı Bitirmeye Yönelik Hedeflere Ulaşılma Durumu	101
2.4.2.	Okul Başarısı, Davranış ve Sosyal Hayata Yönelik Beklentilere Ulaşma Durumu	106
2.4.2.1.	Okul Başarısına Yönelik Çıktılar	106
2.4.2.2.	Tutum ve Davranışlara Yönelik Çıktılar	112
2.4.2.3.	Sosyal Hayata Yönelik Çıktılar	119
2.4.3.	Okul ve Kurslardan Beklentilere Ulaşılma Durumu	123
SONUÇ VE ÖNERİLER.....		130
KAYNAKÇA		137
EKLER.....		141

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Ana Bilim Dalı
Bsk	:Baskı
C.	:Cilt
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
DÖGM	:Din Öğretimi Genel Müdürlüğü
Ed.	:Editör/Editörler
HTK	:Hafızlık Takip Komisyonu
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
S.	:Sayfa
S.S.	:Sayfa sayısı
TEOG	:Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş
Vb.	:Ve benzeri
Vd.	:Ve diğerleri
Vs.	:Vesaire
Yay.	:Yayınları

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, amacı, önemine yer verilmiş, yöntemi açıklanmıştır.

Araştırmanın Problemi

Ülkemizde 1925’de “Hafız-ı Kur’an”¹ yetiştirmek üzere kurulan Kur’an Kurslarında okutulan Kur’an-ı Kerim eğitimi çeşitli süreçlerden geçerek 2012 yılında uygulanmaya başlayan 4+4+4 eğitim reformu ile yeni bir ivme kazanmıştır. Öğrenci potansiyeli açısından olumlu bir yükselişin olduğu bu kademedeki hafızlık yapacak öğrencilerin yaşlarının küçük olması ve daha kabiliyetli öğrencilerin de bu eğitime tabi olması idareci, öğretmen ve velilerin hafızlıktan beklentilerinin oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca İmam Hatip Okullarının orta kısmının yeniden açılmasıyla bu okullara artan rağbet sonucu yeni projeler geliştirilmeye başlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda uygulamaya geçen hafızlık eğitimi de veliler ve öğrencilerin talepleri doğrultusunda başlatılan projelerden biridir. Hafızlık yapan öğrencinin okula bir yıl ara verme imkânına sahip olması, aranın ardından hafızlığını bitirip okuluna devam edecek öğrencinin sene sonu gireceği sınavda başarılı olması halinde bir üst sınıftan devam etmesi okul, kurs, veli ve öğrenciler tarafından heyecanla karşılanmıştır.

Bu heyecanın karşılığı olarak Din öğretimi Genel Müdürlüğü’nün “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi” projesinde ortaokul kısmına yönelik 21 hafızlık proje okulu² çeşitli illerde eğitime devam etmektedir. Bu okulların dışındaki birçok İmam Hatip Ortaokulunda il ve ilçe Milli Eğitim Müdürlükleri bilgisi dâhilinde hafızlık yaptırılmaktadır. İlçe Müftülükleri ile ortaklaşa yürütülen hafızlık eğitiminde katılımcıların projeden haberdar olma durumlarındaki eksiklikler, öğrencilerin belirlenmesinde proje kriterlerine uygun seçim yapılamaması ve eğitim sürecinde

---

¹ Cahit Baltacı, “Cumhuriyet Döneminde Kur’an Kursları”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 6, İstanbul, 1999, s.s. 181-186.

² (Çevrimiçi) <https://dogm.meb.gov.tr/www/orgun-egitimle-birlikte-hafizlik-projesi-uygulayan-imam-hatip-ortaokullari-listesi/icerik/640>, 05.04.2018.

uygulanan bazı yöntemlerin sürece olumsuz yansması sonucunda bazı problemler görölmeye başlanmıştır.

Ortaokul kısmında uygulanan hafızlık eğitimi, “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi” projesi kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığına bağılı bir Kur’an Kursuna kayıtlı olunması halinde okula bir yıl ara vererek hafızlık yapma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Biz çalışmamızda özellikle okula bir yıl ara vererek yapılan hafızlık eğitimi sürecinde öğrencinin belirlenmesi ve uygulanan yöntemlerde yaşanan problemler üzerinde duracak ve dünyada uygulanan farklı hafızlık yöntemleri etrafında bu problemlerin çözümüne yönelik öneriler sunacağız.

Projenin işleyişini daha iyi görmek için, hafızlıktan beklentiler, süreçte yaşananlar ve beklentilerin ne kadarına ulaşıldığını görmeye çalışacağız. Gerçekleştirilebilir öneriler sunmak için ise dünyada uygulanan farklı yöntemlere bakış açılarını anlamaya çalışacak ve bu yöntemlerin örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitiminde uygulanabilirliğini tartışacağız. Özellikle gelişim ve oyun çağındaki çocukların okul ortamından uzaklaşarak hafızlık yapmalarının bilişsel ve duyuşsal alanlarındaki karşılığını anlamaya çalışacağız. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda küçük yaştaki çocukların hafızlık için Kur’an Kursuna kaydolup yatılı kalmaları, okula ara verdiği dönemde alışmış olduğu arkadaş çevresinden uzaklaşıp hemcinsleriyle geçireceğı bir yıllık eğitimin sonunda tekrar karma okul ortamına dönmelerinin duyu dünyalarında karmaşaya sebep olabileceğı görölmektedir. Yine hazırbulunuşluk durumu yeterli olmayan öğrencilerin hafızlığa başlatılmaları, ara verilen sürede hafızlığın bitirilememesine yol açabilmekte, bu durumda da çocukların kendilerini başarısız hissetmeleri problem olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Dolayısıyla çalışmamız “Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hafızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma” olarak hâlihazırdaki hafızlık eğitiminin farklı uygulamalarla desteklenmesini içermektedir. Bu bağlamda yaptığımız görüşmeler çerçevesinde araştırma sonunda:

- 1- Hafızlık yapan okul ve oyun çağındaki çocuktan beklentiler,
- 2- Okula ara verme sürecinde yaşanan problemler,

- 3- Hafızlık yapan çocuktan beklenen hedeflere ulaşıp ulaşılamadığı, araştırma bulguları doğrultusunda tartışılacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İslam dünyasında önemli bir yeri olan hafızlık eğitiminin ortaokul dönemindeki öğrencilerin gelişim ve algıları göz önünde bulundurularak günümüz şartlarına uyarlanması ve Kur'an ahlakına³ sahip hafızların yetiştirilmesi için öneriler sunmak araştırmanın amacıdır.

Çalışmanın uygulama alanından alınan görüşler doğrultusunda tecrübe edilen “Okulla Beraber Hafızlık Eğitime” katkı sağlamasını ummaktayız. Bizzat hafızlık eğitiminin içinde olanların beklentileri ve bu süreci yaşayanların ifadeleri karar verici pozisyonda olan üst kurullar için de önem arz edecektir.

Kur'an'ın ezberlenmesi ya da hafızlık toplumumuzda büyük bir gurur vesilesi ve statü olarak görülmektedir. Bir Müslüman'ın kazanabileceği en büyük şereflerden biri hafız olmaktır. İslami ahlak ve şer'i gelenek uyarınca tavsiyeye şayan bir dindarlık davranışı olan hafızlık farz-ı kifaye olarak görülmektedir.⁴ Hafızlığın önemli bir itibar vesilesi olduğu Müslüman toplumlarda Kur'an'dan bir parça ezberleyenlere hafız dendiği halde bizim toplumumuzda tamamını ezberleyenler hafız olarak isimlendirilmektedir. Özellikle okulla birlikte hafızlık boyutunda öğrencinin ders yükünün ağır olması, hazırbulunuşluk seviyesinin yeterli düzeyde olmadan hafızlığa başlatılması gibi nedenlerle tamamını bitiremeyenler hafız olarak isimlendirilmediği için bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Hafız ve hafızlığa yüklenen üst düzeyde davranış beklentisi bir baskı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, dünyada hafızlığa yüklenen anlam çerçevesinde toplumumuzdaki algılama biçiminin sorgulanması hedeflenmektedir.

³ İhsan Toker, **Hafızlık Anlam & Deneyim**, 2. bsk., Ankara, Fecr yay., 2017, s.32.

⁴ Toker, **Hafızlık Anlam & Deneyim**, s. 21.

Yine bu çalışma, toplumun hafıza bakışının yanında, hafızın kendisini nerede gördüğü, niçin hafızlık yaptığı ve kendisini toplumun neresinde gördüğünü tahlil ederek toplum ve hafız ilişkilerine bakabilme imkânı sağlamayı amaçlamıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Yaptığımız araştırmada okulla beraber hafızlığa odaklanmakla birlikte, hafızlık yapabilecek öğrencinin seçim aşamaları, okula ara verdiği sürede hafızlığını tamamlamak için gittiği Kur'an Kursunun neden seçildiği, öğrencilerden beklentiler ve bu beklentilere ulaşıp ulaşılamadığını sorguladık. Ayrıca hafızlık eğitiminde ülkemizde yıllardır uygulanan klasik eğitimin dışındaki yöntemlerle karşılaştırmalar yapıp, hafızlık eğitiminin güncellenmesi ile ilgili yorumlarla çalışmamızı genişlettik.

Bu nedenle sorular yakından uzağa, pratikten algıya ve basitten spesifikçe doğru genişletilmiştir. Bir yandan kişilerin kendi hayat hikâyelerinden yola çıkarak “hafız mısınız?” ya da “hafızlık programları ile ilgili bilgiye nasıl ulaştınız?” gibi sorular sorarak hafızlığa bakışlarını, hafızlık ile ilgili bilgiye nasıl ulaştıklarını anlamaya çalıştık. Bir yandan da algılarına yönelik sorular sorarak “hafızlığın bilişsel başarıya katkısı sizce var mı?” ya da “hafızlığın, tutum ve davranışlara, sosyal hayata yönelik ne tür katkılar sağlayacağını düşünüyorsunuz?” gibi sorularla hafızlığa yükledikleri anlamları anlamaya çalıştık.

Araştırmada her bir grubu kendi içinde değerlendirerek idareci ve öğreticilerin eğitimci gözüyle projeye bakış açılarını saptamaya çalıştık ve soruları ona göre sorduk. Veli ve öğrencilere ise hafızlığa yükledikleri anlam çerçevesinde sorular yöneltmeye çalıştık. Değerlendirmeyi ise son bölümde değil de bütünlük arz etmesi ve okuyucuyu yormaması için yeri geldikçe vermeye çalıştık. Bu tercihin akıcı bir metin oluşturmasını umuyoruz.

Çalışmamızda örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi sürecini idareciler, öğretmenler, veliler ve öğrencilerle okul ve kurs ortamlarında derinlemesine görüşmeler ve gözlemler yapmamıza olanak sağlayan nitel araştırma modellerinden durum çalışması kullandık.

Örnekleme grubumuz, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirledik. Bu örneklemin seçimindeki amaç genelleme yapmak için çeşitliliği sağlamak değil, uygulamanın çeşitli kesimlerdeki yansımalarını anlamaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır.⁵ Bu yaklaşım sayesinde örnekleminiz okul müdürü, Kur'an Kursu idarecisi, öğretmen, Kur'an Kursu öğreticisi, veli ve öğrenci olmak üzere altı gruptan oluşturduk. Okul ve kursları ise, biri İstanbul Anadolu yakasında, üçü Avrupa yakasında olmak üzere dört İmam Hatip Ortaokulu ve hepsi Avrupa yakasında olmak üzere beş Kur'an Kursu olarak tespit ettik. Öğrenci ve velilerle Kur'an Kursunda görüştük. İl Müftülüğü'nden alınan izin ile görüşmelerin önce Kur'an Kursları kısmı tamamladık. Daha sonra Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nden alınan izinle tespit edilen İmam Hatip Ortaokullarındaki görüşmeleri yaptık.

Ancak İstanbul genelinde okulla birlikte hafızlık eğitimi yapılan onlarca okul ve Kur'an Kursu, yüzlerce öğretmen, veli ve öğrenci karşımıza çıkmıştır. Sayının fazla olması ve çalışmanın gerçekçi sonuçlara ulaşması için "Örgün Eğitimle Beraber Hafızlık Projesi" kapsamında okula ara vererek hafızlık yaptırma ve öğrenci mezun etmiş olma şartlarını taşımaları, bir diğer amaçlı örnekleme yöntemi olan ölçüt örnekleme yöntemini⁶ kullanmamızı gerektirmiştir. Ancak bu okullardan bir tanesi henüz öğrenci mezun etmemiş, bünyesinde Kur'an kursu barındıran hafızlık proje okuludur.*

Ayrıca zengin bilgi kaynağı olabilecek birey ve durumların tespiti için üçüncü bir amaçlı örnekleme yöntemi olarak kartopu örnekleme⁷ yöntemini tercih ettik. İlk örnekleme grubumuz Kur'an Kursu idarecileri olmuştur. Daha sonra onların tavsiyeleri ile diğer gruplarımız oluşturduk.

⁵ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 10. bsk., Ankara, Seçkin, 2016, s. 119.

⁶ Yıldırım, Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, s. 122.

*Görüşme yaptığımız okulların bir kısmını Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü belirlemiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi çerçevesinde belirlenen proje okulu öğrenci mezun etmemiş lakin öğrenci mezun etme durumundaki okuldur. Hafızlık yapan öğrencilerin bir kısmı son dönüşlerde olup görüşmemizden kısa bir zaman sonra mezun olma durumunda olacaklardır.

⁷ Yıldırım, Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, s. 122.

Görüşme yapacağımız örneklemelerimizi, her grupta, bir idareci, bir öğretici, bir veli ve bir öğrenci olmak üzere toplam 20 kişiye düşürdük. Bunların 8'i kadın 12'si ise erkeklerden oluşmaktadır. Erkeklerin kızlardan fazla olmasının nedeni ise İstanbul Müftülüğünden alınan “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi” kapsamında eğitime devam eden Kur'an Kursları listesindeki 91 kurstan 30'unun kız 61'inin ise erkek Kur'an Kursu olmasıdır.

İlgili kurumlardan gerekli izinler alınarak örneklem gruplarımız ile temel veri kaynağı olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak görüşmelerimizi gerçekleştirdik. Örneklem gruplarının konuya yaklaşımlarını yarı yapılandırılmış görüşme formunda sonda ve alternatif sorularla derinlemesine incelemeye çalıştık. Dolayısıyla örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitime bakış açıları, hafızlık kavramı, bu kavrama yükledikleri anlam ve yükledikleri anlam neticesinde beklentilerini görmeyi umduk. En uzun 1 saat 15 dakika en kısa 25 dakika süren soru- cevap şeklindeki görüşmeleri ses kayıt cihazı ile kaydettik. Ses kayıtlarının analizini gizlilik esasını gözeterek bizzat kendimiz yaptık ve sistematik hale getirerek araştırmanın temalarını oluşturduk.

Atıf yapmak veya açıklamalar dışında bir terimi açıklamak için *, ** şeklinde semboller kullandık. Alanla ilgili terimleri de “yazarın notu” şeklinde dipnotta açıkladık.

İlgili Literatür

Çalışmamızla ilgili literatürü Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi ve dünyada uygulanan farklı hafızlık yöntemleri kapsamında yapılan çalışmalar olarak vermeyi amaçladık.

Öncelikle Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi kapsamında Türkçe literatüre baktığımızda Rahime Kuloğlu'nun 2018 yılı Mart ayında tatmlamış olduğu “Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hafızlık Projesinin Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezine ulaştık. Kuloğlu, 2014-2015 eğitim öğretim yılından itibaren Meb'e bağlı İmam Hatip ortaokullarında eğitime ara verilmeksizin hafızlık imkanı tanınmanası neticesinde projeyi uygulayan 11 okul

yöneticisi ve proje koordinatörlerine anket çalışması uygulamıştır. Çalışmasında, örgün eğitimde hafızlık eğitim projesine neden neden ihtiyaç duyulmuş, uygulama ile ilgili yönetsel yaklaşımlar nelerdir, projenin hedefleri nelerdir, sonlandırma ile ilgili ne tür güçlükler vardır, çözümü için nasıl tedbirler alınmalıdır sorularına cevap aramaktadır.

Kuloğlu'nun çalışmasının dışında konumuza yakın olduğunu düşündüğümüz bir diğer çalışma da Vahap Vahapoğlu'nun 2016 yılında yapmış olduğu yüksek lisans tezidir. Nitel bir çalışma yapan Vahapoğlu, “Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hafızlık Eğitimine Etkileri” adlı çalışmasıyla, Milli Eğitim Bakanlığı'nda, 1982 yılından sonra uygulamaya konan eğitim politikalarının, Kur'an Kurslarının eğitim sistemine, bu kurslarda görev yapan öğretmenlerin mesleki ve kişisel tutumlarına, kursların fiziki ve sosyal yapılarına bazen direkt, bazen de dolaylı olarak ortaya çıkan etkilerini ele almıştır.

İhsan Toker'in, 2017 yılında yayınlanmış olan “Hafızlık Anlam & Deneyim” adlı nitel çalışmasında Ankara ili sınırları dahilindeki on iki ilçede, 47'si kız, 49'u erkek olmak üzere toplam 96 öğrenci ile görüşmüştür. 2012 eğitim reformundan sonra hafızlık ile ilgili yapılmış olan çalışmada, öğrencilerin kaldıkları yurtların odalarında yapılan görüşmelerde, “anlam ve yaşam deneyimi olarak hafızlık”, “toplumsal algılarla ilgili deneyimler” ve “toplumsal cinsiyet ve hafızlık ilişkisi” başlıkları ortaya çıkmıştır.

Bunların dışında genel anlamda, hafızlık eğitiminde yaşanan sorunlar, Kur'an Kursunda hafızlık eğitimi, İmam Hatip liselerinde Kur'an öğretimi, ezber yapma teknikleri, Kur'an okumanın gençler üzerindeki etkileri vb. konularını ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Çalışmamızla yakından alakalı olduğu için biz yukarıdaki çalışmaları vermekle yetindik.

Dünyada ve İslam coğrafyasında uygulanan farklı hafızlık yöntemleri ile ilgili de Ömer Özbek, “Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri” adlı çalışmasında, Türkiye'de uygulanan yönteme benzemeyen çok çeşitli yöntemler olduğunu aktarmaktadır. Özbek çalışmasında, Endonezyalı Dr. Yahya al-Ghouthani'nin ezber yöntemi, “Klasik Moritanya Yöntemi”, Malezya'da bir okulun ve Mısır Kahire

Hafızlık okulunun yöntemlerine yer vermiştir. Dünyadaki yöntemlerin bir kısmının hafızlık öncesi hazırlık safhasına, bir kısmının hafızlık yapma sürecine ve diğer bir kısmının da hafızlık sonrası kuvvetlendirmeye yönelik olduğuna dair bilgileri bizimle paylaşmaktadır.

Hatice Şahin 2011 yılında yayınlanan,“Başlangıcından Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı” adlı çalışmasında “Endonezya Örneği” başlığı altında ülkede örgün ve yaygın eğitimle birlikte sürdürülen yöntemleri aktarmaktadır. İlkokuldan itibaren başlanan hafızlığın bitirilemediği takdirde ortaokul ve lisede devam etme imkanının verildiği ülkede üniversite, yüksek lisans ve doktora dönemlerinde de devam etme ve bitirme fırsatının verildiğini ifade etmektedir.

Yine Hatice Şahin 2015 yılında yayımlanan, “Kur’an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar Biçimleri” adlı çalışmasında Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye, Mısır, Sudan, Endonezya, Malezya, Singapur ve Belçika’da hafızlıkla ilgili uygulamaları incelemiştir. Şahin, bu ülkelerdeki hafızlığın keyfiyetini, hafızlık müesseselerinin yaygınlık ve gelişmişlik durumlarını ve hangi yöntemler kullanılarak hafızlık yapıldığını aktarmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAFIZLIK EĞİTİMİ

1.1. Hafızlığın Kurumsallaşma Süreci

Ezberleme, koruma ve muhafaza etme anlamlarına gelen hafız kelimesi Arapça h-f-z kökünden türemiş bir kelimedir. Kur'an ve hadiste ezberlemeyi ifade eden kelime Türkiye'de Kur'an-ı Kerim'in baştan sona ezberlenmesi anlamında kullanılmaktadır.⁸ Tarihi seyrine bakıldığında Kur'an'ın ezberlenmesiyle alakalı cem', hatm, kıraat, kurra⁹ kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Yine hafız kelimesinin Hâmil, Hameletü'l-Kur'an, Ehlüllah, Ehlü'l-Kur'an, Sâhibu'l-Kur'an, Hâdimu'l-Kur'an¹⁰ kelimeleriyle de ifade edildiği görülmektedir.

Hiz. Peygamber döneminde inen Kur'an metninin yazılması, anlam ve mahiyetinin kavranmasının başta "Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir" hadisi olmak üzere birçok hadis, ayet ve sözlerle teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Birçok hadis ile teşvik edilen hafızlık Hiz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında zamanla "قرءنا عربيا"¹¹ ifadesi gereğince Kur'an'ın Arapça orijinalinden¹² ve sadece lafzının ezberlenmesi olarak yaygınlaşmıştır. Hafızlığa verilen önemin neticesinde artan ilgiden memnuniyetini ifade eden ve hafızlara maaş bağlanması hususunda Halife Hiz. Ömer'e zamanın Basra valisi Ebu Musa el-Eş'ari teklifte bulunmuştur. Maaş almak için, insanların Kur'an'ın lafzını ezberlemekle meşgul olurken hükümlerini ihmal etmelerinden endişe duyduğunu söyleyen Halife Ömer maaş teklifini kabul etmemiştir.¹³

İlk dönemlerde camilerde başlayan hafızlık eğitimi Arap olmayan milletlerin de İslam'a girmeleriyle daha da önem kazanmış ve bu durum İslam tarihinde çeşitli kurumların oluşmasına, yaygınlaşmasına¹⁴ zemin hazırlamıştır. Hiz. Peygamberin

⁸ Toker, **Hafızlık Anlam & Deneyim**, s.11.

⁹ Yaşar Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XI, No:2, Sayı: 22, Ankara, Öncü Basımevi, 2012, s.231.

¹⁰ Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi", s.s. 231-232.

¹¹ Kur'an, 12/2.

¹² Toker, **Hafızlık Anlam & Deneyim**, s.19.

¹³ Nebi Bozkurt, "Hafız", **DİA**, C. 15, 1997, s. 76.

¹⁴ Mustafa Çağrı, "Kur'an Kursu", **DİA**, C. 26, 2002, s. 423.

öncülüğünde Kur'an, sahabe, tabiin ve sonraki dönemlerde Müslümanların sadırlarına (kalplerine) ve zihinlerine nakşedilerek muhafaza altına alınmış ve bu gayret zamanla kurumsallaşmıştır.¹⁵ Camilerde başlayan eğitim müsait olan evlerde devam etmiştir. Hatta Peygamberimiz mescide gelemeyenlere veya evleri uzakta olanlara da Kur'an öğretmesi için bilen birini göndermiş¹⁶ ve evlerde de Kur'an öğrenme imkânı sağlamıştır. Sonraki dönemlerde Ebu İshak et-Taberî gibi bazı hocalar da evlerini mektep gibi kullanmışlardır.¹⁷ Daha sonraki dönemlerde ise Daru'l-Kurra, Daru'l-Kur'an, Daru'l-Huffaz ve Ribat* diye adlandırılan ve sadece hafız yetiştirmek için oluşturulan kurumsal mekanlarda eğitim devam etmiştir.¹⁸

Mekke'de Hz. Peygamber'in ve Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evinde yürütülen eğitim faaliyetleri Medine'de Mescid-i Nebevi ve Suffe'de¹⁹ yürütülmüştür. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Mescid-i Nebevi'ye katılan Suffe, okul-mescid birlikteliğinin ilk örneğidir.²⁰ Medine'de Mescid ve Suffa'nın dışında "Daru'l-Kurra" adıyla bilinen Mahreme b. Nevfel'in evi de aynı zamanda medreselerin menşei olarak gösterilir²¹ ve Kur'an öğretilir ve ezberlenirdi.²² Medine'ye hicret eder etmez mescit ve mescidin içinde suffa denen cami-mekteb²³ birlikteliğinin temelini oluşturan odacıkları inşa ettiren peygamberimizin Medine'de on kadar mescidi de inen Kur'an ayetlerini Müslümanların birbirlerine aktarmaları için tahsis etmiş olması,²⁴ gerektiğinde okuma yazma bilen müşriklerden bile istifade etmesi, eğitim için özel mekânlar oluşturması İslam Medeniyetinin sonraki dönemleri için eşsiz örneklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Medine'nin dışında fethedilen ve yeni kurulan merkezlerde de kıraat hocası olan ashaptan bazı kimseler Kur'an dersleri

¹⁵ Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi, s.230.

¹⁶ Yasemin Tunç, "Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Rolü", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 27.

¹⁷ Bozkurt, "Hafız", s. 76.

*Sınır boylarında ve stratejik mevkiilerde askeri amaçlı müstahkem yapılara verilen ad. Detaylı bilgi için bakınız, İsmail Yiğit, "Ribat", **DİA**, C. XXXV, 2008, s. 78.

¹⁸ Ömer Özbek, "Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri", **Bilimname**, 2014/2, XXVII, s. 185.

¹⁹ Tunç, "Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Rolü", s. 29.

²⁰ Mustafa Baktır, "Suffe", **DİA**, C. XXXVII, 2009, s. 470.

²¹ Bozkurt, "Hafız", s. 76.

²² Tunç, "Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Rolü", s. 29.

²³ Baktır, "Suffe", s. 469.

²⁴ Tunç, "Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Rolü", s. 30.

vermişlerdir.²⁵ Mescitlerde küçük çocuklar için de eğitim, öğretim görecekları ve Kur'an öğrenecekleri Küttab isimli mektepler oluşturulmuştur.²⁶ Eğitim, öğretime verdiği önemden dolayı Hz. Peygamber her yerde adeta bir eğitim, öğretim seferberliği başlatmış ve ulaşılabilen her mekân okul vazifesi görmüştür.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'an hafızlığına olan ilgi daha da artmış ve bu eğitim için hususi mekânların oluşturulması devam etmiştir. Endülüs'te hafızlık çalışmaları için belirli mescitler ayrılmış, kabiliyetlerine göre Kur'an'ın tamamını veya bir kısmını ezberleyenlerden isteyenlerin diğer ilim dallarında da kendilerini geliştirmek için buralara devam ettikleri bildirilmiştir. Dimaşk'te el-Eşrefiyyetü'l-Cevvaniyye Daru'l-Hadisi'nin vakfiyesinde de sınırlı sayıda kıraat öğrencisi eğitimlerini burada devam ettirmişlerdir. Dimeşk'te yüksek seviyede Kur'an öğretiminin yapıldığı Daru'l-Kur'anların sayısı da oldukça fazladır.²⁷ Kur'an öğretilmesinden hayır uman bazı kimseler kabirlerinin yanında Salihyye Türbesi, Zenciliyye Türbesi gibi Kur'an eğitimine uygun türbeler inşa ettirmiş ve burada eğitimin devam etmesini istemişlerdir. Yine Ribatlar da Kur'an eğitiminin yapıldığı mekânlardır.²⁸

Selçuklular, kıraat ilmini Daru'l-Huffâz ismini verdikleri mekânlarda sürdürmüşlerdir. Osmanlılarda Daru'l-Kurra veya Daru'l-Huffâz adını alan mekânlar özel olarak kıraat ilmine tahsis edilmiş kurumlar olarak Cumhuriyet öncesi Osmanlı dönemine kadar eğitime devam etmişlerdir.²⁹ Selâtin, vüzerâ ve diğer ileri gelenlerin yaptırdıkları camilerin her birinde kıraat ilminin okutulduğunu söyleyen Evliya Çelebi, bu mekânlara da Daru'l-Kurra adının verildiğini ifade etmiştir.³⁰ Yine Hz. Peygamber döneminde çocuklara eğitim ve öğretimlerinin yanında Kur'an öğretilen Küttâblar gibi Osmanlılarda da Sıbyan Mektepleri aynı vazifenin yapıldığı mekânlar olarak uzun süre eğitime hizmet etmişlerdir.³¹ Genellikle mahalle mescidine bitişik

²⁵ Nebi Bozkurt, "Daru'l-Kurra", *DİA*, C. 8, 1993, s. 543.

²⁶ Bozkurt, "Daru'l-Kurra", s. 543.

²⁷ Bozkurt, "Daru'l-Kurra", s. 544.

²⁸ Bozkurt, "Hafız", s. 76.

²⁹ Toker, *Hafızlık Anlam & Deneyim*, s.15.

³⁰ Boztürk, "Daru'l-Kurra", s. 544.

³¹ Boztürk, "Daru'l-Kurra", s. 543.

olan ve “mahalle mektebi, muallimhane, mektephane, taşmektep”³² isimleriyle de anılan Sıbyan Mektepleri okul-cami birlikteliğinin güzel örnekleri olmuşlardır.

Cumhuriyet döneminde, 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhîd-i Tedrisat Kanunu'nun 2. maddesi gereğince Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti veya özel vakıflar tarafından yürütülen bütün mektep, medrese ve Daru'l-Kurralarla birlikte Kur'an'ın okutulup ezberletildiği okullar da Maarif Vekâlet'ine bağlanmıştır. 1926 tarihli Maarif Teşkilat Kanunu ile de tamamen kaldırılmıştır. Zamanın Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin Daru'l-Kur'an'ların ihtisas okulu olduğu ve bu kurumların başkanlığa bağlı olarak öğretime devam etmesi gerektiği yolundaki ısrarları sonucu buralar Kur'an Kurslarına dönüştürülerek on iki yaşın üstündeki öğrenciler için eğitimlerini devam ettirmişlerdir.³³ Fakat bunlar zamanla sadece Kur'an okumanın öğretildiği, din dersleriyle takviye edilen okullar durumuna gelmişlerdir.³⁴ 1928 yılında gerçekleştirilen harf inkılabından sonra gayri resmi Kur'an Kurslarıyla sıkı bir mücadeleye girişilmiş aynı zamanda Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. Maddesi gereğince açılan İmam ve Hatip Mektepleri kapatılmıştır. Çocukların sadece camilerdeki imamların veya bireysel olarak hocaların verdiği Kur'an derslerinden yararlanabildiği dönemde Darülfünun İlahiyat Fakültesi kapatılmış, liselerin, ortaokulların, ilkokulların ve öğretmen okullarının programlarından Din Bilgisi dersleri çıkarılmıştır.³⁵ 1950'lere kadar hafızlık resmi kurumlarda neredeyse bitme aşamasına gelmiş ancak bu dönemdeki iktidar değişimi ile toplum din eğitimi ihtiyacını dillendirmeye başlamış ve hafızlık kurumunun merkezi olan Kur'an Kursları yeniden hızlı bir gelişme sürecine girmiştir.

1923-1933 yılları arası Kur'an Kurslarının sayısı dokuz ile sınırlı iken, 1950'de 127 olan resmi Kur'an Kursu sayısı 1997'deki kesintisiz zorunlu ilköğretime geçişe kadar her yıl artarak devam etmiştir.³⁶ Ne yazık ki 28 Şubat dönemindeki uygulamaların neticesinde örgün eğitim alanında yaşanan sıkıntılar yaygın eğitim kurumları olan Kur'an Kurslarında özellikle hafızlık eğitiminde

³² Çağrı, “Kur'an Kursu”, s. 424.

³³ Çağrı, “Kur'an Kursu”, s. 424.

³⁴ Boztürk, “Daru'l-Kurra”, 545.

³⁵ Çağrı, “Kur'an Kursu”, s. 425.

³⁶ Bozkurt, “Hafız”, s. 77.

belirgin bir şekilde yaşanmıştır.³⁷ Osmanlı öncesi Daru'l-Kurra'ların bir nevi devamı olan ve yıllardır hafızlık eğitiminin yaptırıldığı Kur'an Kursları 2002 yılındaki iktidar değişimiyle tekrar canlanmaya başlamıştır. Her türlü olumsuz duruma rağmen halkın hafızlığa teveccühü ve hafız sayısındaki artışın sonucu olarak 2010 yılında alınan kararlarla kesintisiz eğitimin sonucu olarak Kur'an Kursuna başlama yaşı sınırlaması da kaldırılmıştır.

11 Nisan 2012 tarihli 28261 sayılı Resmi Gazete'de zorunlu eğitim yasası yayımlanmış ve 6287 sayılı kanun ile 18 Ağustos 1997 gün ve 4306 sayılı kanun olarak yürürlüğe giren sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamasına son verilmiş ve 4+4+4 olarak adlandırılan 12 yıllık zorunlu eğitime geçilmiştir. Uygulamaya konan yeni kanunda “kesintisiz eğitim” vurgusu kaldırılmış, eğitim kademelere bölünmüştür. Birinci 4 yıl ilkokul, ikinci 4 yıl ortaokul ve üçüncü 4 yıl lise olarak tanımlanmış bunun neticesinde de İmam Hatiplerin orta kısmı da yeniden açılmıştır.

633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 7. Maddesinde Başkanlığın hizmet birimleri, görevleri ve yetkilerinde “Kur'an-ı Kerim'i okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık yapmak, din eğitimi almak isteyenler için kurslar düzenlemek ve Kur'an Kursları açmak” ifadesinde hafızlık yaptırmanın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri kapsamında olduğu anlaşılmaktadır.³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı ülkemizde uzun yıllardır hafızlık eğitimini yürütmektedir. Başkanlık, hafızlık eğitiminde yaşanan olumlu gelişmelerin neticesinde geçmiş tecrübeleri günümüz şartlarıyla entegre ederek yeni projeler geliştirmiş ve devletin farklı kurumlarıyla protokoller imzalamıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından geliştirilen “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi” projesi de 4+4+4 den sonra imam hatip ortaokullarının yeniden açılması ve 2012 yılında yürürlüğe giren “İlköğretim

³⁷ Vahap Vahapoğlu, “Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hafızlık Eğitimine Etkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Felsefe Ve Din Bilimleri Ana bilim Dalı, Rize, 2016, s. 20.

³⁸ 22/06/1965 tarih ve 12038 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun, T. C. Resmi Gazete. Ahmet Koç, **Din Eğitimi**, Ed: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, İstanbul, Ensar Neşriyat, 4. basım, 2015, s. 384.

kurumları haftalık ders çizelgesinde” seçmeli ders olarak Kur’an-ı Kerim dersinin temel öğrenme alanlarından birinin “Kur’an-ı okuma ve ezberleme” olarak belirlenmesiyle başlattığı bir projedir.³⁹

Kur’an eğitiminde hizmet alanını genişleten ve günümüzün şartlarında daha iyiye ulaşması için gayret gösteren Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı öğrencilerin daha nitelikli hafızlık eğitimi almaları için işbirliği yapmışlardır. Uygulanmaya başlayan projede örgün eğitimin ortaokul kademesine devam eden öğrencilerin hafızlık yapmalarına imkan sağlanmıştır. Örgün eğitime devam ederken hafızlığa başlayan ortaokul öğrencilerine kendilerinin ve velilerinin isteği doğrultusunda 5-6 ve 7.sınıflardan birinde Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi ve İlköğretim Kurumları yönetmeliği Madde 32/4 kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı Kur’an Kurslarında 1 (bir) yıl hafızlık eğitiminden faydalanma hakkı tanınmıştır.⁴⁰

1.2. Okullarda Hafızlık

Ülkemizde din eğitimi siyasetin etkisi altında inişli çıkışlı süreçlerden geçmiştir. Ancak halkın din eğitimi ve Kur’an öğrenmeye olan teveccühü hiçbir dönem azalmamıştır. Özellikle Kur’an öğrenme ve öğretmede gösterilen gayretler birçok hatırat ve biyografide** nakledilmiştir. Tüm engellemelere rağmen Din Eğitimi faaliyetlerine devam eden bu milletin, resmi kurumlarda Kur’an eğitimindeki sınırlandırmaların kaldırılması, yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun eğitim alabilmesinin önünün açılmasıyla bu kurumlara olan ilgileri hızla artmıştır. Zorunlu eğitim yaşı dışındaki kişiler yaygın eğitim kurumlarında Kur’an dersleri alırken ortaokul ve liseye devam eden çocuklarını da gerek seçmeli Dini Bilgiler ve Kur’an-ı Kerim dersleri gerek okulların talepleri doğrultusunda başlattıkları hafızlık projelerine kaydettikleri görülmektedir.

³⁹ Vahapoğlu, “Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hafızlık Eğitimine Etkileri”, s. 24.

⁴⁰ T.C. Mili Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi”, Ankara, 2017, s. 3.

Bakınız, M. Ertuğrul Düzdağ, **Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar-1. Şaban Karaköse, **Hatıra Hikâye ve Nüktelerle Din ve Eğitim**.

Özellikle İmam Hatip Ortaokulları ve liselerinde 2012 yılında uygulanmaya başlayan eğitim reformuyla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (DÖGM) tarafından 2014-2015 eğitim öğretim yılından itibaren⁴¹ hafızlık eğitimi konusunda çalışma başlatılmıştır. DÖGM'nin takip ettiği proje okullarındaki uygulamaların üç başlık altında olduğu bilgisi proje koordinatörü tarafından bize verilmiştir. Uygulamalarından biri hafızlık kursunun okul bünyesinde olduğu uygulamadır. Burada Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) bağlı “D Grubu Kur'an Kursu” okulun içinde bulunmakta ve öğrenciler okul ortamından uzaklaşmadan hafızlık yapma imkanına sahip olmaktadır. Bir diğer uygulama, Kur'an Kursunun okulun yakınında olduğudur. Burada ise, hafızlık yapılan kurs okulun bahçesinde veya okuldan görünebilecek yakınlıktadır. Üçüncüsü ise, Kur'an Kursunun uzakta olduğu uygulamadır. Burada hafızlık yapan öğrenci okulu görememektedir.

Bakanlığın takip ettikleri dışında, hafızlık projesi uyguladığını duyuran okulların bir kısmı okul bünyesinde hafızlık sınıfı açmakta, bir kısmı ise öğrencilerini DİB'e bağlı bir Kur'an Kursuna yönlendirmektedirler. Bu okulların sayılarına baktığımızda ise binlerle ifade edilecek kadar fazla olduğunu tahmin ettiğimiz öğrenci, hafızlık eğitimi çalışmalarına dâhil edilmiştir. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün takip ettiği proje ve program okulları dışında da onlarca okulda hafızlık proje sınıflarının oluşturulması, ancak bu sınıfların Bakanlığın şartlarını taşımadığı gerekçesiyle proje kapsamında değerlendirilmemesi kayıtlı öğrenci sayısını bize vermemektedir. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ile 25.12.2017 tarihinde yaptığımız görüşmede bu okullardan hafızlık eğitiminde öne çıkanların takip edildiği, uygulamada başarılı olanların “Program Okulları” kategorisine dâhil edilerek sonuçlarının izlendiği, ancak diğerlerinin takibinin yapılamadığı ifade edilmiştir.

Bu hususta il Milli Eğitim Müdürlüğü'nün de Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün de yeterince bilgilendirilmediği düşünülebilir. Yine hafızlık proje sınıfı açtıklarını duyuran bazı okullarda yaptığımız görüşmeler neticesinde

---

⁴¹ Rahime Kuloğlu, “Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hafızlık Projesinin Değerlendirilmesi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Marmara Üniversitesi Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2018, s. III.

öğretmenlerin dahi hafızlık proje okulu olmadıklarından haberdar olmadıklarını müşahade ettik. İstanbul'un sadece bir ilçesinde on iki proje okulu olduğunu söyleyen ve hafızlık sınıfı okutan bir öğretmenin ilçesine yönelik verdiği sayı göz önüne alındığında Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün (DÖGM) proje ve program okulu sayısının çok üstünde sayılara çıkıldığı görülmektedir. Dolayısıyla tabandaki bu talebi ve uygulamaları görmezden gelmek, sadece hafızlık proje okullarına yönelmek yerine geneli kapsayacak projeler geliştirmek daha yerinde olacaktır kanaatindeyiz.

Örgün eğitim döneminde hafızlık kapsamında İmam Hatip liselerinde de hafızlık çalışmaları yapılmaktadır. Liselerde de ortaokullarda uygulanan benzer çalışmalar karşımıza çıkmakla birlikte, açıköğretimden okuma imkanı olması hasebiyle çeşitli kurslara giderek hafızlık yapılabilmektedir. Okul bünyesinde hafızlık sınıfları açarak hem okul hem de hafızlığı bir arada yürüten liseler de bulunmaktadır.

Örneğin, 2015 yılında okulla birlikte hafızlık yaptıracağını ilan eden bir İmam Hatip lisesi birinci yarıyılta hafızlık projesi başlattığını velilere duyurmuştu. Ortaokulda “kesintisiz eğitim” sebebiyle çocuklarının yeterli düzeyde Kur'an eğitimi alamadıklarını düşünen 100 kadar aile çocuklarını hafızlığa kaydettirmiştir. Hafızlık proje sınıfına devam eden ve 2018 yılında liseden mezun olan bu öğrencilerin sadece 10 kadarı hafızlığını bitirebilmiştir. Diğerlerinin bir kısmı üniversiteye hazırlık döneminde hafızlığı bırakmış ya da “nasıl bitireceğim/bitirebilirim?” arayışlarıyla hayatlarına devam etmektedirler.⁴² Somut olarak verdiğimiz bu örnekte görüldüğü gibi her kademedeki eğitim gören öğrencilerin ve velilerinin Kur'an eğitimi ve hafızlığa yönelik yoğun taleplerinin olduğu söylenebilir. Bu taleplerin uygulayıcılar tarafından etraflıca değerlendirilmesini, dünyadaki uygulamalar da incelenerek daha kapsayıcı ve bütünsel projeler geliştirilmesini ummaktayız.

1.3. Dünyada Hafızlık Uygulama Örnekleri

Tezimizin amaç ve önemi bölümünde ülkemizde uygulanmaya başlayan “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi” projesi kapsamındaki çalışmaların

---

⁴² Yazarın notu, kızımız bu okulda hafızlığa başlamış ve lise bitene kadar devam etmiştir.

dünyadaki farklı hafızlık yöntem ve çalışmaları doğrultusunda değerlendirilmesini hedeflediğimizi ifade etmiştik. Bu bağlamda dünyada örneklerini gördüğümüz çeşitli hafızlık yöntemlerini, yapılan çalışmalar ve bizzat yaptığımız görüşmeler neticesinde aktarmaya çalışacağız.

Ülkemizde İmam Hatip ortaokullarında 2014-2015 eğitim öğretim yılında başlatılan “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi’nin” çeşitli ülkelerde uygulanmakta olduğunu görmekteyiz. Bunlardan bir tanesi Endonezya’da uygulanan “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık”⁴³ eğitimidir. Ülkede Kur’an eğitimi küçük yaşlarda başladığı için ilkokuldan itibaren hafızlık yaptırılabilir. ⁴⁴ İlkokuldan başlayan hafızlık, eğitimin ilerleyen kademelerinde ortaöğretim ve yükseköğretimde de devam etmektedir. ⁴⁵

Endonezya’da Daru’l-Kur’an vakfının girişimiyle akademik ve hafızlık eğitiminin bir arada verildiği ve “Kur’an Köyü” olarak adlandırılan modern bir komplekste öğrenciler eğitim almaktadır. Okul öncesinden liseye kadar örgün eğitime devam eden öğrencilerin okulla birlikte hafızlık yaptıkları köyde, üniversite öğrencileri ve toplumun her kesiminden, her yaş ve statüden insanların da hafızlık yaptığı bilgisi verilmektedir. ⁴⁶ Türkiye’de Kur’an öğretiminde yaş sınırının kalkmasıyla okul öncesi çocuklara Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurslarında dersler verilmektedir. Yine okullarımızın ortaokul kademesinde seçmeli Kur’an dersleri okutulmaktadır. Ancak örgün eğitimin ilk kademesi olan ilkokullarda Kur’an dersinin olmaması dikkat çekicidir.

Malezya’daki bir hafızlık okulunda uygulanan yöntemde gün içinde hangi saatlerde ve ne şekilde Kur’an okunacağı veya ezberleneceği dikkate alınarak eğitim düzenlenmiştir. Bu okuldaki hafızlık dört aşamada yürütülmektedir. Bunlar: yeni

---

⁴³ Hatice Şahin, “Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı”, **Dini Bilimler Akademik Araştırma Dergisi**, C. XI, sayı 2, 2011, s. 211.

⁴⁴ Şahin, “Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı”, s. 211.

⁴⁵ Şahin, “Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı”, s. 210-214.

⁴⁶ (Çevrimiçi), https://www.trthaber.com/m/?news=endonezyadaki-kuran-koyunde-akademik-ve-hafizlik-egitimi-bir-arada-veriliyor&news_id=350108&category_id=4, 10.09.2018.

başlayan öğrenciler, ezbere bir cüz okuyacak seviyede olanlar, ezbere bir cüzden fazla okuyacak seviyede olanlar ve hıfzını bitirmiş olanlara yöneliktir.⁴⁷

Hafız olacakların küçük yaştan itibaren yetiştirilmeye başlandığı Mısır'daki bir hafızlık okulunda yaşları beş ile on beş arasında değişen öğrencilere hafızlık yaptırılmaktadır. Okulda, sekiz yaşında Kur'an'ın tamamını ezberleyen veya altı yaşında yarısını ezberleyen öğrenciler bulunmaktadır. Küçük yaşta ve kısa sürede yaptırılan hafızlığın yanı sıra Kur'an'ı güzel okumak için de özel çalışmalar yaptırılmaktadır. Cüz hafızlığının örneğini gördüğümüz ülkede, öğrencilere ezberlerini dinleyerek yapmaları tavsiye edilmekte ve haftada birkaç gün kursa gelerek hafızlıkları tamamlanmaktadır.⁴⁸

Yine Mısır'da 1930 yılından itibaren klasik medrese formundan modern okul ve fakülte düzenine geçen el-Ezher'in eski eğitim metodunda okuma yazmayı öğrenen öğrenci Kur'an-ı cüz cüz yazarak iki üç sene içinde ezberlemekteydi. İkinci aşamada, hafızın okuduğu veya dinlediği ayetin anlamına vakıf olması ve uygulamaya geçirmesi beklenirdi. Bu aşama on iki yaşlarında bitirilirdi. Son aşama ise, İslami ilimlerin okunmasıyla başlar, fen ilimleriyle bitirilirdi.⁴⁹

Umre ibadeti sebebiyle Şubat 2018'de yaptığımız yolculukta ziyaret ettiğimiz Kudüs, Mekke ve Medine şehirlerinde hafızlıkla ilgili görüşmeler yaptık. Hafız hocalığına devam eden Mescid-i Aksa eski imamı ve aynı zamanda Vakıflar Eski Müdürü ile Filistin'de hafızlık eğitimi üzerine görüştük. Hafızlığın buluş çağı öncesinde bitirilmesinin uygun olacağını söyleyen İmam, şehirlerinde Kur'an eğitimi ve hafızlığın cami ve mescitlerde haftada iki gün kızlar ve erkekler ayrı olmak üzere ikindi veya akşam namazından sonra yapıldığını ifade etti. Devlet okullarında 4 saat Din Dersi olduğunu söyleyen İmam, hazırlığı tamamlayan öğrencilerin Amme Cüz'ünden başlayıp cüz cüz hafızlıklarını tamamladıklarını belirtti. Hafızlığın genel olarak altı ay ile üç yıl arasında tamamlandığını ifade ederken, iki ayda yirmi cüz ezberleyen öğrencilerin de olduğunu bizimle paylaştı.

⁴⁷ Özbek, "Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri", s. 192.

⁴⁸ Özbek, "Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri", s.s. 192-193.

⁴⁹ Mustafa Kırkız, "El-Ezher Özelinde Klasik ve Modern Eğitim", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. XIV, Sayı 1, s.s. 167-171.

Mekke şehrinde, Ka'be'de on dört yaşında hafızlığa başlamış olan Yunus ile görüşmemizde, kendisinden Ka'be'de hafızlık eğitiminin nasıl olduğu üzerine konuştuk. Mescitte, ikindi ile yatsı arasında ders yapıldığını söyleyen Yunus, Nas suresinden başladığını ve her sureyi talim usulüyle hocasına okuduktan sonra ezber yaptığını belirtiyor. Bu şekilde surelerin bitirildiğini ve cüz bittiğinde hocaların sınav yaptığını ifade ediyor. Her yeni cüz bitiminde hocaları tarafından; yarım hafız olduğunda ise resmi komisyon tarafından sınav yapıldığını açıklıyor. Yarım hafızlık sınavını bitirenlere “Yarım Hafız Belgesi” verildiğini belirtmektedir. Hafızlığını tamamlamak isteyenlerin ise, Kur'an'ın tamamından sınava girdiği sistemde, her yıl hafızlık sınavına girme hakkı verilmektedir. Dereceye girenlere para ödülleri (yarım hafız olup dereceye girenlere en yüksek 500 Riyal ve aşağıya doğru, tam hafız olup dereceye girenlere ise 1000-1100 Riyal civarında) verildiğini söyleyen Yunus, hem hafızlığı tekrar ettiklerini hem de para kazandıklarını belirtiyor.

Yine görüşme imkanı bulduğumuz, uzun yıllardır Mekke'de yaşayan Prof. Dr. Necati Öztürk Hoca ile hafızlık eğitimi üzerine bir mülakat yaptık. Okul dönemindeki öğrencilerin nasıl hafızlık yaptığı ile ilgili olarak, ilkokuldan liseye kadar hem ezber hem de anlamaya yönelik dersler yapıldığını belirtiyor. Devlet okullarında en az dört cüzün bitirildiğini ifade eden Öztürk, diğer derslerle birlikte hafızlık yapıldığını söylüyor. Çocukların Kur'an öğrenmeye üç yaşında başlatıldığını, “Ravda” denen anaokulunda da Nas ve Duha arasındaki surelerin ezberletildiğini, lise bitene kadar da ezbere devam edildiğini belirtiyor. Hoca, hafızlığın gündüzlü olarak yapıldığını, Türkiye'deki gibi yatılı kursların olmadığını da sözlerine ekliyor. Öğrencileri teşvik amaçlı ödüller verildiğini ifade eden Öztürk, hapisanedeki mahkumların da hafızlık yaptığı ve sınavda başarılı olduğu takdirde affedildiğini açıklıyor.

Medine'de görüştüğümüz Muhammet de hafızlık eğitimiyle ilgili Yunus'un verdiği bilgilere yakın bilgiler vermektedir. Mescitte, hafta içi beş gün ikindiden sonra cüz hafızlığı şeklinde hafızlık yapıldığını bize aktarıyor. Beş yaşında hafızlığa başlamış olan Muhammet, “25 Cüzün Hafızı” olarak katıldığı sınavda ikinci olarak dereceye girmiş ve seksen bin Riyal ödül kazanmış. “Yarım Hafızlık” ve “Tam Hafızlık” sınavlarının daha ciddi yapıldığını ifade eden Muhammet “burada, sizdeki

gibi kurslar, yatılı kurslar yok” diyerek hafzılığı gündüzlü olarak yaptığını ifade ediyor.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde örnek gruplarımızın örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitiminden haberdar olma durumları, projeden beklentileri, süreçte yaşananlar ve beklentilere ulaşıp ulaşılamadığı ele alınacaktır.

2.1. Programdan Haberdar Olma Durumları

Öncelikle örneklem grubumuzun örgün eğitimle birlikte hafızlık yapabilme bilgisine nasıl ulaştıklarını ve bu konuda ne kadar bilgi sahibi olduklarını anlamaya çalıştık. Bu soruya verecekleri cevaplar neticesinde de uyguladıkları ve dahil oldukları programdan beklentilerini ve süreci daha iyi anlayacağımızı düşündük.

2.1.1. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi Programı İle İlgili Bilgiye Ulaşma Durumları

Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi Programı İle İlgili Bilgiye Ulaşma Durumları başlığı altında gruplarımızın İmam Hatip Ortaokullarda uygulanan hafızlık çalışmalarından ne kadar haberdar oldukları, kendilerine konuyla ilgili bilgilendirme yapılıp yapılmadığı, yapıldıysa yeterli olup olmadığı incelenmeye çalıştık. Bu soruyu sormamız diğer bütün soruların kaynağının bu soruya verilecek cevapta olduğunu düşündüğümüz içindir. Çünkü konuyla ilgili yeterince ve doğru bilgiye sahip olup olmamak hedefleri, süreci ve sonucu derinden etkileyecektir. İdareci ve müdürlerin bir kısmı üst kademede konuyla ilgili bilgilendirme çalışmalarına katıldıklarını söylerken diğer bir kısmı herhangi bir bilgilendirme yapılmadan programa başladıklarını ifade ettiler. Hatta bazı idareciler kurum amirleri tarafından programı uygulamalarının istendiğini, kendilerinin ise konuyla alakalı bilgi sahibi olmadan işe başladıklarını belirttiler. Öğreticiler ise idarecilerinin kendilerine bilgi verdiklerini ancak yeterli olmadığını, kendilerinin özel araştırmaları neticesinde eğitime devam ettiklerini belirttiler. Veliler okuldan ve çevreden duyduklarını, öğrenciler ise daha çok ailelerinin anlatması ve yönlendirmesiyle bilgi sahibi olduklarını ifade ettiler.

Kur'an Kursu İdarecileri

Hepsi hafız olan Kur'an Kursu idarecileriyle gerçekleştirdiğimiz görüşme neticesinde işaret ettikleri husus, hafızlık eğitim projesine başlamadan önce yapılan bilgilendirme çalışmalarının yetersiz olduğu yönündedir. Bazı idareciler bilgilendirme toplantılarına katıldıklarını ancak yeterli olmadığını ifade ederken bu tür toplantılara hiç katılmayan idareciler kendi gayretleri ve araştırmaları sayesinde eğitimi devam ettirdiklerini belirttiler.

Kendisine bilgilendirme yapılmadığını ve bilgilendirme çalışmalarına katılmadığını ifade eden İdareci-1 *“yani, açıkçası kendi bilgilerimiz doğrultusunda şu ana kadar yürütmeye çalıştık. Ama bu yardımı alsaydık belki daha güzel olurdu.”* Sözleriyle bilgilendirilme aşamasındaki eksikliği bizlere sunuyorlar.

İdareci-4, daha önce görev yaptığı ildeki kursun uygulamasının kendisi için örnek olduğunu söylüyor. Eğitime başladıklarında internet üzerinden bu yaş grubuna nasıl davranılır, eğitimde hangi yöntemler uygulanır gibi konularda araştırma yaptıklarını *“sonuçta diyelim ki bilgisayar ortamında çeşitli bu öğrencilere pedagojik formasyon olarak nasıl davranılıyor bunları araştırarak, takip ederek belirli bir şeye geldik yani”* şeklinde açıklıyor. Verilen eğitimlerin rehber olabileceğini ancak kendilerinin araştırarak da bir şeyler başarabileceklerini belirtiyorlar.

Eğitim aldığını söyleyen İdareci-2, verilen eğitimlerin uygulama alanındaki problemlere çözüm olmadığını belirtiyorlar. Müftülük tarafından verilen eğitimin faydası olduğunu ancak yeterli olmadığını, hafızlık eğitiminde görev yapan ekibin de konuya hakim, çocuk psikolojisinden anlayan kişilerden oluşmasının önemli olduğunu *“ama en önemli şey ekip iyi olursa yani sadece idarecinin bilgi edinmesi değil de burada çalışan bütün hocaların bu konuyla alakalı tecrübede olmaları çok önemli”* şeklinde açıklıyor.

Bilgilendirme toplantılarına katılanlar da dahil olmak üzere görüştüğümüz idarecilerin neredeyse tamamı eğitimlerin yetersiz olduğunu, ön bilgilendirme çalışmalarının daha fazla alandan alınan örnekler üzerinden gitmesi gerektiğini düşünüyorlar. MEB ve DİB ortaklığında yürütülen eğitimin her iki kurumu da

kapsayacak ortak bir bilgilendirme çalışması yapmasının daha uygun olacağını belirten İdareci-3, “geçen yıl yine başkanlığımızın çağırması sebebiyle katılmışım. Faydalı oldu mu? Yani Diyanet İşleri Başkanlığı mahiyetinde evet ama Milli Eğitim Bakanlığı mahiyetinde pek bulamadık. Yani bu proje Milli Eğitimle ortaklaşa yapılan bir proje Milli Eğitimle ilgili sorunlarımıza, sıkıntılarımıza pek bir karşılık bulamadık” diyerek ortak bir dil geliştirilmesinin eğitimin kalitesi ve sistemin uygulanabilir olması açısından daha faydalı olacağı yorumunu yapmaktadır. Bu süreçte okuldaki idare ve öğretmenlerden Kur’an Kursundaki idare ve öğreticiye kadar eğitim kademesinde görevli kişilerin ortak amaç etrafında birleşmeleri, konuya ilgi duyan, tecrübeli personelin görevlendirilmesi ve ortak zümrelerin oluşturulması hedefe ulaşmada daha hızlı yol alınmasını sağlayacaktır. Yine okul ve Kur’an Kursunun hafızlık eğitiminde paydaş olduklarının farkında olmaları, birinin diğerinin önünde veya gerisinde değil de beraber yan yana yürüdüklerinin farkındalığının oluşturulmasının her iki tarafı da rahatlatacağı düşünülmektedir. Okulla beraber hafızlık eğitiminin proje okulları dışındaki okullarda uygulanmasının İl ve İlçe amirlerinin inisiyatifinde olduğu, hatta beraber çalışmak istenilen okul müdürleri ve Kur’an Kursu idarecilerinin konuya bakış açılarının da çalışmayı etkilediğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla her kademedeki farkındalık oluşturulması açısından bilgilendirmelerin yapılmasının, tecrübe paylaşımının sağlanmasının eğitime yeni bir ivme kazandıracağını söyleyebiliriz. İdareci-3’ün “bu proje Milli Eğitim’in aslında projesidir. Onların istedikleri dışına çıkma şansımız pek yoktur” ifadesi kendilerinin sınırlandırıldığını göstermesi açısından önemlidir.

İdareci-5, “bir bu işin ocağından gelip de bu işlerle meşgul olanların vermiş olduğu bilgiler daha kalıcı oluyor. Ama yukarıdan böyle masa başına oturup sadece “böyle olursa ne olur?” gibi bir fikir o biraz hep şey oluyor, sıkıntılı oluyor onları uygulamak. O açıdan biraz sıkıntımız oldu yani” sözleriyle masa başında oturarak plan program yazmanın sıkıntılar doğuracağını belirtiyor.

Kur’an Kursu Öğreticileri

Çoğunluğu hafız olan Kur’an Kursu öğretmenleri de kendi fikirlerini ifade edebilecekleri bilgilendirme çalışmalarına katılmalarının faydalı olacağını

düşünüyorlar. İçlerinden sadece bir tanesi hafızlık eğitimi ile ilgili seminere katıldığını ifade etti. Diğerleri ise okulla beraber hafızlık eğitimini internetten ve çevrelerinde bu uygulamayı yapan arkadaşlarından öğrenmeye çalıştıklarını belirttiler.

Öğretici-1, kendisinin idareci olduğu dönemde kurslarının müftülük tarafından pilot kurs olarak seçildiğini ama bu işi nasıl yapacaklarını bilmediklerini, birkaç saatlik bir seminere katıldığını ancak orada da sorularına cevap bulamadığını *“2013 falan belki. Tam net hatırlamıyorum. Sadece o bir kaç saatlik bir şeydi, bilgilendirme gibi. Yani nasıl başladı, işte o şekilde bir toplantıydı. Yok, (sorularımıza cevap) bulamadım.”* Sözleriyle açıklıyor. Hafızlık Takip Komisyonunda (HTK) görevli Vaiz Bey’in belli periyotlarla kursu ziyaret ettiğini ve onun bilgilendirmesi neticesinde okulla beraber hafızlık eğitiminden haberdar olduklarını belirtiyor. İl ve ilçe bazında en azından yılda bir kere yapılacak bilgilendirme toplantılarının ve tecrübe paylaşımlarının faydalı olacağını düşündüğünü hatta bunu öneri olarak sunduğunu ancak karşılık bulmadığını *“İstanbul’da bu çalışmayı yapan Kur’an Kurslarını bir araya getirip bu hocaların bu olayın hani gidişatı nasıl, artıları, eksileri, bi şeyler hani bi görüş alış-verişi. Kimler nasıl, hangi yöntemleri uyguluyor? Daha faydalı olabilir? Böyle bir toplantı yapılmasını ben şahsen önermiştim ama bunla ilgili bir şey yapılmadı”* sözleriyle ifade ediyor.

Ücretli olarak görev yapan Öğretici-2 de kendisinin böyle bir bilgilendirmeye katılmadığını, olursa katılmasının faydalı olacağını düşündüğünü söylüyor. O da bir çoğunun yaptığı gibi internetten araştırmalar yaptığını ve kendisini bu şekilde geliştirdiğini söylüyor. Kurs içinde ise sürekli toplantı yaptıklarını ve çocuklar okula başlamadan hafızlıklarını nasıl bitirebileceklerini istişare ettiklerini belirtiyor. *“Sürekli zaten toplantılarımız oluyor. Daha iyi ne yapabiliriz, çocukları daha hızlı nasıl yaptırabiliriz? Çünkü okul var, okula başlayacaklar, başlamadan bitirtmemiz gerekiyor. Bunun istişareleri zaten hiç bitmiyor.”*

Bu durum da okulla beraber hafızlık uygulayan kurs ve okulların her birinin ayrı bir sistem uyguladığını göstermektedir. Oysa en azından ilçe bazında programı

uygulayan veya uygulamak isteyen kurs ve okullarla görüşmeler ve bilgilendirmeler yapılsa birlikteliğin sağlanması hiç de zor olmasa gerektir. Öğretici-5'in dediği gibi *“yani karışıklıklar da var. Şimdi mesela dondurma hususunda özellikle orta kısımlarda bazı okul müdürlüklerine göre değişiyor çocukların şeyde eeee işte bazıları, okula ara vermesi gerekiyor diyor, bazıları donduruyor, bazıları idare ediyor. Yani bu konuda netlik yok.”* Sadece proje okullarına odaklanıp diğerlerinin görmezden gelinmesi hem zaman hem de enerji kaybına neden olabilmektedir. Oysa ki sisteme hepsini dahil edip şartlarını düzeltmeleri halinde eğitime başlamaları hususunda yapılacak eğitimlerin zaman ve enerji israfını daha aza indireceğini düşünmekteyiz.

Bu konuda da Öğretici-4'ün *“orda söylenmesi gerekenleri fikir olarak biz de kendisine söyledik. Notlarını alır o orda bizim söylediklerimizi dile getirirdi.”* ifadesinin, Anadolu'daki *“tilki tilkiye, tilki kuyruğuna”* deyimini ile sonuca ulaşmanın pek de mümkün olmadığı görülmektedir.

Nitekim Öğretici-4'ün *“istenilene ulaşamadı”* ifadesi de bunu göstermektedir.

Hafızlık ile ilgili Afyon'da bir eğitime katıldığını ifade eden Öğretici-3 ise katıldıkları eğitimde, okulla beraber hafızlık eğitiminin dışında farklı metotların anlatıldığını belirtti. Görüşme yapılan öğreticilerin tamamı hafızlık eğitimi noktasında hevesli ve çalışmaya istekli olduklarını belirttiler. Ancak sistemin işleyişi ile ilgili yeterince bilgi sahibi olmamalarının dezavantaj olarak karşılırlarına çıktığını da söylemeyi ihmal etmediler.

Veliler

Görüşme yaptığımız veliler arasında hafız olanlar, Kur'an Kursu öğreticisi olanlar ve kendi çocuğunun dersine girenler mevcuttu. Özellikle hafız hocası olan velilerden bir tanesi sistemden haberi olmadığını kendi döneminde nasıl yapıldıysa öyle devam ettiğini belirtiyor. Velilerin okulla birlikte hafızlık eğitimi programından haberdar olup olmamalarının, sürecin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için önemli olduğunu düşünüyoruz. Özellikle bu yaştaki çocukların eğitim hayatında en önemli

yönlendirici ve destekleyici güç ebeveynleridir. Ama bu konuda velilerin yeterince bilgi sahibi olmadıklarını, sevap düşüncesi ve maneviyat bakış açısıyla çocuklarını hafızlık eğitimine dâhil ettiklerini ifadeleri doğrultusunda görmekteyiz. Mesela velilerden bir kısmı çocuklarının hafızlık yapmasını diğer eğitimlerden daha çok istediğini, bunun için bir yıl değil gerekirse dört yıl bile ara verebileceğini söylerken, bir diğeri konuyu hiç bilmediğini ifade ediyor.

Veli-4 ve Veli-5'e okulla beraber hafızlık eğitimini ben anlattım. Veli-3 ise, *“şu anda tam sistem bilmiyorum. Ne şekilde tam vakıf değilim”* derken, Veli-1 müftülükte çalışan abisinin yönlendirmesiyle çocuğunu kursa verdiğini açıklıyor.

Hafızlığa seçilme aşamasını, çocuğunun yapıp yapamayacağını hesap etmeden, böyle bir fırsat var değerlendirelim diyenlerden biri Veli-2,

“Ben çok dindar bir ailede büyümedim. Daha sonradan, işte üniversiteyi bitirdikten sonra bir dönüşümüz oldu. (...) Böyle bir eğitim duyunca, dedim. Kızıma da güvendim. Yani dersleri de güzeldi yapabilir diye düşündüm. Aslında hafızlık sistemi ile alakalı hiçbir bilgim yok. Yani onunla beraber ben de öğrendim hafızlığın ne demek olduğunu”

sözleriyle kendisinde eksikliğini hissettiği alanda çocuğunun eğitim almasını istediğini söylemiş oluyor. Bu durumda eğitim sürecinin okul ve kurs kademesini tam bilmeden çocuğunu dâhil etmiş oluyor. Oysa okul veya kurs idarecilerinin aileleri doğru bir şekilde bilgilendirmeleri, ebeveynlerin çocuklarından yüksek beklentiler içerisine girmesinin önüne geçecektir diye düşünüyoruz.

Öğrenciler

Anne babanın çocuğun eğitimindeki rolü yadsınamayacak kadar fazladır.⁵⁰ Hafızlık yapan öğrenciler konuyla ilgili bilgiyi daha çok anne babalarından öğrendiklerini ve onların yönlendirmesiyle hafızlığa başladıklarını ifade etmektedirler.

Okula ara vererek hafızlık yapacağını annesi ve dayısından öğrendiğini söyleyen Öğrenci-1, bu durumu şöyle ifade ediyor. *“Eee annem yani... Yaa annemle dayımın yani görüşleriydi bu.”*

⁵⁰ Abdurrahman Dodurgalı, **Ailede Din Eğitimi**, İstanbul, Timaş yay., 2011, 4. Baskı, s.355.

Annesi öğretmen olan, özgüven sahibi, kendini gayet güzel ifade ettiğini gözlemlediğimiz Öğrenci-2 ise Kur'an Kursu idarecisi tarafından bilgilendirildiklerini, okul idaresi veya öğretmenleri tarafından böyle bir bilgi almadıklarını “*yok okuldan değil kurs tarafından biz zaten bilgilendirilmiştik zaten*” sözleriyle açıklıyor.

Konuşmayı fazla sevmediğini gözlemlediğimiz, sorularımıza kısa cevaplar veren Öğrenci-5'den ise cevap alırken hayli zorlandığımızı söyleyebiliriz. O da çevresinden duyduğunu “*Bi akrabamız dedi*” şeklinde ifade ediyor.

Hafızlığa başladıktan sonra okula ara verebileceğini öğrendiğini söyleyen Öğrenci-4, kursta ondan bir yıl önce hafızlığa başlayan kendi ifadesiyle “*bizden önceki büyükler*” den öğrenmiş.

Babası Kur'an Kursu öğreticisi olan Öğrenci-3, hafızlığa başladığında okula ara vermesi gerektiğini bilmediğini, babasının yönlendirmesiyle razı olduğunu şu sözlerle ifade ediyor. “*Okula ara vermem gerektiğini hafızlığa başladığımda tam olarak bilmiyordum. Zaten ben okulla yapacağımdan emindim hafızlığı. Ama işte şey işte babam istedi sonradan. Babam söyledi, dedim, razıyım dedim.*”

2.2. Programdan Beklentiler

Bu bölüm, örneklem gruplarımızın ortaokul kademesinde yapılan hafızlık eğitiminden beklentilerini içermektedir. Ayrıca ortaokul kademesinde yapılan hafızlık eğitiminin ne kadar sürede bitirilebileceğini hedeflediklerini sorduk. Bu kademe okula bir yıl ara verilmesinin yeterli olup olmadığını, hangi sınıfta ara verilmesinin bitirmeye yönelik hedeflerine ulaşmada daha etkin olacağını öğrenmeye çalıştık. Yine hafızlığa yüklenen manevi anlamların ötesinde derslerdeki başarıya, tutum ve davranışlarda nasıl yansıdığına, sosyal ortamda hafızdan neler beklendiğine dair fikirlerini almaya çalıştık. Bunu yaparken de sorularımızı hafızlığa yükledikleri anlamlar üzerinden sorduk. Son olarak da okul ve Kur'an Kursu işbirliğinde yürütülen eğitimde kurumların birbirlerinden beklentilerini görmek istedik. Özellikle okula ara verilen bir yılda öğrencinin her iki kurumun da ortak öğrencisi olduğundan bu sürede okulun Kur'an Kurslarından beklentilerini, öğrencinin ön hazırlık aşaması

ve hafızlığı bittikten sonra okula dönerek yaptığı pekiştirme aşamasında da kursun okuldan beklentilerini görmeye çalıştık. Veli ve öğrencinin ise hafızlık eğitimi boyunca her iki kurumdan neler beklediklerini öğrenmek istedik.

2.2.1. Hafızlığı Bitirmeye Yönelik Beklentiler

Örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitiminde 5-6 ve 7.sınıflardan birinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı bir Kur'an Kursuna kayıt olmak şartıyla okula bir (1) yıl ara vererek hafızlığın tamamlanması sağlanmaktadır. Hafızlığını Kur'an Kursunda tamamlayan öğrenci ara verdiği eğitim- öğretim yılının son ayında okuldaki temel derslerden sınava girmekte ve başarılı olduğu takdirde sene kaybı yaşamadan bir üst sınıftan eğitimine devam edebilmektedir. Gruplarımızın çoğunluğu ara verilen sürede beklenen hedefe ulaşamadığı görüşündedirler. Eğitim sürecine baktığımız zaman beşinci sınıfta hazırlık yapan öğrenci gerek görülürse altıncı sınıfta ara vermekte ve hafızlık terimiyle ham sayfalarını⁵¹ bir yılda tamamlamaya çalışmaktadır. Yedinci sınıfta okula devam eden öğrencinin yine hafızlık terimi ile haslama⁵² aşamasını bu yılda tamamlayıp hafızlığını bitirmesi hedeflenmektedir. Ara verme altıncı sınıfta olabileceği gibi Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün Uygulama Esaslarında belirtildiği gibi beşinci ve yedinci sınıfta da olabilmektedir. Bu durum ise bize hafızlığın asgari iki buçuk üç yılda bitirilebileceğini göstermektedir. Sayısı az olmakla beraber bu süreden daha kısa zamanda hafızlığını tamamlayan öğrenciler de mevcuttur. Ancak hafızlığa başlatılan öğrencilerin büyük bir kısmı bu süreden daha uzun zamanda hafızlıklarını tamamlamakta veya yarım bırakıp okula devam etmektedirler. Oysaki mantıklı düşünme, neyi neden yaptığını sorgulama ve duygusallığın yüksek olduğu bu dönemde⁵³ çocuğa gerekli açıklamayı yapmadan hafızlığa başlatmak maalesef istenilen sürede tamamlanmasına engel olan sebeplerden biridir. Hafızlık için izin verilen bir yılda hafızlığını tamamlayamayan öğrencilerin bir kısmının ise hafızlıklarını tamamlamak için bir sene devamsızlık yaparak sınıfta kaldıkları

⁵¹ Yazarın notu, “ham sayfa”, hafızlık yapan öğrencinin ezberlediği yeni sayfa demektir. Hafızlık ile ilgili bu terime “çiğ sayfa” da denmektedir. Alanda erkek öğrencilerin “ham/has sayfa”, kız öğrencilerin de “çiğ/pişmiş sayfa” ifadelerini yaygın olarak kullandığı görülmektedir.

⁵² Yazarın notu, “haslama”, daha önce ezberlenmiş olan sayfaların iki veya daha fazla sayıda tekrarlanmasına verilen hafızlık terimidir. “Pişmiş yapma” veya “pekiştirme” de denmektedir.

⁵³ Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, s. 360.

görülmektedir. Bu durumu öğrenci ve veli istediği gibi bazen de okul ve kurs idaresi yönlendirebilmektedir. Süre ile ilgili sıkıntının genelde hafızlık için izin verilen bir yıllık zaman noktasında birleştiğini görmekteyiz. Görüşme yaptığımız katılımcılarımızın bir kısmı sürenin yeterli olduğunu söylerken daha büyük çoğunluğu ise ara verilen sürenin uzatılması hatta iki yıla çıkarılması gerektiğini düşünmektedir. Kur'an Kursu öğreticisi olan velilerimizden bir tanesi ise sekiz yıllık kesintisiz eğitim dönemi öncesindeki gibi hafızlık için okula ara verilmesi, hafızlık tamamlandıktan sonra öğrencinin okula kaldığı sınıftan devam etmesi gerektiğini, okuldaki sene kaybının kendisi için hiçbir önemi olmadığını savunmaktadır. Yine hedeflenen sürede bitirilememesinin nedenlerinden bazıları, öğrencilerin ortam değişikliğinden etkilenmeleri, ön hazırlıklarının yetersiz olarak hafızlığa başlatılmaları, okul- kurs şartlarının yeterli olmaması, öğretmen-öğretici formasyonundaki eksiklikler, sistemin tam anlaşılabilmesi gibi başlıklar olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'an Kursu İdarecileri

Görüştiğimiz idarecilerin her birinin farklı fikirlerde olduklarını gördük. İlk defa bu sene proje hafızlık sınıfını aldığını belirten İdareci-1, en kısa sürede hafızlıklarını bitirmek için çalıştıklarını “*Ama tabi ki benim hedefim onları en kısa zamanda en iyi bir noktaya getirmek ve okullarına döndürmek*” sözleriyle ifade ediyor. Ancak hedefledikleri sürede bitiremezlerse, “*ama olmazsa velinin bana dediği şey ‘biz çocuğumuzun hafız olmasını istiyoruz. Gerekirse bir yıl daha geriden başlayabiliriz’ demeleri beni sevindiriyor*” diyerek ailelerden gelecek “bir yıl daha kursa devam etsin” teklifinin kendisini sevindireceğini söylemektedir.

Akademik eğitimi önemsediklerini ancak başlanan hafızlığın mutlaka bitirilmesi gerektiği düşüncesi idarecilerin tamamına yakınında mevcuttur. Bu bağlamda İdareci-5, üç yıldır proje kapsamında hafızlık yaptırdıklarını ifade ederken öğrenciye göre hedefin değiştiğini şöyle açıklıyor. “*Şimdi söyle, hedef farklı. Mesela bir hedef var bir senede yaptırmak, bir hedef var iki senede yaptırmak. Ama üç seneye taşıyabilme durumu da var.*” Bir çocuğun birkaç sene sadece bir eğitime odaklanması ve sosyal hayattan kopma derecesine gelmesiyle hız çağında olduğumuz

bu dönemde hafızlık eğitiminin hala güncellenememiş olduğunu, zamanın gerisinde kaldığını söylememiz herhalde yanlış olmasa gerek. Hele ki bu öğrencilerin ara verilen senede yatılı kalmalarının sosyal hayata uyumları noktasında daha da sıkıntı doğuracağını düşünüyoruz.

Hafızlıktan maksadın sadece Kur'an'ı ezberlemek olmadığını, bunun İslami İlimler ile desteklenmesinin gerekli olduğunu söyleyen İdareci-2, hafızlığı bitirmeye yönelik hedeflerinin ara verilen sürede %90 olduğunu belirtiyor. *“En son kalanlardan %90 biz hedefleyeceğimizi de, yani hafızlık sürecini tamamlayacağımızı hedefledik.”* Bu eğitime süre sınırlamasının konmaması gerektiğini düşündüğünü ifade eden İdareci-2, lise kademesinde de devam ettirilmesi gerektiğini *“(…) Fakat bunun devamının da olması gerekiyor. Lise boyutu da olması gerekiyor”* sözleriyle açıklıyor.

İdareci-3 de aynı görüşü paylaşıyor ve kendileri için akademik başarının, hafızlığın tek başına istenilen hedefe ulaştıramayacağını bunun sonraki eğitim kademelerinde de takviye edilmesi gerektiğini, *“(…) Öğrencinin Kur'an ezberlemesinden maksat, öğrencinin akademik başarısını önemsiyoruz. (...) Bizim amacımız, bir öğrenci sekizinci sınıfı bitirdiği zaman hafız olarak bitirdiği zaman en azından bir Kadıköy, Bakırköy, Kartal İmam Hatip Liselerine rahat bir şekilde gidebilecek veya hafızların şimdi olduğu sadece İmam Hatipler var bunlarda gidip kendini ispat edebilecek daha iyi bir yerde bu temsiliyeti sağlayabilecek olmaları düşüncesindeyiz”* sözleriyle açıklıyor.

Okulla beraber hafızlık eğitiminin en önemli noktalarından biri hiç şüphesiz öğrencinin okulda sene kaybı yaşamadan hafızlık yapmasına imkân sağlamasıdır. İdareci-4 bu durumu öğrencilere sunulan bonus olarak yorumluyor. *“(…) Eğitimlerine de ara vermeden yani hiçbir eğitimi kesintiye uğramadan, yıl kaybı olmadan. Ben bunu şöyle tarif ediyorum, öğrencilerimiz okulu okurken hafızlığı onlara biz bonus olarak sunuyoruz. Bu bonusu da onların kazanması neden olmasın?”*

Kur'an Kursu Öğreticileri

Hafızlık eğitiminde sınıf hocalarının önemi ve etkisi büyüktür. Özellikle öğretmenlerden hafızlığı tamamlamak için ara verilen bir yılda hafızlığı bitirtmesi istenmektedir. Eğitimin mutfak kısmında olan öğretmenlerin en çok zorlandıkları hususlar alt yapısı istenilen seviyede olmayan öğrencilerin hafızlık sınıfına alınması, sınırlı sürede hafızlık yaptırmalarının istenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine birçok öğreticinin çocuk ve ergen psikolojisi, öğretim yöntem ve teknikleri, sınıf yönetimi konularında eksikliklerinin olması, öğrenen merkezli yöntemden daha çok yıllardır alışlagelen öğreten merkezli yöntemi uygulamaları⁵⁴ süreci zorlaştırırken hedeflenen sürede bitirilememesine sebep olabilmektedir. Öğreticilerin ortak görüşü ise öğrencinin hafızlığını bitirdikten sonra muhakkak akademik eğitimini de tamamlaması yönündedir.

Hazırlık sınıfını okutan Öğretici-1, “(...) Yani biz mutlaka okula devam etmelerini, okullarını okumalarını...” sözleriyle ifade ediyor. Hedeflerinin ise sınıfındaki öğrencilerin tamamının hafızlığı bitirmeleri olduğunu belirtiyor.

Sınıfındaki bütün öğrencilerin hafızlığı tamamlayıp okula devam etmelerini hedeflediğini söyleyen Öğretici-3 de, tam gün eğitime geçilmesi sebebiyle hedeflerine ulaşamayacaklarını düşündüğünü ifade ediyor. Hazırlık ve haslama okulda, hafızlık gerek görülürse kursta yapılacak ifadesine rağmen, çocukların büyük çoğunluğu beşinci sınıfta hafızlığa seçilmelerinden veya hafızlık yapmalarına karar verilmelerinden itibaren bir kursa kayıt yaptırılmaktadırlar. Hazırlık sürecini okulla beraber devam ettiren öğrenci aynı zamanda yatılı bir Kur'an Kursunda kalmaya başlamaktadır. Ondan dolayıdır ki Öğretici-3'ün dediği gibi tam gün eğitim kurslar için sıkıntı oluşturmaktadır. “Hepsinde hedefim vardı ama okulumuz tam gün oldu.”

Hafızlık için izin verilen bir yılın az olduğunu düşünenlerden biri de Öğretici-2. Bir yıl ara vermenin yeterli olmadığını, bir buçuk veya iki yıla çıkarılması gerektiğini düşünen Öğretici-2 “yani çok yeterli olmuyor açıkçası. Bir buçuk yıla ihtiyacımız oluyor.” Kur'an'ın metninin hızlı bir şekilde ezberlenmesi içeriğine

---

⁵⁴ Koç, **Din Eğitimi**, s.s. 397-398.

girilememesine, öğrencinin neden ve niçin yaptığını sorgulamasına sebep olacağı gibi bunların cevabını alamaması da zaman içinde hafızlık yapmaktan vazgeçmesini getirecektir. Başlarken hevesli olan öğrenciler zamanla istenilen sürede bitiremeyince okula dönme ve hafızlık yapma arasında da bocalamaktadırlar. Buna çözüm olarak da ara verilen sürenin uzamasını savunan Öğretici-2, *“bir yılda bitiren öğrencilerimiz oluyor ama bu azınlıkta kalıyor. Çoğunluk bir buçuk yılda bazen iki yıla doğru da gidebiliyor öğrenciler de ama genel olarak bir buçuk yıl daha iyi.”* diyor.

Bir yıl ara vermenin yeterli olmayacağını savunan Öğretici-4 iki yıla çıkarılması gerektiğini ancak bunun peş peşe mi, aralıklı mı olması gerektiğini bilemediğini ifade ediyor. *“Peş peşe iki yıl mı olur veyahut aralıklı iki yıl mı olur, tabi bu tartışılabilir.”*

Ortaokul döneminin özellikle beşinci sınıf kademesinin hafızlık yapmak için uygun olmadığını ifade eden Öğretici-5, çocukların oyun çağında olduğunu ve kendilerini bu işe veremediklerini *“sürekli oyun havasındalar. İşin şuurunda değiller. Çocuklar kendilerini bu işe veremediler zeki olmalarına rağmen”* sözleriyle açıklıyor. Öğretici niteliğinin artırılması hususunu tekrar karşımıza çıkaran bu ifadede oyun çağındaki çocuğun şuurlanması bekleniyor. Bu bakış açısı zaman içinde pahalıya mal olabilecek niteliktedir ki Öğretici-5 oyun çağındaki öğrencilere gerekli yöntem ve tekniklerle yaklaşmadığı için öğrencilerinin çoğu gitmiş. *“Çok az, beşi geçmez. Yani diğerleri bıraktı aşağı yukarı. Özellikle dördüncü sınıftan sonra aldıklarımız bıraktı. Onların çoğusu gitti.”* Zaman kısıtlılığı, öğrencinin alt yapısı hazır olmadan gelmesi, öğretici niteliğinin yetersiz olması gibi nedenler beklenen sürede hafızlığın tamamlanmasına engel olmaktadır. Bilişim ve teknoloji çağında insanlar aynı anda birçok işi birlikte yaparken sadece hafızlık yapmak için çocukların bir yılını, üç yılını almak ne kadar günceldir ve çağın eğitimine ne kadar ayak uydurmaktadır? Her ne kadar son yıllarda yeni çalışmalar geliştirilse de hafızlığa bakış açısının hala gelenekselliğini koruduğu söylenebilir.⁵⁵

---

⁵⁵ Toker, **Hafızlık Anlam & Deneyim**, s. 25.

Veliler

Çocuklarının hafızlık yapmasını kendilerinin istediğini dile getiren veliler, bir ile iki yıl arasında bitirebileceklerini beklediklerini ifade ediyorlar. Süreçte kursların yöntem ve tekniklerinin, hafızlık ile ilgili tecrübelerinin olduğunu belirtiyorlar. Ancak yanlış yönlendirilmeleri sonucunda çocuğunun sene kaybı yaşadığını belirtenlerin yanında, süre ile ilgili beklentilerinin olmadığını, çocuklarının yapacağına güvendiklerini söyleyen veliler de vardı.

Çocuğunun hazırlık sürecini okulla beraber yaptığını, sekizinci dönüşte iken altıncı sınıfta okula ara verdiğini ifade eden Veli-1, “*bir senede bitirir düşündük*” diyor.

Veli-2 ise, çocuğu dördüncü sınıfı bitirince hafızlık yapmasını istediklerini ve bunun için araştırma yaptıklarını, ancak kendilerinin yanlış yönlendirildiklerini belirtiyor. Yeni açılan bir Kur'an Kursuna hafızlık için başvurduklarında, çocuğunun okuyuşuna, yapıp yapamayacağına bakmadan kursa kayıt ettiklerini ve beşinci sınıfı hemen dondurmalarını istediklerini söylüyor. “*Ama tabii çocuğun hazırlığı yok, çocuğun bir senesi hazırlıkla geçti*” sözleri üzgün bir ifadeyle dilinden dökülüyor. Kendisinin hafızlığı ve süreci bilmediğini, “*hafızlığın doğal süresini bilmiyorum ama işte ben en azından şöyle düşündüm iki sene de yapar diye düşündüm*” sözleriyle açıklıyor. Çocuğunun orada yeterli eğitim alamadığını düşündüğü için farklı kurs arayışlarına giren Veli-2, şu an çocuğunun devam ettiği kursu buluyor ve örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitiminde gerek görülürse okula bir yıl ara verileceğini, hazırlığın ve haslamanın okulda yapılacağını öğreniyor. “*Daha sonradan ben bir yıl olduğunu öğrendim.*” Çocuğunun yedinci sınıfa gitmesi gerekirken altıncı sınıfa gittiğini, okulla birlikte hafızlığa devam ettiğini hedeflerinin ise iki yıl içinde bitirmesi olduğunu “*yani bir yıl hazırlık artı iki yıl benim kızımın. Yani iki yıla yakın bir süre 18 ay gibi bir hafızlığı bitirmesi şu anda.*” sözleriyle ifade ediyor. Görüşme yaptığımız okul ve kurslarda her ne kadar öğrenci kaygısı, sınıf mevcudu sıkıntısı yaşamadıkları söylenmiş olsa da bazı kurumların hâlâ görünür olma çabası içinde olduklarını söyleyebiliriz. Gelen öğrenciyi hemen kayıt etme, hafızlık sınıfı açma ve sayı verme kaygısı süreç içinde özellikle öğrenci ve veliler açısından sıkıntılar

doğurmaktadır. *“Eğer benim çocuğum hazırlığını okula giderek yapsaydı daha sonra önümüzde bir yıl kalacaktı.”* sözleri, doğru bilgilendirme ve yönlendirmenin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Benzer sorunlar yaşamamak için çocuğunun okulunu değiştirdiğini ifade eden Veli-5, altıncı sınıfta okulla beraber hazırlık sürecini tamamlayan çocuğunun yedinci sınıfta okula ara verdiğini, hafızlığını bitirdiğini söylüyor. Şimdi has yapan çocuğu okul dersleriyle beraber zorlanmasın diye özel bir koleje vermiş ve çocuğunun ezber dersine çalışmasına imkân sağlamalarını kolej idaresinden talep etmiş. Çocuğuna güvendiğini ifade eden Veli-5, süre ile ilgili hedef oymadıklarını *“öyle bir hedef koymadık. Yani çocuğumuzun kapasiteli olduğunu düşünüyorduk ama yani dışarıda duyduğumuz bir buçuk senede bitirir yönündeydi”* sözleriyle açıklıyor.

Toplam üç yılda çocuğunun hafızlığı bitirmesini hedeflediğini söyleyen Veli-3, *“hedefimiz bir sene yüzüne okuyup iki sene hafızlık yapmaktı”* diyerek beklentisini dile getiriyor.

Hedefinin okula vermeden hafızlığı bitirtmek olduğunu ifade eden Veli-4, eğer ara verilmesi gerekiyorsa yedinci sınıfta verilmeli diye de ekliyor. Kendisi de Kur'an kursu öğreticisi olan Veli-4, hem çocuğunu hem de öğrencilerini düşündüğünde *“veli ve hoca olarak ikisine birden cevap vereyim. Veli olarak bir buçuk yıl, iki yılda bitiren öğrencilerimi düşünüyorum.”* diyerek hedefini belirtmiş oluyor.

Öğrenciler

Hafızlığın kendileri için çok önemli olduğunu belirten öğrencilerin çoğunluğuna göre bir buçuk, iki sene hafızlık yapmak için ideal süre. Genelde yedinci sınıfta okula ara verdiklerini söyleyen öğrenciler özellikle okul öncesi dönemde gittikleri K. Kurslarının, katıldıkları hafızlık programlarının ve dinledikleri güzel Kur'an okuyucularının kendilerini hafızlık yapmak için çok etkilediğini söylüyorlar. Ailelerinin de bu yöndeki teşvikleriyle hafızlık yapmak için ilk fırsat olan ortaokul kademesinde bu eğitime katıldıklarını ifade ediyorlar.

Öğrenci-1, on iki yaşında ve hafızlık için altıncı sınıfta okula ara vermiş. Hedefinin bir senede bitirmek olduğunu ancak bu sürenin yeterli olmayacağını şöyle açıklıyor: *“Bir sene (...) Yaa sağlam olur ama yeterli değil aslında. En fazla bir buçuk sene.”*

Öğrenci-2, on beş yaşında. Altıncı sınıfta hazırlık okumuş, yedinci sınıfta okula ara vermiş. Hedefinin sadece hafız olmak olduğunu bunun için zamanın önemi olmadığını *“benim tek amacım hafız olmaktı. Yani süre değildi. Ben süre şey yapmadım. Yani amaç hafız olmaksızın sürenin bir önemi yok yani. Yani eğer ben hafız olucaksam ee gerçekten istiyorsam dört senemi de veririm beş senemi de veririm böyle bi düşüncem vardı yani. Hafızlığa bence süre biçilemez yani.”* sözleriyle açıklıyor. Sekizinci sınıfı tekrar okuduğunu söyleyen Öğrenci-2, okulla beraber has yaptığını belirtiyor.

Altıncı sınıfta okulla beraber hazırlık yapan, yedinci sınıfta da okula ara veren Öğrenci-3 kendine çok güveniyor ve hafızlığın fazla uzun sürmeyeceğini tahmin ettiğini söylüyor. Kendisine iki yılda yaparsın diyenlere cevabı da *“herkes bana iki yıl dedi.(...) Ben de dedim, Kur'an o kadar uzun sürmez, diye tahmin ediyordum. Fazla uzun sürmez diye tahmin ediyordum”* olmuş. Tatillerde dahi ders verdiğini söyleyen Öğrenci-3, *“Ama tatilde de ben gene derslerime devam ettim. (...) Babam bayramlaşacak, ben babama yine o cüzü ders olarak vermiştim”* diyerek ne kadar azimli olduğunu göstermektedir. Öğrencinin yukarıdaki sözleri erken yaş avantajını iyi değerlendirip, birçok işi aynı anda yapabilme yetisini de göz önünde bulundurarak okulla beraber hafızlığı daha nitelikli hale getirmek ve günceli yakalamak için yeni proje ve programlara ihtiyacımız olduğunu düşündürmektedir.

Mayıs ayında on üç yaşına girecek olan Öğrenci-4, bir an önce hafızlığı bitirip rahat etmek istediğini söylüyor. *“Ben diyodum, anne, ben erken bitirip rahat etmek istiyorum”* sözleri hafızlığa ve hafızlık sürecine nasıl baktığının ipuçlarını vermektedir. Annesinin ne kadar geç bitirirse o kadar sağlam olur demesine karşılık böyle cevap verdiğini söyleyen Öğrenci-4, etrafındakilerin de iki senede bitirirsin dediklerini ancak kendisinin hedefinin bir buçuk senede bitirmek olduğunu ifade ediyor.

On dört yaşında olan Öğrenci-5 ise yedinci sınıfta okula ara vermiş ve bir yıl aranın yeterli olduğunu düşünüyor. Kendi hedefini, “*bir buçuk sene tahmin ediyordum*” diyerek açıklıyor.

2.2.2. Okul Başarısı, Davranış ve Sosyal Hayata Yönelik Hafızlıktan Beklentiler

Özellikle Müslüman toplumlarda “Hafız ve Hafızlık” kelimesine çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Bizim toplumumuzda da yüklenen anlamlar neticesinde hafızlıktan ve hafızlardan çeşitli beklentiler görülmektedir. Bilişsel alanda “*hafızlar zekidir, çabuk anlar, çabuk kavrarlar. Bir defa okumaları yeter*” vb. ifadelerle beklentiler dile getirilirken, bireyin davranışlarına yön veren tutum, inanç, değer ve yönelimleri içeren duyuşsal alanda⁵⁶ yani tutum ve davranışlarında da hafız olmayanlardan farklı olarak davranmaları beklenmektedir. Sosyal hayatlarında ise daha ağır başlı, saygın bireyler olmaları, uzaktan bakınca “*bu hafız, belli*” dedirtecek şekilde olmaları istenmektedir. Hafızlık eğitiminin çalışma disiplini kazandırdığı, var olan algılama gücünü kullanmayı öğrettiğini ve bunun sonucunda okuduğunu daha kolay anlayan, çabuk ezberleyen, gördüğü bir şeyi kolay kolay unutmayan bir yetiye sahip olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla hafızlıktan sadece ahlaki anlamda değil, zihin açıklığı, bilişsel gelişim anlamında da beklentilerin içerisine girmektedirler.

2.2.2.1. Okul Başarısına Yönelik Beklentiler

Görüştüğümüz kişilerin büyük çoğunluğu hafızlığa dünyevi beklenti için değil, uhrevi niyetlerle baktıklarını ifade ettiler. Ancak uzun yıllar süren hafızlık eğitimi esnasında disiplinli çalışmanın öğrenildiğini ve bunun da bilişsel başarıya yansıdığını belirttiler.

Kur'an Kursu İdarecileri

Ezberleme, kavrama yetilerinin gelişeceğini ifade eden Kur'an Kursu idarecileri, hafız öğrencilerden sadece ders konusunda değil ahlaki tutum ve davranışlar konusunda da yüksek beklentilerinin olduğunu ifade ettiler.

---

⁵⁶ Deniz Deryakulu vd., **İçerik Türlerine Dayalı Eğitim**, Ed: Ali Şimşek, Ankara, Nobel, 2006, s. 133.

Öğrencileri olumlu motivenin, başarılı olacaklarına dair yönlendirmenin de etkili olduğunu, kendisinin de öğrencilere özgüvenli olmaları yönünde motive edici şeyler söylediğini ifade eden İdareci-1, hafızlık yapan öğrencilerin her konuda başarılı olacaklarına inandığını şu sözlerle açıklıyor. *“Güven gelir kendisine. ‘Her konuda başarılı olursun’ diyoruz... Ayı bir hürmet göreceklerini, bu konuda diğer şeylerde konularda daha başarılı olacaklarını ben sürekli kendilerine anlatıyorum. Ve öyle azimli çocuklar var yani.”*

İdareci-2 ise, hafızlığı sadece Kur’an’ı ezberleyen olarak düşünmediğini onun sadece ders başarısı değil her yönüyle örnek olmasını beklediğini şöyle ifade ediyor.

“Beklenti derken şöyle, bu şekilde telkinlerimiz oluyor çocuklara beklentilerimiz. Evet, çocuklardan da böyle bir beklenti içerisindeyiz. Şunu da söylüyoruz, ‘hani siz o topluma, okul toplumuna gittiğiniz zaman oradaki oturuşunuzla kalkışınızla yani bir hafız olduğunuzu oraya öğretmen girince, -burada şu üç tane öğrencimiz, beş tane öğrencimiz hafız.- Oturuşu ile derse katılımlarıyla, tutum ve davranışlarıyla oradaki öğrencilere örnek olmaları’ noktasını çocuklarımıza sürekli telkin ediyoruz ve bunu da istiyoruz. Çünkü burada bunlar eğitimde sürekli veriliyor.”

Hafız öğrencinin zekâsında gözle görülebilir bir üstünlük olduğunu söyleyen İdareci-3,

“Zeki olanlar mı hafız oluyor yoksa hafızlık yaptıktan sonra mı zekâları açılıyor?” diye sormamız üzerine şu şekilde cevap veriyor. “(...) Hafız öğrencinin daha zeki olması bu gözle görülebilir bir gerçekliktir yani. (...) Yaptıktan sonra, tabi kesinlikle yaptıktan sonra. Hayatı daha çok tanıyabilmek veya öğrencinin kendini, kendi durumunu daha iyi benimseyebilmesi, zor bir meşakkatli bir ortamdan geçtikten sonra daha belirleyici olur diye düşünüyorum ben ve nitekim öyle yani.”

Düzenli çalışmanın kavrama, algılama ve odaklanma konusunda faydalı olacağını İdareci-4 şöyle açıklıyor. *“(...) Kavrama yeteneği gelişmiş oluyor. Algılama yeteneği gelişmiş oluyor. Dikkat, yani şu anada günümüz çağımızın en büyük hastalıklarından bir tanesi odaklanma, dikkatsizlik kısmı. Hafızlıkta bunlarda dikkat daha fazla oluyor. Bunlar ister istemez akademik kariyerine mutlaka faydası oluyor.”*

Kurs ortamının başarıya etkisinin ev ortamına göre daha fazla olduğunu düşünen İdareci-5, ezber kabiliyetlerinin ve kavrama yetilerinin arttığını ifade ediyor. Bunun da hafızlık eğitiminin düzenli ve disiplinli çalışma şartlarının neticesi olduğunu şu sözleriyle açıklıyor.

“Hafızlık derken, bir defa hafızlık yapan öğrenci kurslarda biraz daha düzene tertibe alışıyor, disipline alışıyor Dolayısıyla o düzeni tertibi de okulda devam ettirirse o çalışma şeyini, başarılı oluyorlar. Ders çalışma düzeni ile ilgili oluyor. Çünkü evde biraz daha farklı oluyor. Ama burada belli bir düzen tertip oluyor. O yönden bir defa hayata alışma şartlarını burada öğrenmiş oluyor. O yönden avantajı var. Ezber yönünde ise, ezber yaptığı için muhakemesi açılıyor. Ezber kabiliyeti açılıyor. Dolayısıyla kavrama şeyi biraz daha farklı oluyor.”

Kendileri de hafız olan idarecilerin tamamı algılama, kavrama, daha kolay ezberleme hususunda aynı fikri paylaşıyorlar. Burada sadece hafızlık yapmanın değil sürecin de etkili olduğunu, kurs ortamının, öğretici ve idarecinin öğrenciye bakışlarının, arkadaşlar arasındaki iletişimin, yatılı kalma vb. durumların öğrencinin başarısında etkili olduğunda hemfikirler.

Kur'an Kursu Öğreticileri

Hafızlık eğitiminin yoğun bir düzen, disiplin, plan ve program içinde yapıldığını ifade eden Kur'an Kursu öğretmenleri, bu duruma alışan öğrencilerin aynı düzeni okul derslerinde de göstermelerini beklediklerini ifade ettiler. Öğreticilerden bir tanesi bu durumun bazen tersinin de olduğunu, hafızlık eğitiminin yoğun çalışma temposundan sonra okul ortamının daha rahat oluşunun öğrencinin kendini boşlukta hissettiğini ve beklenen başarıyı gösteremediğini belirtiyor. Öğreticilerin diğer görüşmecilere göre, ders başarısı konusunda daha fazla beklenti içinde olduklarını gördük. Öğrenciyle birebir vakit geçirdikleri ve onların yeteneklerini daha iyi görebilme imkânına sahip oldukları için de beklentilerinin daha yüksek olduğunu görüşmeler doğrultusunda söyleyebiliriz.

Okul derslerinde başarılı olmalarını istediklerini ifade eden Öğretici-1, ezber kabiliyetlerinin arttığını, disiplinli çalışma alışkanlığını kazanmalarından dolayı da okul derslerinde başarılı olmalarını hedeflediklerini şöyle açıklıyor.

“Okul derslerinin de başarılı olmasını istiyoruz. Ben şuna şahit oldum, hani ezber yapmada. Çünkü sürekli ezber yaptıkları için zihin böyle bir şeyle daha aktif hale geliyor zannediyorum. Ezberlemede biraz daha çocukların kabiliyetleri artıyor diye düşünüyorum. (...) Okul başarısını artırmaları, düzenli ders çalışma açısından belki olabilir. Çünkü hafızlık bir ders disiplini gerekiyor. Sanırım okul derslerinde de disiplin olayında onlara katkı sağlayabilir diye düşünüyorum.”

Öğretici-2’de beklentisi yüksek olan öğretmenlerden. Çalışma disiplini kazanan öğrencilerin ezber kabiliyetlerinin de arttığını söylüyor ve beklentilerinin yüksek

olduğunu şu şekilde ifade ediyor. *“Kesinlikle oluyor. Çünkü çocuk bir kere ders çalışma disiplini kazanmış oluyor hafızlıkla beraber. Ve ezberinde müthiş bir açılma oluyor, sürekli ezber yaptığı için. Hafızası çok daha güçleniyor. Beklentilerimiz çok daha yüksek oluyor tabi ki.”*

Başarının planlı ve programlı çalışmanın neticesi olduğunu ifade eden Öğretici-3, daha önce okulda başarılı olan öğrencinin düzenli çalışma alışkanlığını kazanması sebebiyle daha da başarılı olduğunu söylüyor.

“Tabi hafız talebe değer verirse okul derslerine, zekâsı açıldığı için, Kur’an’ı ezberlediği için ayetleri, hafızası kuvvetli. Ezberlemesi de artık mekeleşmiş. Bazı talebeler bu konuda çok iyi. Mesela okul birincisi var. Yüksek puanla, 98-99 puanla. Mesela benim sınıfımda da var talebelerimden. Yani bunlar artık şey yapmış, daha evvel de çalışkandı ama yani bu hafızlık bunlara şunu kattı biraz daha.”

Ancak çalışmasında düzen ve disiplini oturtamayan öğrencinin zeki de olsa istenilen başarıya ulaşamayacağını ifade ediyor. *“Yani planlı, programlı, disiplinli bi çalışma gerektiriyor hafızlık. Çünkü planlı, programlı olmazsa başarılı olamıyor. Bazı çocuklar mesela dersleri iyi olmayan o hafızlık sebebiyle dersleri iyi olanlar var. Plan, programdan dolayı.”*

Herkesin hafızlık yapamayacağını ancak hafızlık yapanların kendilerini geliştirmeleri halinde akademik ortamda başarılı olduklarını kendi öğrencilik yıllarından bildiğini söyleyen Öğretici-4, *“ben kendi dönemime gidiyorum, kendi hafızlık yaptığım dönemde de ortaokulu okuttular bize. Kurstan ayrılıp da liseye giden arkadaşlar hep ilk sıralara oynadılar”* sözleriyle açıklıyor. Özellikle din eğitimi alanında çalışan kişilerle yaptığımız özel görüşmeler neticesinde *“keşke hafız olsaydım. Eksikliğini yaşıyorum”* ifadesiyle çok karşılaştık. Aynı sınava hazırlanan veya aynı dönemde okuyan kişilerle konuştuğumuzda hafız olanların derse daha az vakit harcadıklarını, çok fazla not almadıklarını, okudukları veya gördükleri bir şeyi daha uzun süre akıllarında tuttuklarını gördük. Öğretici-4, daha önce görev yaptığı kursta öğrencileri okul başarı puanlarına göre aldıklarını ve öğrencilerin büyük çoğunluğunun başarılı olduğunu ifade ediyor. Şimdiki kursunda ise rastgele aldıklarını ancak, ister seçerek alınsın ister rastgele alınsın okul derslerinde de hep ilk sıralara oynadığını şöyle ifade ediyor. *“Burda rastgele alıyoruz öğrencileri mesela. Burdaki çocuklarda da başarı var.”*

Öğretici-5 ise bu konuda daha temkinli. Başarılı olmalarını temenni ettiklerini ancak hafızlık eğitiminde hoca kontrolünde ders çalışmaya alışan öğrencinin okulda kendi başına çalışmak zorunda olmasının çocuğun başarısını olumsuz etkileyeceğini şu sözleriyle açıklıyor. *“Başarılı olur, temenni bu. Yani beklenti. Temenni ama tersi de olabiliyor. Sürekli şimdi burda hoca nezaretinde sürekli ders çalışıyor, onun ikazıyla efendime söyliyim onun yönlendirmesiyle. Ama okula gittiği zaman bi boşluk hissediyor. Artık o kendi çalışmasına, gayretine, ruh yapısına göre farklı oluyor.”*

Veliler

Velilerin çoğunluğu hafızlığın manevi boyutunu düşündüklerini ve çocuklarının hafız olmalarını istediklerini ifade ediyorlar. Diğer derslerdeki başarının ise bir şekilde telafi edilebileceğini ancak küçük yaşta manevi bir koruma olan hafızlığın daha önemli olduğunu belirtiyorlar.

Tıpkı Veli-1’in söylediği gibi *“hani bir daha seneye bir kaybı olmasın, okuldan bir kaybı olmasın diye hiç aklıma gelmedi.”* Okul dersleri konusunda hiçbir beklentisinin olmadığını ifade ediyor ve şimdiye kadar sene kaybı olup olmaması hususunu hiç düşünmediğini şöyle açıklıyor. *“Hani, yeter ki bunu tamamlasın da, ondan sonra ona zaman ayırırız. Bu bitsin bu sürede.”* Akademik başarısı için beklentisi olmadığını ifade eden Veli-1, çocuğunun hafızlıkta başarılı olduğunu ve kısa sürede bitirdiğini görünce okula devam etmesini istediğini belirtiyor. Başlangıçta sadece manevi duygularla çocuğunu hafızlığa verdiğini ancak *“(…) Ama şimdiden sonra da sadece hafızlıkla bırakmak istemiyorum. Öyle bir niyetim var. Rabbim kabul ederse, o da bana karşılık verirse inşallah.”* Çocuğunu okutmayı düşündüğünü açıklıyor.

Veli-2’de aynı fikirde. Akademik başarı konusunda çocuğunun sıkıntısı olmadığını *“ders konusunda zaten sıkıntılı bir çocuk değildi”*, kendisinin de böyle bir beklentisi olmadığını söylüyor. Asıl beklentisinin manevi olduğunu da *“dediğim gibi hafızlık sürecini çok iyi bilmediğim için onun işleyişini bilmediğim için benimkisi sadece manevi bir istektir”* sözleriyle ifade ediyor. Kur’an Kurslarına geçmişten gelen yanlış uygulamalar doğrultusunda olumsuz bakışların olduğunu söylüyor Veli-2. Buralara okulda bir başarı elde edememiş, iyi bir okul tutturamamış çocukların

gönderildiğini düşünenlerin aksine hafızlık eğitimi başta olmak üzere Kur'an Kursunda okutulan derslerin de ilmi dersler olduğunu ve belli zeka düzeyindeki öğrencilerin bu derslerde başarılı olabileceğini düşündüğünü *"hani genelde şöyle kurslara nedense derslerde çok iyi olmayan çocukları, işte okula devam edeceği yere kursa gönderilirler. Aslında buradaki dersler de bir kabiliyet gerektiren, bir zeka gerektiren dersler. Yani onlar da ilmi dersler."* Sözleriyle açıklıyor.

Kur'an'ın maneviyatının zekâyâ etkisinin olduğunu düşünen Veli-3, çocuğuna küçük yaşta Kur'an-ı Kerim okumayı öğrettiğini söylüyor ve ilme Kur'an okumayı öğrenmeyle başlayan kimsenin zihninin daha açık olduğunu şöyle açıklıyor. *"Kur'an-ı Kerimle birlikte açılan bir kimsenin ilmi daha uygun. Öğrenmeye daha hevesli, daha kolay kavlıyor."* Diyerek beklentilerini dile getiriyor.

Veli-4, hafızlığın zekâyı geliştirdiğini, yorum kabiliyetini artırdığını düşündüğünü ifade ediyor ancak çocuğuna dünyalık bir beklenti için hafızlık yaptırmadığını şu sözleriyle açıklıyor.

"Yani bu çocuğa şimdi yani öğretici olarak da veli olarak da ikisine birlikte cevap vereyim. Hafızlığın insanın zekâsını geliştirdiğine tereddüdüm yok. Kendimden biliyorum. Yani, unutmama, unutmama şeyini çok geliştiriyor. İnsan daha çok şey hatırlayabiliyor, yorum gücü daha yüksek oluyor. Bunu hafız olan farklı arkadaşlarımdan kendi çevremden biliyorum. Yorum kabiliyetini artırıyor, olaylara bakışını değiştiriyor. Daha hızlı ezberleme tekniği yani bir şeyi ezberlemek istediği zaman çok kolay ezberleyebiliyor yani. Bunu ben kendimden biliyorum. Bir faydası olacağını düşünüyorum ama tabii ki bunlar çocuğumu hafız etmem için bir sebep değil yani. Hiçbir şey anlamasa, dinlemese yine de hafız olmasını isterim. Yani dünyalık hayatına bir katkı sağlasın diye hafız yapmıyorum."

Kendisi de hafız olan Veli-4, hafızlık deyince Kur'an'ın Arapça lafzının ezberlenmesinin üzerinde duruyor ve sadece bunun bile çocuğun manevi hayatı için yeterli olacağını düşünüyor.

Veli-5, hafızlığın çocuğunu daha başarılı veya başarısız yapacağı hususunu hiç düşünmediklerini söylüyor. *"Yani daha başarılı olur diye düşünmedik ama daha kötü olur diye de düşünmedik. Yani olumlu ya da olumsuz bir şey gelmedi aklımıza."*

Öğrenciler

Hafızların başarılı olduğunu söyleyen öğrencilerden bir tanesi bunun için gayret ettiğini söylemeyi ihmal etmiyor. Özellikle ailelerinin yönlendirmesi ile hafızlığa başlayan öğrenciler önceleri ne kadar zorluk çekseler de olumlu motivelerle başarılı olacaklarını düşünüp hafızlıklarını tamamlamayı umuyorlar. Tamamlayanlar ise zafer kazanmış bir kumandan edası ile “*yapmayan anlayamaz*” şeklinde duygusunu ifade ediyor. Bu dönemde duygularıyla hareket eden öğrencilerin, özellikle çevreden duydukları hafızlıkla ilgili hikâyelerden etkilendiklerini görüşmeler esnasındaki sözlerde yakalıyoruz.

Öğrenci-1, başarılı olacağını düşündüğünü “*yani evet düşünüyordum. Ya evet öyle duydum. Yani öyle diyolar. Yani bir hafızın bir üniversite okumuş kadar beyni açılmış, öyle diyolar*” sözleriyle açıklıyor. Üniversite bitirmiş gibi olmanın bu öğrenci için müthiş bir motivasyon kaynağı olduğu görülmektedir.

Hafızların başarılı olduğunu daha önce duyduğunu ama hafız olmadan anlaşılamayacağını ifade eden Öğrenci-2 hafızlığını bitirmiş. Zorlu süreçlerden geçtikten sonra hıfzını tamamlamış olmanın verdiği özgüvenle, “*evet, zaten duymuştum hafız olunca zihnin çok açılacağını. (...) Ama isteyince de hani bunun verdiği ilhamı da olunca zaten anlayabiliyorsun. Hani olmadan önce zaten bunu anlamak mümkün değil. Zaten olduktan sonra bunun güzelliğini anlıyorsun*” sözleriyle zihnin açıldığını ancak hafız olanların anlayacağını belirtiyor.

Hafızlığın sadece zekasını açmadığını aynı zamanda kendisini ifade edebilmesine de yol açtığını ifade ediyor Öğrenci-3. Her gün bir hocanın karşısında oturmak, ders vermek aslında her defa yeniden imtihana girmek gibidir. Ders verirken odaklanma, değil bir harfi harekeyi dahi kaçırmama, birbirini takip eden sayfaları ve ayetleri sırayla düzgün bir şekilde okuma yoğun ve düzenli çalışmanın neticesinde mümkün olmaktadır. Dolayısıyla bu düzeni oturtan öğrencinin hafızlığa başladıktan kısa bir süre sonra bile kendisindeki anlamaya, algılamaya yönelik değişimleri gözlemlemesi mümkündür. Tıpkı Öğrenci-3’ün dediği gibi “*Allah’a şükür, çok şeyi, ben hafızlık yapmadan önce yaa küçücük, yaa böyle hiçbir şeyi anlamıyordum, tam anlamıyordum. Hafızlık yaptıktan sonra zekâm açılmaya başladı*

bir zamandan sonra.” Yine hafızlığın zekâyı açtığını ve okul derslerine başarı sağladığını Öğrenci-3 şu sözleriyle ifade ediyor.

“Bence hafızlık yapan insan okul derslerini bahane edemez. Çünkü hafızlık okul derslerine katkı sağlıyor. Daha çabuk algılayabiliyor insanlar. Bir zamanda sonra Kur’an’ı okuduktan sonra meallerine bakarsanız insan daha çabuk algılıyor. O karşısındaki gelen şeyi daha çabuk algılıyor ve ben fark ettim gerçekten, yalan söylemiyorum. Ben hafızlık yapmadan önce konuşamıyordum. Karşıma siz çıksanız konuşamazdım.”

Duygularını ifade ederken o kadar samimi ki sözlerinin sonunda ne kadar içten gelerek söylediğini kanıtlamak için yemin bile ediyor.

Manevi anlamlar yükleyen bir başkası da Öğrenci-4. Hafızlığın bütün başarıların anahtarı olduğunu şu sözleriyle ifade ediyor. *“Yani ‘hafızlık bütün her şeye kilit’ diyorlar. Ben daha yeni anlamaya başlıyorum işte. İnşallah öyle düşünüyorum.”*

Kişinin iç motivasyonu ile bir işe başlamanın sonucunda başarılı olma ihtimali yüksektir. Sevdiği alanda eğitim alan, istediği meslekte çalışan insanlar nasıl ki başarıyı ve mutluluğu birlikte yaşıyorlarsa, kendisi isteyerek hafızlık yapan öğrenci de hem manevi olarak doyum yaşayabiliyor hem de ilmi konularda başarılı olabiliyor. Ancak beklenen sonuca ulaşabilmek için de gayret etmek ve çalışmak gerekiyor. Öğrenci-5’de başarılı olmak için gayret etmesi gerektiğini düşünüyor. *“Ailem de öyle dedi zaten. O yüzden ben de onun için biraz daha gayret ettim.”* Ailesinin kendisinden beklediği başarıya ulaşmak için gayret etmesi, bu dönemdeki çocukların aile ile yakın ilişki içinde olmasının olumlu etki edeceğini göstermektedir.

2.2.2.2. Tutum ve Davranışlara Yönelik Beklentiler

Dinsel bir anlam da ifade eden hafızlıktan, kişinin pratik hayatına yönelik yansımalar da beklenmektedir. Tavrı ve davranışlardan beklentiler olduğu gibi ibadet konularında da daha dikkatli olunması istenmektedir. Zaman zaman hafız olanları sıkıntıya sokacak derecede olan bu beklentiler, yaşına, cinsiyetine bakmadan neredeyse bütün Kur’an talebelerinden istenmektedir. Bu genel bakışın neticesinde hafızlar veya hafızlık öğrencileri kendilerinin Allah tarafından korunduğunu düşünmekte veya *“ben hafızım böyle olmalıyım ya da olmamalıyım”* diyerek

hafızlığın muhafaza edici bir güç olduğunu dillendirmektedirler. “*Hafız olmasaydım çok farklı bir insan olurdum*” cümlesini sıkça duymaktayız. Burada “*farklı insan olmak*” tabi ki süreç ve sürece etki edenlerin izlerine göre olumlu veya olumsuz algılanabilir. Özellikle oyun ve gelişim çağındaki çocukların hafızlık yapmaları, eğitim aldıkları ortam, öğretmenin yaklaşımı hayatlarında derin izler bırakacaktır. İster kurs ortamı ister okul ortamı olsun gerekli şartlar oluşturulmadan “*biz yaptık oldu*” tavrıyla çocukları hafızlığa başlatmak, küçük yaşlarına rağmen onlardan büyük beklentiler içerisine girmek yapılan hafızlığın dahi telafi edemeyeceği olumsuzlukların yaşanmasına sebep olacaktır. Tutum ve davranışlardan beklentileri sorarken aslında biz çocukların yaşlarını düşünerek, oyun ve gelişim çağında olduklarını göz ardı etmeden, delikanlılık dönemini de hesaba katarak sorduk. Ancak aldığımız cevaplarda yaş ve gelişim evresi hesaba katılmadan, çocuk olarak yapmaları normal olan durumların bile yadırgandığının ipuçlarını yakaladık.

Kur'an Kursu İdarecileri

Yaşları itibariyle oyun çağında olduklarını, tutum ve davranışlarındaki etkisini hafızlık bittikten sonra devam edecek olan eğitimleriyle daha iyi yansıtabacaklarını ifade ediyorlar. İdarecilerin çoğu çocukların şu an düşünerek değil duyguları ile hafızlık yaptıklarını ama fırsat bulduklarında da çocukluğun gereği yaramazlık ve şımarıklıklar yaptıklarını söylüyorlar. Kendileri eğitmen olduklarından dolayı bu durumları yadırgamadıklarını ancak çevrenin hafızlık yapan öğrencilerin oyun oynamalarına bile tepki gösterdiklerini ifade etmektedirler.

Aileleri de bu konuda yönlendirdiklerini söyleyen İdareci-2 şu açıklamayı yapıyor.

“Ama hafızlık eğitimi çocuk yaptığı için hani bir bilgiye ulaşmıyor, nasıl bir bilgiye ulaşmıyor? Hani Kur'an'ın içeriği ile alakalı, emir ve yasakları ile alakalı bir bilgiye ulaşmıyor. Onun için hani biz velilerimize de şunu söylüyoruz ‘çok büyük bir beklenti içerisine girmeyin. Çocuğum hafız oldu tamam. Her şeyi yaşayacak, her şeyi yapacak diye bir beklenti içerisine girmeyin. Bunu çocuğumuz İslami İlimler eğitimi aldığı süreçte yaşamaya başlayacak.’ Bu bir süreç...”

Hafızlığın tek başına davranışlara etki etmeyeceğini, bunun bir süreç olduğunu ve bu sürecin de İslami İlimler, Adabı-ı Muaşeret dersleri vb. alanlarla

desteklenmesiyle çocuklara kazandırılabilceğini ise şöyle açıklıyor. “(...) Çünkü hafız eğitimi kuru kuru bir eğitim. Yani çocuk ezbere dayalı.”

İdareci-3, çocuğun davranışlarının olgunlaşmasında hafızlık yaptığı kurumun şartları ve toplumun hafıza yaklaşımının etkisinin olduğunu ifade ediyor. “(...) Öğrencinin hafızlığı nasıl şartlarda yaptığıyla alakalı biraz. Öğrenci hafızlığı rahat, problemsiz, sıkıntısız yaparsa bu öğrenciye olumlu olarak yansıyor. Zorlanarak, sıkılarak, bunalarak, daralarak, belki istemeyerek yaparsa bu öğrencinin davranışlarına, psikolojik haleti ruhiyesine biraz daha olumsuz olarak yansıyor yani.” Hafızlığa başlayan öğrenciye ailenin veya çevrenin tutamayacakları sözler vermesinin de çocukları olumsuz etkilediğini belirtiyor. Hatta hafızlık yapan bir öğrenciye “bitirirsen sana araba alacağım” sözünün verildiğini ancak hafızlığı bitiren çocuğa verilen sözün yerine getirilmediğini söylüyor.

“Toplumumuzda hafıza karşı gösterilen aşırı bir ehemmiyet olması sebebiyle, öğrencileri biraz kendi mecrasının dışına zaman zaman çıkarabiliyor.(...) Yani mesela ben hiç unutmuyorum, bi tane hacı emmi öğrenciye ‘oğlum hafızlığı bitirirsen söz sana araba alacam’ diye vaatte bulunduğunu biliyorum.(...) Bu öğrencinin hafızlık bittikten sonra önünde hedefleyebilecek olduğu halde hiçbir şey yok.”

Yaş ile birlikte hafız olmanın daha iyi farkına varacaklarını söyleyen İdareci-4, yaşları itibariyle henüz gösteremiyor olsalar da zamanla iyi bir Mü'min ve iyi bir kul olacaklarını beklediğini şöyle açıklıyor. “Elbette, etkisi var ama çocuklarımız belki yaş itibariyle, kavrama itibariyle o yaşta değiller. Yani iyi bir Mü'min, Allah'a kul olmasını beklerim.”

İdareci-1 ise öğrencilere tutum ve davranışları konusunda devamlı nasihatte bulunduklarını ama bazen istemedikleri davranışlar sergiledikleri için şikâyet aldıklarını şöyle açıklıyor. “Yani onları açıkçası ben göreve başladığım zaman toplu halde onlara nasihatte bulunuyorum. Ama böyle ikisi hem okul hem hafızlık. Öyle bir yorgunluğun verdiği bi şeyden mi biliyorum, diğer arkadaşlar şikâyetçi oluyorlar. ‘Yok ses yapıyorlar, yok şöyle’ bi şikâyetlerde bulunan oluyor ama ben henüz öyle bi şeye rastlamadım. Ama onlara sürekli nasihatte bulunuyoruz.”

Fiziki şartları uygun olmayan, birden fazla sınıfı olan kurslarda sıkıntı yaşandığını da ifade ediyor. Çocukluğun ve gençliğin etkisiyle yaşanan duyguları

“çizgiden çıkma” olarak tarif eden İdareci-5, hafızlık bittikten sonra okul hayatına adapte olma konusunda öğrencilerin sıkıntı çektiklerini şu şekilde ifade ediyor.

“Şöyle şimdi tabii ki hafızlarda biraz okula başladığı zaman biraz bocalama olabiliyor, o yönden, niye? Çünkü hep burada kursta namaz, işte namazdır, hafızlık, yemekhaneye gidiyor, oyuna gidiyor, teneffüs. Düzenli bir şeyi var. Ama okula gittiği zaman böyle bir boşluğa çıkıyor veya serbestliğe çıkıyor. O da bazen bazı hafızların çizgiden çıkması durumu olabiliyorlar bazen.”

Kur'an Kursu Öğreticileri

Bu yaş grubunun henüz çocuk olduğunu, davranışlarında yüksek beklentilere girilmesinin doğru olmadığını belirten öğretmenler ilerleyen zamanlarda değişikliğin daha net görüleceğini ifade ediyorlar. Aile zoruyla veya baskıcı bir ortamda hafızlık yaptırılmasının ise davranışlarda olumsuz yönde etkisinin olacağına hepsi aynı görüşü savunuyorlar.

Öğretici-1, bu yaş grubunun daha çocuk olduğunu bildiğini ve beklentilerinin de ona göre olduğunu söylüyor. Ancak çevrenin Kur'an Kursuna gelen öğrencilerinden beklentilerinin çok yüksek olduğunu şöyle açıklıyor.

“(…) Karşımızdakinin bir çocuk olduğunu biliyoruz. O çocuktan ‘sen hafızsın bak onu yapma, otur, zıplama, hoplama, yüksek sesle konuşma, falan’ açıkçası böyle şeylerin içine çok fazla girmiyoruz. Yani çocuk çocukluğunu yaşamalı. O süreci çocukluğun getirdiği her şeyi bence yapmalı ki ilerde böyle bir içinde ukde kalmasin. Farklı problemler ortaya çıkmasın.”

Çevrenin beklentisinin sadece hafızlık yapan öğrencilerden değil, Kur'an Kursuna gelen bütün öğrencilere yönelik olduğunu söylüyor.

“Çevreden maalesef Kur'an Kursuna gelen öğrencilerin hafızlığı bırakın, Kur'an. Kursuna gelen öğrencilerin küçük dahi olsa onlar daha şu kapıdan içeriye girdikten sonra sanki çok büyük bir insanmış gibi hareketler, tavırlar bekleniyor. Çocuklar yazın şuraya çıkıp biraz top oynasalar ‘aa kurs öğrencisi’ yani onların çocuk olduğu unutuluyor. Maalesef Kur'an Kursu öğrencilerinden böyle bir şey var halk tarafından böyle bir beklenti var.”

Sadece hafızlar için değil iyi bir insan olmanın gereğinin herkesten beklendiğini şöyle ifade ediyor.

“Bir de yani çocuğa şimdi ‘sen hani hafızsın bak bunu işte yapmaman lazım, sen hafızsın bak öyle konuşmaman lazım’ yani bunu ‘sen hafızsın’ diye değil de normal şartlarda da hani yani ahlaki kuralların veya işte İslam’da olması gereken edeptir, ahlaktır, kötü şeylerden, yanlış şeylerden sakınmadır. (...) Yani sadece hafız olduğu

için değil ama şeylere hani annelerin, ailelerin bu konuda tabi çocuklara ‘sen hafızsın, hafız olan öyle yapmaz, hafız olan böyle yapmaz’ gibi şeylikleri oluyor. Yani çevreden öyle beklentiler olabiliyor.”

Hafız dendiği zaman akla kılığı kıyafetinden oturuş kalkışına kadar ağır başlı, vakur bir kişilik geliyor. Küçük yaşlarda dahi olsa yaşının üstünde olgunluk bekleniyor. Ailenin, akrabaların, çevrenin bu yönde beklentileri olduğu gibi hocalardan da bu beklenti içinde olanlar görülüyor. Öğretici-2’de böyle düşünenlerden. Öğrencilerinden hafıza yakışır davranışlarda bulunmalarını beklediğini söylüyor. Kurs olarak da bu konuda çalışmalar yaptıklarını ifade eden Öğretici-2, saygı ve ahlak konusundaki beklentilerini ise şöyle açıklıyor.

“Tabi ki var. Hafızlık çünkü çok farklı bişey. Küçük yaşta hafız olmaları zaten onlar için çok büyük bir avantaj. Ona göre davranmalarını tabi ki bekliyoruz. Bu beklenti içerisindeyiz. Hafızlığın vermiş olduğu, o ilmin vermiş olduğu çocuklarda saygı noktasında ahlaken bunları görmek istiyoruz tabi ki. O konuyla ilgili de zaten kurs olarak da vakıf olarak da çalışmalar oluyor.”

Kişiye olduğundan daha farklı davranmasını istemek veya yaşının ve gelişim evresinin dışında tutum ve davranış sergilemesini beklemek zaman zaman ters etki oluşturabiliyor. Öğretici-3’ün de dediği gibi, ailesinin zoruyla hafızlık yapan öğrencilerde beklentilerinin tersine cedelleşme veya inatlaşma olabiliyor. Öğrencinin ailesi hafızlık yapması konusunda ısrarcı olursa, öğrencileri manevi anlamda motive ettiklerini ve hafızlığa olumlu olarak bakmalarını hedeflediklerini de şöyle açıklıyor.

“Eğer bu severek yapmadıysa, başlangıçta ailesi bunu zorladıysa böyle bi şeylik yapıyor, inatlaşmaya girebiliyor talebe. Baştan mesela böyle talebelerimiz vardı baştan. Mesela bi cedelleşme, bi inatlaşma. Dedik ki, ‘biz inatlaşmayalım. Yani bu zoraki yapılacak bir şey değil. Yani bu babam istiyor, annem istiyor diye hafızlık yapılmaz. Ama illa da istiyor, olmazsa olmaz diyorlar o zaman bunu biz Allah rızası için yapalım. Bunu sevabından dolayı yapalım. Bunu Allah rızası için yaparsak, ahirette cenneti kazanmak için yapalım. Yani anne, baba için yapmayalım o zaman.”

Öğrenciyi teşvik etme yöntemlerinden biri de ödül verme. Öğretici-3, özellikle ailesinin ısrarıyla hafızlık yapmaya çalışan öğrencileri motive etmek için çeşitli hediyeler verdiklerini söylüyor. “(...) *Biz hep hediye veriyoruz mesela. Diyoruz ki, bu ay açıksız ders verirseniz şu şekil olur. Hafızlığı bitirdiğiniz zaman bizim mükâfatımız o. Asıl mükâfatı Allah-u Teâlâ verecek size. Bizimki hiçbir şey değil.*”

Her öğrencinin aynı olmadığını, bazılarının hafızlık yaptığı için kendini sorumluluk sahibi hissettiğini ve ona göre davranmaya çalıştığını ancak bazılarının ise tam tersi tavırlar sergilediğini İdareci-5 şöyle ifade ediyor. *“Olumsuz bazıları etkileniyor diyebilirim. Veyahut da biz öyle görüyoruz. Mesela namazdan kaçmak, efendime söyliyim bazen yalan söylemek. Bunlar biraz daha çoğalıyor.”*

Hafız öğrencinin en çok etkilendiği kişi şüphesiz sınıf hocası oluyor. Nitekim bu yüzden öğrencinin kimde hafızlığa başladıysa onda bitirmesinin uygun olduğu görüş yaygın olarak dillendiriliyor. Öğrencilerin performansını artırmaya yönelik yenilikler arayan bir okulda hafızlık sınıfı hocaları her ay dönüşümlü olarak derse giriyor. Birkaç ay sonunda öğrenci performanslarında beklenenin aksine düşüşler yaşandığını gören idare sebebini araştırıyor ve öğrencilerin hoca değişikliğinden kaynaklı derse bağlanamadıklarını hatta hocaların değişmesini fırsat bilerek daha fazla açık yaptıklarını ⁵⁷ tespit ediyorlar. Bunun üzerine hafızlık hocalarının dönüşümlü olarak derse girme sistemini uygulamadan kaldırıyorlar. Dolayısıyla uzun bir maraton olan hafızlık eğitiminde öğrenci, hoca ilişkisi kimi zaman abla- abi, kimi zaman arkadaş boyutunda yaşanabiliyor. Öğrenci yıllar sonra hafızlık dönemi aklına geldiğinde hocasının üstünden süreci değerlendiriyor. Bunun için hocanın, öğrencinin tutum ve davranışlarındaki etkisinin farkında olarak kendini geliştirmesi, gencin dilini yakalayabilmesi önem arz ediyor. Öğretici-4, bu dili yakalayabildiğini ifade edenlerden. *“(…) Farklı şeyler yapmıştım. Yani çok acayip şeyler yaptık çocuklarla. İstedğim benim özgüvenli olabilmeleriydi.”* Görev başındaki hocaların da aslında kendi aldıkları eğitimi uyguladıklarını, *“(…) Benim ilk amacım aslında iyi bir insan olurken de haklarını savunabilecek, özgüvenleri yerinde bireyler olabilmeleri, benim hedefim bu. Ama maalesef şu anki Kur'an Kurslarındaki yani eğitimcilerin büyük bölümün yetiştiği gelenek maalesef bu özgüveni kıran bir ortamdan geldiği için böyle sıkıntımız var.”* Yine çocuğun duygu dünyasını anlamının önemli olduğunu, bunun için de aile veya çevreden destek alınması gerektiğini şu sözleriyle ifade ediyor.

---

⁵⁷ Yazarın notu, “açık yapmak” hafızlıkla ilgili bir kavram olup, ders verilmeyen günü ifade etmektedir. Mesela “bu ay kaç ders açığın var?” sorusu “kaç gün ders vermedin?” sorusu ile aynı anlamı ifade eder.

“Ben kendi çabamdan mı bahsedeyim? Hafızlık çocuğa şunu katmalıdır diye bi düşüncem var. Yani benim öncelikle davranışlarına yönelik iyi bir insan olup örnek olmasıdır. Yani aslı imrenilecek, özenilecek, halk arasında bir karakter olmasıdır benim hafızlıktan, hafızlık yaptırdığım çocuklardan beklentim. (...) Mesela ben şöyle bir örnek vereyim. Çocuklarda ihmal ettiğimiz bi durumdu. Bunu da şöyle anlatayım. Aile geliyor, anne çocuğunu öperken kokluyor. Bu çocuğunu ne kadar özlediğini aslında ne büyük fedakârlıklarla burda okuttuğunu gösteriyor. Ben çocuklara dedim ki ‘bu hafta eve gittiğiniz zaman veya anneniz geldiği zaman ona sarılın -anneciğim seni çok özledim, çok seviyorum- gibi ifadeler kullanın’ Bi çoğu bunu yaptı. Ailelerin de bu çok hoşuna gitti. Yani burda aslında çocuğun kendini ifade etmeyi, bizim utanıp sıkıldığımız “seni seviyorum” kelimesini aslında kullanmayı hedeflemiştim ben. Yani çok güzel oldu. Yani böyle şeylerin çocuğun öz güvenini arttırabilmesi, işte örnek olabilmesi, işte ailenin de artık sosyal hayat içinde olması.(...)”

Veliler

Kur'an'ı ezberlemenin, anlamasalar dahi çocuklarının üzerinde olumlu etki oluşturacağını düşüncesi içindeler. Velilerin büyük çoğunluğu ibadetler, saygı, ahlak ve edep konusunda beklentileri olduğunu ifade ediyorlar. Hafızlığın çocuklarını idealist bir Müslüman yapmasını, insanlara faydalı olmasını isteyen velilerin yanında hiçbir beklentisinin olmadığını sürecin kendilerini bu tarafa sürüklediğini ifade eden veliler de oldu. Mesela bir veli her ne kadar beklenti içinde olmasa da çocuğunun saygısının arttığını söylemekten kendini alamıyor.

Veli-1, özellikle ahlak ve ibadetler konusunda beklentileri olduğunu ancak bunu çocuğunun üstüne gitmeden nasıl yapacağını tam bilemediğini, beklentisinin aslında çocuktan değil de kurstan ve hocalardan olduğunu şöyle açıklıyor. “*Yani buna çok güzel değildiniz hocam. Hani ibadetlere mesela biz şimdi namaz kılmaya başladık. (...) Çünkü ne kadar olsa bile anne baba bir şeyleri veremiyor hocam. (...) Ben çok üzülüyordum o konu hakkında.*”

Veli-2, hafızlıkla beraber çocuğunun İslami bir kimliğe bürüneceğini ve onu güzel bir misyonla taşıyacağını beklediğini şöyle ifade ediyor. “*Onu taşıyacağını düşündüm. Yani böyle bir İslami kimliğe bürüneceğini düşündüm. Hafız olmanın verdiği o unvanı taşıırken onu zedelememek adına daha davranışlarına dikkat edeceğini, daha onu güzel bir misyonla taşıyacağını düşündüm.*”

Bütün ebeveynler gibi çocuğunu hafızlık eğitimine verenler de onların hayatta mutlu insanlar, iyi bireyler olmasını hedefliyor. Çocuklarının yanlış davranış ve

alışkanlıklara karşı hafızlık ile korunabileceklerini düşünüyorlar. Veli-3’de bu bağlamda çocuğunun hayata dair ideallerinin olmasını, ibadetlerden de öte insanlara faydalı olmasını beklediğini şöyle açıklıyor.

“Daha olgun olmasını, hayata daha düzgün bakmasını, şöyle bir ideal, bir şuur adı altında insanlara daha çok faydalı olması gerektiği adı altında hafızlık yapmasını isterim. Hafızlığın yanlış davranışların önüne geçeceğini düşündüm. Fakat daha çok ben idealist olmasını yani bir davaya hizmet etmek yani bir Müslüman şuuruyla insanların şu anda tamamıyla başı boşdan daha ziyade o hafızlığın ona katmasını daha çok istedim. İbadetlerden daha çok çevresine, çevredeki insanlara mesela gençlerimize bir yön vermesini veya bunlara karşı böyle bir örnek olmasını istedim.”

Soruya daha gerçekçi, çocuğu tanıyarak cevap veren Veli-4, henüz çocuk oldukları için davranışlarında belirgin bir değişim beklemediğini ancak ilerleyen zamanlarda ahlaklı davranışlar sergileyeceklerini beklediğini şöyle ifade ediyor.

“(…) Ergenlik çağına girmediği için yani henüz bunlar çocuk. Şu an alıştırıyoruz onları ibadetlere. (...) Kendilerine mesela ben soruyorum ‘hafız nasıl olmalıdır?’ diye. Hepsi ‘ahlaklı, terbiyeli, efendi’ diye cevaplar veriyorlar. Kimse ‘kuvvetli hafız olmalı, Kur’an okumalıdır’ demediler henüz. (...) Hepsinin verdiği cevap şu ‘daha ahlaklı, daha...’ En azından çocuk olsalar da ilerleyen yaşlarda hafızlığın ahlaklı olmayı gerektirdiğini biliyorlar yani. Çünkü sorduğumuz zaman bu cevapları alıyoruz.”

Veli-5 ise, çocuğunun önceden nasılsa yine aynı şekilde davrandığını söylüyor. Ancak saygısında biraz daha artış olmasını beklediklerini şöyle açıklıyor. *“Yok, öyle bir şey düşünmedik. (...) Başta yoktu ama olacağını düşünüyorduk bir şekilde.”*

Öğrenciler

Görüştüğümüz öğrencilerin neredeyse tamamı büyümüşte küçülmüş denecek olgunlukta cevaplar verdiler. Hepsi ne yaptıklarının ve kendilerinden neler beklendiğinin farkındalar. Ancak cümleleri oyun oynama ve diğerleri gibi olma isteğini bizlere fısıldıyor. Çevrenin sözlerinden etkilendiklerini, yaşlarının üzerinde olgunluk beklendiğini sitemkâr bir şekilde ifade ediyorlar. Biri hariç diğerleri hafızlığın davranışlara etkisinin olduğunu düşünüyorlar. Bir tanesi hafızlık sürecinde yaşanan sıkıntılardan edindikleri tecrübelerin daha sonraki yıllarda karşılaşılabilecek muhtemel sıkıntılar karşısında kendilerine rehber olacağını ifade ederken, birkaç

tanesi sadece hafızlık yapmanın yeterli olmadığını meal okuyarak, onu anlayarak yapmanın davranışlara daha çok etkisinin olacağını söylüyor.

Sırf ezber yapmakla davranışlarında bir değişiklik olmayacağını Öğrenci-1, şöyle açıklıyor. *“Öyle şeyler olmadı. Kendimi aynı hissettim. Yok olmadı.”*

Öğrenci-2, hafızlığın insanları daha olgun, düşünceli ve hayattaki sıkıntılara karşı daha güçlü yapacağını düşünüyor. *“Çok değiştiriyor. Daha olgun oluyosun. Yani daha düşünceli oluyosun. Hayata karşı biraz daha bakış açın daha şey oluyo. Çünkü şöyle, pişmiş oluyosun. Yani demek istediğim şu, sıkıntıyla karşılaştığın için hayata karşı da çünkü hiç sıkıntıyla karşılaşmamış insan yani bi farklı olur yani.”* Ona göre hafızlık yaptığı süreçte yaşadıkları davranışlara yansıyor. Ancak bunu nasıl ifade edeceğini bilmediğini,

“Nasıl diyim, yontulmamış mı denir, onu nasıl anlatcağımı bilmiyorum ama. Hiç sıkıntı görmemiş bi insan farklı oluyo. Evet, sıkıntılı olduğu için ve nefsinin de sürekli olarak nefsinle mücadele ediyosun ve bu da zaten herkes kolay kolay bundan şey yani bunu kazanamıyor. Sürekli nefsinle mücadele ediyosun, sürekli gerek okuldan olsun gerek yani sen eğlenme ihtiyacından olsun. Çünkü sonuçta küçük yaşta da olan bişey yani.”

Hafızlık yaparken oyun oynamayı çok istediğini ama şimdi böyle bir istek duymadığını belirtiyor. Sebebini de iki yıl önce daha çocuk olmasına bağlıyor. Şimdi ise büyümüş ve artık genç olmuş dolayısıyla da oyuna ihtiyaç duymayacak duruma gelmiş.

Öğrenci-3’de Kur’an’ın sadece Arapçasını ezberlemenin yetmeyeceğini, onu anlamanın davranışlara etki edeceğini şöyle ifade ediyor. *“(…) Sadece ezberlemek Arapçasını ezberlemek fazla bi şey yapmaz.”*

Öğrenci-4, hafızın Kur’an’a ve sünnete göre yaşaması gerektiğini, bunun için de içeriğine vakıf olmanın önemli olduğunu şöyle açıklıyor. *“Kur’an’ın anlattığı gibi. Evet, Kur’an nasıl anlatıyorsa ona göre yaşamalı ve peygamber efendimizin hadislerine uyarak, ahlaklı, edepi. Annemize, babamıza ‘üf’ bile dememeliyiz Yani, o derece. Peygamber efendimizin anlattığı gibi yaşamalıyız yani Kur’an ahlakı...”*

Hafızlık deyince daha olgun, ciddi bir karakter sergilemeyi anlayan Öğrenci-5, “*Mesela biraz daha ciddileştim*” diyerek, hafızlığın davranışlara etkisinin, ciddileşmek olduğunu ifade etmektedir.

2.2.2.3. Sosyal Hayata Yönelik Beklentiler

Özellikle yatılı kurslarda hafızlık yapan öğrencilerin sosyal hayata uyum noktasında sıkıntı yaşadıkları yadsınamaz bir gerçektir. Uzun yıllar kapalı ortamlarda, aile ortamından uzak bir şekilde eğitim ve öğretime devam etmek, kurslarda hafızlık için beş, altı yıl gibi bir zaman geçirmek başta aile hayatı olmak üzere toplumsal hayata geçişte de uzun vakit alabiliyor. Yine kurs ortamlarında, öğrenci olmalarından dolayı yemek, temizlik vb. işler de görevliler tarafından yapıldığı için kız ve erkek çocuklarda kendi fitratlarına uygun işleri yapma konusunda da isteksizlik görülebiliyor. Gündüzlü kurslarda hafızlık yapan öğrencilerde ise bu olumsuzluklar daha az karşımıza çıkmaktadır. Ders çıkışında eve giden öğrenci için, gidilen yol, dışarıda karşılaştığı farklı insanlar birer sosyal aktivite niteliğinde olmaktadır. Akşamları aileleri birlikte olmak gelenek ve göreneklerinden, aile bağlarından kopmamalarını sağlamaktadır. Sosyal hayatta hafızdan beklenen ulvî hedeflerin yanında yukarıda değindiğimiz hususlardan kaynaklı tam tersi davranışlar da sergilenebilmektedir. Bu soruyu sormamızın sebebi sosyal bir varlık olan insanın kazanımları üzerinden kendisinden neler beklendiğini görmek istememizdir.

Kur'an Kursu İdarecileri

Öğrencileri daha çok kendi dönemleriyle kıyaslayan idarecilerden bir kısmı kendilerinin yaşadığı sıkıntı ve baskıyı yaşamamalarını isterken bir kısmı öğrencilerin kendilerine göre çok daha özgüvenli ve açık olduklarını söylüyorlar.

Öğrencilerin toplum karşısında rahat olmalarının ve kendilerini rahatlıkla ifade edebilmelerinin kendilerinin görevi, olduğunu söyleyen İdareci-1, toplum içinde sesli Kur'an ve aşır okumalarını beklediğini şöyle açıklıyor.

“Sosyalde pek, hocam eee o konuda biraz eksik görüyorum. Mesela çocuğa ‘Kur'an oku, hadi bi Yasin oku, aşır oku’ dediğin zaman ‘ben okuyamam’ diyor. Ama

bilmiyorum. Bunu ben bu çocuklarda şu şekilde Cuma günleri sesli Kur'an okumak, mikrofonda okumak. Bunları uygulattırmaya çalışıyorum ki o şeylerini atlatsınlar diye. Bize düşüyor herhalde bu konu da.”

Sosyal hayata yönelik beklentilerini okul üzerinden değerlendiren İdareci-2, hafızlık eğitimi sürecinde aldıkları bilgileri aktarabilmelerini, okulda girişken olmalarını, toplumda gördükleri yanlışları düzeltebilecek özgüvene sahip olmalarını beklediklerini şöyle ifade ediyor.

“Sürekli söylüyoruz, aslında en önemli konu bu. Çünkü çocuk bu kadar eğitim alıyor, bu kendinde saklı, etrafını aydınlatmalı. Onun için çocukları sürekli bu konuda mutlaka okulda sorulan her soruya mutlaka cevap vermeleri, parmak kaldırmaları okulda sınıfta. Veya görmüş oldukları bir yanlış varsa bunu uyarmaları noktasında sürekli telkinlerimiz oluyor çocuklara.”

İdareci-3, kendi dönemlerinde yaşadıkları sıkıntıları çocukların yaşamamasını, içine kapanık olmamalarını istediklerini söylüyor. Öğrencilerin hafızlıktan ziyade namuslu, dürüst, kendini ifade edebilen, hakkını savunabilen, olumsuzluklara karşı durabilen bireyler olmalarını beklediklerini şu sözlerle açıklıyor.

“(…) Eee biz okuduğumuz şartlarda en büyük sıkıntılarımız, sıkıntımızı, problemimizi, üzüntümüzü veya sevincimizi paylaşamamak idi. Şu anda bunun böyle olmaması için elimizden ne geliyorsa bizim için en önemli husus bu. Yani biz bu öğrencinin bir hafız olmasından daha ziyade topluma kazandırırken gerçekten namuslu, dürüst ve kendini ifade edebilen, hakkını savunabilecek, bir olumsuzluk karşısında durumunu ifade edebilecek bir öğrenci olabilmelerini önemsiyoruz.”

İdareci-4, öğrencilerin sosyal ortamlarda kendilerini ifade etmekte problem yaşamadıklarını aksine haklarını savunurken gayet cesaretli olduklarını, bu konuda bir problem olmadığını şöyle açıklıyor.

“Şu anda anormal bir şekilde kendi haklarını savunuyorlar ve bizi bile geçiyorlar savunma kısmında. Yani en ufak şeyi, bizim gözümüzden kaçan şeyi bakıyorsunuz affetmiyorlar ‘Hocam, falancaya şöyle yapmıştınız veya şöyle demiştiniz’ diye. ‘Niye bize bunu bu şekilde diyorsunuz?’. Bu şekilde hak talep etme kısmında aşırı bir şekilde özgürler. Özgüvenleri her zaman için fazla.”

İdareci-5, kendilerini ifade etmeleri, fikirlerini beyan etmeleri konusunda destek olduklarını şöyle ifade ediyor.

“Biz burada gelen çocukların konuşma yönünde fikrini ifade etmede bir sıkıntı yapmıyoruz. Rahat rahat konuşturuyoruz. Hatta bir psikiyatri bir şey geliyor psikolog falan geliyor. Her hafta geliyor. Çocukla da diyalog içinde oluyor. Biz işte onlarla

konusurken ‘sen konuşma, sen sus, sen anlamazsın falan’ değil, hep ‘yanlış da olsa konuşun biz düzeltiriz’ diye söylüyoruz. Onun için çocuk ‘ben susayım, konuşmayayım. Konuşursam ne yapılır, ne denir?’ diye öyle bir şey görmüyoruz çocuklarda.”

Kur’an Kursu Öğreticileri

Öğrencilerin özgüvenleri ve kendilerini ifade etme konularında problemlerinin olmadığını söylüyorlar. Kendi dönemleriyle kıyasladıklarında şimdiki öğrencilerin daha açık sözlü, hakkını arayan, insanlar karşısında kendini daha rahat ifade edebilen bireyler olduklarını düşünüyorlar. Kendilerinin öğretmen odaklı eğitim sistemi ile yetiştirildiklerini, baskıcı ve salt ezbere dayanan yöntemlerle hafızlık yaptıklarını şimdi ise öğrenci odaklı sistem uyguladıklarını, çocukların ezberin dışında da kendilerini geliştirmeleri için çeşitli imkânlar sunduklarını bunun neticesini de aldıklarını sözlerinden anlıyoruz. Öğrenciye gereğinden fazla müsamahakâr olunduğunu savunan, bunun da disiplini bozan davranışlara sebep olduğunu düşünen öğretmenler, eski günlerin daha iyi olduğu görüşündeler. Yine kursların fiziki şartlarının iyileştirilmesi, sportif, kültürel, sanatsal ve sosyal faaliyetler yapmaya imkân verecek şekilde binaların yapılması öğrenciler için bir avantaj olarak görülüyor.

Yatılı kurslarda öğrencilerin daha aktif ve atılgan olduğunu düşünen Öğretici-1,

“(…) Ama ben şunu gözlemledim yatılı olan kursta özellikle içe dönük, kapalı olan, sessiz, sakin olan çocuklar kursta belli bir süre sonra bakıyorum onlarda böyle çok hani yırtıcı mı deyim artık yani hakkını arayabilen, savunabilen çok böyle sessizlikten çıkan daha hareketli çocuklara dönüşebiliyorlar. Ben burda onu gözlemledim. Anneler ‘hocam çok sessiz acaba yapabilir mi, nasıl, ezilir mi, falan, filan’ diyorlar. Başta bu sessiz olan çocuklar git gide daha böyle aktif hale de geliyorlar.”

Öğrencilere çeşitli sorumluluklar vererek, dışarıdan gelen öğretmenlerle hem ders takviyesi hem de farklı yüzlere alışmaları hususunda destek olduklarını ifade eden Öğretici-2, sosyal ortamlarda kendilerini daha iyi ifade edebilmelerini, sorumluluk sahibi olabilmelerini beklediğini şöyle izah ediyor.

“Tabi ki öyle beklentilerimiz de var. Ve onun için de sürekli tekrar istişare halinde oluyoruz. Çocuklar kendini daha iyi nasıl ifade edebilir, daha iyi nasıl konuşabilir? Bununla da ilgili çalışmalar yapıyoruz. Çocuklara görev veriyoruz. Belli sorumluluklar veriyoruz. Mesela özellikle ilerde hoca olmayı düşünenler için ben bir

öğrenci veriyorum bir tanesine ‘bundan sen sorumlusun’ şeklinde. Birbirlerini çalıştırma olarak. Bu şekilde sorumluluklar yüklüyoruz. Onun dışında çalışmalar, özel hocalar geliyor çocuklarla bire bir okul derslerini yaparken özellikle çıkıp konuşabilmeleri, okulda derslerini işte tahtaya çıkıp anlatabilmelerine dair çalışmalar yapıyoruz. Burda sürekli takviye olarak öğretmenler geliyor zaten.”

Toplum hayatında kabul görmeleri ve insanlara faydalı olabilmeleri için görevleri, sıfatları ne olursa olsun öncelikle ahlaklı bireyler olmaları Öğretici-3’ün beklentisi. Bunun da Hz. Peygamberin *“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”* hadisi doğrultusunda güzel ahlakı içlerine sindirmeleriyle mümkün olacağını şöyle açıklıyor. *“Onlardan beklentim, özgüveni olan, kendine özgüveni olan, cesur, adaletli, dürüst yani güzel ahlaklı... (...) Mesele onlardaki o Kur’an’ın o ahlakını içine sindirmeleri. Yani benim istediğim.”*

İnsanlar her ne kadar kendilerinin yaşadığı hayatı sonrakilere yaşatmayacaklarını düşünseler de ilerleyen zamanlarda geçmişten getirdiklerini aktarmaya meyilli olabiliyorlar. Disiplinli bir ortamda yetişen ve hafızlık yapan öğretmenler zaman içinde kendi yaşadıkları olumsuzlukları öğrencilerinde uygulayabiliyorlar. Ancak bazıları bu durumu aşmanın yollarını gerekli formasyonu olarak minimum seviyeye indirebiliyor. Disiplinli ve sıkı bir eğitimle hafızlık yaptığını söyleyen Öğretici-4, bu durumu aşmış olan ve öğrencileriyle aynı dili konuşup, onları anlamaya çalışan, onlara değer veren bir öğretmen. Bu da çocukların sosyal hayatlarına olumlu olarak yansımış haliyle.

Sosyal hayattaki durumlarının, tavır ve davranışlardaki tutumlarının her ne kadar kurum ve öğretmenler olarak en iyi şekilde gelişmesi için çaba gösterecekler de öğrencinin fitratının da yadsınamaz bir gerçeklik olduğunu düşünen Öğretici-5, kendilerinin özgüvenli olmaları hususunda telkinlerde bulunduklarını ancak sosyal hayattaki rollerinin çocukların karakterlerine de bağlı olduğunu şu sözleriyle açıklıyor. *“Problem yok. Yani haklarını savunabilir. O biraz daha kişisel şeyine bağlı, yani yapısına. Biz telkin ediyoruz işte ‘sizin burda aldığınız eğitimle her camide rahatlıkla müezzinlik yapabilirsiniz, imamlık yapabilirsiniz. Kendinize güvenin, özgüveniniz olsun’ diye.”*

Veliler

Velilerin çocuklarının sosyal hayatlarında hafızlığın etkisinden beklentileri manevi duygulara sahip bireyler olmaları doğrultusunda. Kursun ve hocanın çocuklarının toplumsal hayata adapte olmalarında daha etkili olduğunu, hafız olma bilincini hocadan aldıklarını ve onların rehberliğinde kazandıkları davranışları pratiğe döktüklerini düşünüyorlar. Bu durumu da göz önünde tutarak çocuklarını fiziki şartları daha iyi, imkanları daha geniş ve eğitim kadrosuna güvendikleri veya kendilerine tanıdıkları tarafından tavsiye edilen kurslara verdiklerini görüyoruz. Velilerin bir kısmı çocuklarının hafızlığa başladıktan sonra daha içine kapanık olduğunu söylerken diğer bir kısmı da beklentilerinin üstünde sosyal ortamlarda rahat davranışlar sergilediklerini ifade ediyor. Mesela bir veli, beklentisinin manevi anlamda olduğunu, çocuğunun bir misyon edinmesini ve hafız olmanın bilincine erişmesini beklediğini söylüyor.

Veli-1, çocuğunun ilkokuldan beri içine kapanık olduğunu hafızlık yaptığı süreçte bunu aşabileceğini düşündüğünü söylüyor.

Çocuğunun hafız olduğu için daha fazla değer göreceğini, bunun neticesinde de çocuğunun kendinden beklenen davranışları sergileyeceğini düşünüyor Veli-2. Çocuğundan toplum içinde de daha çok manevi anlamda beklentilerinin olduğunu da şöyle ifade ediyor.

“Tabii daha saygılı olacağını düşündüm. Açıkçası bu yani biraz önce de manevi olarak ona bir şeyler katacağını... Maneviydi benim. Ama toplum içinde daha saygın olacağını düşündüm ve bunu da kendisinin de insanlara o hafız olmanın vermiş olduğu bilinçle daha kendini söyleyeceğini, insanlara karşı davranışının daha düzgün olacağını yani bir misyon edineceğini ve bunu da üstleneceğini düşündüm.”

Çocuğu hafızlığa yeni başladığı dönemlerde kendi dönemi ile kıyasladığını ve baskı uyguladığını üzülen ve söylüyor Veli-3. Beklentisinin aksine hafızlığa başladıktan sonra çocuğunun sosyal ortamlarda kendini ifade etmekte zorlandığını bunun da hafızlığı tamamlaması için bir takım yaptırımlar uyguladıkları için olduğunu düşündüğünü şöyle açıklıyor.

“Ya işin açıkçası mesela önceden kendisini daha iyi ifade ediyordu. Şimdi biraz daha hem okulla birlikte bizde biraz çok şey yaptık, bu biraz ters tepti diyebilirim bu konuda. (...) Yani bizim zamanımızda biz bu şekilde dinlenilmiyorduk. Yani daha sıkıntılı süreçte hafız olduk. Ona çok fazla yansıtmamaya çalıştık ama ne kadar da olsa bir takım yaptırımlar gerekiyordu. Bu da çocukları şey yaptı yani.”

Veli-4, için çocuğunun cümle içinde “*mesela desem ki özür dileyerek söylüyorum ‘ben eşek miyim de böyle hata yaptım?’ hemen ‘Estağfirullah’ demeyi öğrenmiş*” olmasını çok güzel bir kazanım olarak ifade ediyor. Bir diğer beklentisi de yaşının üstünde olgun davranışlar sergilemesi.

Veli-5, hafızlık dışında herhangi bir beklentilerinin olmadığını belirtiyor.

Öğrenciler

Öğrenciler, her ne kadar sosyal ortamda rahat olduklarını belirtse de çevreden gelen beklentiler sebebiyle hafız olmanın davranışlarına yansıması gerektiğini söylüyorlar. Görüşme yaptığımız 13-16 yaş aralığındaki öğrenciler çocukluktan çıkmış ve ilk ergenlik dönemine girmiş öğrencilerdir. Yoğun bir duygusal hayatın yaşandığı, tartışma, soyut düşünme ve genellemelerin yapıldığı bu dönemde toplumda saygınlık kazanma ve statü elde etme çabası görülmektedir.⁵⁸ Toplum içine kabul gören ve fark edilen birey olma çabasındaki öğrenciler hafızlığı bu anlamda kullanabilmektedir.

Hafız olmasının oyun oynamasına, içinden geldiği gibi davranmasına engel olmayacağını Öğrenci-1 şöyle ifade ediyor. “*Hafız olmam bunları engellemez bence. Yani gülüyorum da öyle fazla gülmüyorum.*” Öğrencinin “*öyle fazla gülmüyorum*” derken bile “fazla gülersem insanlar bana ne der?” kaygısını taşıdığını hissedebiliyoruz.

Aynı şekilde Öğrenci-2’de hafızın da bir insan olduğunu, sosyal ortamlarda içinden geldiği gibi davranabileceğini söylüyor. Ama yine de bir hafıza yakışmayacak tavırlardan uzak durmasını, daha kibar, daha olgun olmasını şu sözleriyle ifade ediyor. “*(...) Sadece benim demek istediğim, dışardaki insanlara göre daha böyle biraz daha hanımefendi oluyosun. Yani daha davranışların daha iyi*

⁵⁸ Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, s. 360.

oluyo. Daha kibar, daha olgun olman gerekiyor yani.” Dışarıdaki insanın ne dediğinin ona göre önemli olduğu görülmektedir. “(...) Yani eğer gerçekten de hafıza yakışmayacak bi şey yaptıysa onu ben de eleştiririm. (...) Sonuçta hafız dediğin kim ki, o da bi insan sonuçta. Neden gülüp eğlenmesin?” önceki cümlesinde hafızları ayrı değerlendirip “hafıza yakışmayacak davranış” dediyse de son cümlesinde “hafız dediğin de insan” diyerek içindeki çocuğun sesini bizlere duyurmaya çalışmaktadır.

Öğrenci-3, arkadaşlarından biraz farklı düşünerek dış görünüşüyle hafız olduğu belli olmasa da kendisinin hafız olduğunun farkında olması ve ona göre davranması gerektiğini şöyle açıklıyor. “Öncelikle ben hafız olduğum için beni zaten gören bi kişi, beni zaten direkt ‘hafız mıdır bu?’ diye felan şey yapmaz. Ama hafız olan bi insanın başında takke, altında şalvar olmasa, pantolonu olsa serbest geze yine de ‘yaa ben bi hafızım’ göstergesinde bulunmalı yani.” Bilinçli öğrenme döneminde olan genç dışarıdakinin sözünden daha çok kendini nasıl gördüğünün farkında olduğunu belirtiyor.

“Mesela diyelim ben şimdi annemiz olmadan bi yere çıkamam. Çıksam bile kafama göre dolaşamam. Cümleleri düzgün kurmak zorundayım ben. Bi büyüğüme karşı, bi şeyime karşı cümleleri düzgün kurmak zorundayım. Çünkü ben hafızlık yapmışım, Allah’ın kelimasını ezberlemişim. Afedersiniz dışarda küfür etsem adam diycek ‘bu ne biçim hafız yaa. Ezberledin de ne oluyor Kur’an’ı? Ben oğluma niye hafızlık yaptırayım ki?’ der.”

Hafızlık yapmanın insanî davranışlara engel olamayacağını düşünen ve bu düşüncesini de açık yüreklilikle ifade eden Öğrenci-4, sosyal ortamlarda diğer insanlardan farklı davranmalarının gerekmediğini, yaşına uygun davranışlarda bulunabileceğini düşünüyor. “Oyun oynayabilir. Yani oyun oynamak her çocuğun hakkıdır. Ben mesela diyolar ‘hafız olan maç izleyemez, takım tutamaz’ öyle bi şey bana göre yanlış. Niye tutamaz ki? Onun da hakkı var. Evet, kırk yaşındaki adamlar tutuyo da niye beş yaşındakiler tutamıyo yani? Sebep, yani engel değil.”

Öğrenci-5 ise. “namaz kılmalı, yaptıklarını düşünerek yapmalı, davranışlarına dikkat etmeli. (...) Biraz eğlenmeliyiz.” diyerek üst düzey olgunluk sergilemeye çalışıyor.

2.2.3. Okullardan ve Kur'an Kurslarından Beklentiler

Okul ve Kur'an Kursu işbirliği ile yürütülen hafızlık eğitimi projesinde her iki kurumun da eğitimi sürecinin daha verimli devam etmesi için birbirlerinden beklentileri olduğu ifade edilmektedir. İmam Hatip Okulları ve Kur'an Kursları birbirlerine eleman yetiştiren kurumlar olarak birçok konuda ortak noktaları mevcuttur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görevli personelin büyük kısmı İmam Hatip mezunlarından oluştuğu gibi ⁵⁹ Kur'an Kursları da İmam Hatiplere öğrenci hazırlamaktadır. Dolayısıyla birbirini tamamlayan iki kurumun öğrenci ve eğitim seviyesini daha yükseğe çıkarmak için birbirlerinin desteğine ihtiyacı olduğu yadsınamayacak bir gerçektir.

Bu bağlamda örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi projesi kapsamında eğitim veren Kur'an Kurslarının beraber çalıştıkları İmam Hatip Ortaokullarından hafızlık ekseninde eğitimin daha kaliteli olması yönündeki beklentilerini örneklem gruplarımızın görüşleri doğrultusunda sunmaya çalışacağız.

Kur'an Kursu İdarecileri

İdarecilerin çoğunluğu işbirliği hususunda okul idarecilerinin inisiyatifine bağlı olduklarını belirtiyorlar. Özellikle eğitimin tam gün olmasının Kur'an Kursundaki hafızlık eğitimini olumsuz etkilediğini söyleyen idareciler, okul idaresinden hafızlık yapacak öğrenciyi iyi tespit etmelerini, kurslara yönlendirmelerini ve hafızlık yapan öğrencileri taltif etmelerini beklediklerini ifade ediyorlar.

Öğrenciyi hafızlığa seçme ve Kur'an Kursuna yönlendirmeyi okulların sistemli bir şekilde yapmasını isteyen İdareci-1, işbirliği içinde oldukları okullar ile yapılacak ortak programların, konferansların da çok verimli olacağını söylüyor *“Onlar tespit edip bize gönderse. (...) Tabi ki okuldakiler tespit edip bize gönderirse de çok daha faydalı olacağını düşünüyorum. Mesela zeki öğrencileri, Kur'an'ı düzgün... Yönlendirmeleri iyi olur hocam.”*

⁵⁹ Yıldız Kızılabdullah, Tuğrul Yürük, **Din Eğitimi**, Ed: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, İstanbul, Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2015, s. 80.

Tam gün eğitim veren okullarda öğrenciye vakit kalmadığı için hafızlığın zor olduğu idarecilerin genel kanaati. İdareci-2, beraber çalıştıkları okulu eğitimlerinin tam gün olması sebebiyle değiştirdiklerini şimdi yarım gün eğitim veren bir okulla çalıştıklarını söylüyor ve beklentilerini şöyle açıklıyor. “(...) Bize nasıl destek olsunlar? Yani sınıflarda mutlaka okulda, okul olarak dönüşmesinde proje sınıfları oluşturulmalı.” Proje hafızlık okullarının yanında, proje sınıfların olmasının daha fazla öğrenciye ulaşma noktasında faydalı olacağını düşünen İdareci-2, bu sınıflara yönelik müfredat konusunda da,

“Bu hafız öğrencilere yönelik derslerin daha az, yani bu seçmeli derslerin kaldırılması. Yani dört saatlik, beş saatlik bir eğitimle çocuklar kursa dönüp hafızlıklarını tekrar etmeliler. Kendilerine kalacak bir zaman, özel hayatlarına da kalacak zamana ihtiyaçları var çocukların. Onun için okullardan bu şekil beklentimiz var” şeklinde açıklıyor.

Müfredatın hafifletilmesi hususunu gerekli makamlarla görüştiklerini ancak netice alamadıklarını,

“Biz İlçe Milli Eğitim Müdürü ile defalarca görüştük. Yıl içerisinde defalarca belki beş-altı defa odasında kendisini ziyaret ettik bu hususla alakalı. Sebebiz şu, seçmeli dersleri, hiç değilse seçmeli derslerin olmaması. Bununla alakalı çocuklar yine olması gereken derslere katılsınlar. Geri kalan çocuklar gelsin diye bunu istedik. Veya proje sınıfı oluşturulması noktasında istekte bulundum. (...) Ve maalesef hiçbir netice alamadık bu hususla alakalı.” şeklinde ifade ediyor.

Tam gün eğitimle alakalı aynı sıkıntıyı yaşadıklarını belirten İdareci-3, çalıştıkları okulun tam gün eğitime geçtiğini ancak okul idarecisiyle yapılan görüşmeler neticesinde bu problemi kendi aralarında çözdüklerini söylüyor ve beklentilerini şu sözlerle açıklıyor.

“Okullardan beklentimiz! Biz, öğrencinin en önemli isteğimiz okullardan, öğrenciler konusunda bu işe ehemmiyet gösterildiğinin öğrenciye fark ettirilmesi lazım. Yani bir öğrenci, hafızlık yapan bir öğrencinin hiç hafızlık yapmayan bir öğrenciyle beraber aynı işi yapıyormuşçasına ona bir muamelede bulunulması, haliyle öğrenci açısından da biraz zor oluyor. (...) Ama genel olarak baktığımız zaman bu bir inisiyatif meselesi. Yani bu ordaki idarecinin inisiyatifi ile ilgili bir durum. Burdaki idareci ‘benim için hocam bu çok önemli değil, benim için önemli olan akademik başarısıdır ee görsel sanatlar dersi de benim için Kur’an kadar önemlidir.’ Biz bunun olmasını istemiyoruz. Yani bu eğitim bir proje ise bunun hattı belirlenip, bu işi kim yapacak, nasıl yapacak bunun iyi belirlenmesi lazım. Hem Kur’an Kursu boyutunda böyle. Yani her Kur’an Kursu proje hafızlık sınıfı yapıyor, her okul proje hafızlık sınıfı yapıyor ama ortada çok fazla bir mamul yok.”

Farklı ilçelerde görev yapan idarecilerin aynı sıkıntıları yaşadıklarını ifade etmeleri ancak çözümün ilçeden ilçeye farklılık gösterdiğini anlıyoruz. Bu da eğitimin henüz bir standartının olmadığını il ve ilçedeki amirlerin inisiyatifinde çözülmeye çalışıldığını göstermektedir.

Yine farkı bir ilçedeki Kur'an Kursunda görevli İdareci-4, beraber çalıştıkları okulun her türlü beklentilerini karşıladığını ifade ediyor. Ve beklentilerinin okuldan değil kendi kurumundan olduğunu, özellikle Kur'an Kursu öğretmenlerden olduğunu şöyle dile getiriyor.

“(…) Hani bir elmanın yarısı gibi, işte din eğitimi, işte Milli Eğitim yani bunu artık günümüzde birleştirilmesi özellikle İmam Hatiplerde. Kur'an Kursu öğretmenlerimiz, hocalarımız çoğu zamanları yarım gün itibarıyla boşlar. Onlar en yakın imam hatiplerle iş birliği yaparak ordaki yavrularımıza yardımcı olup ellerinden tutmalarını canı gönülden isterim yani.”

Herhangi bir okulla işbirliği halinde olmadıklarını, öğrencilerinin farklı okullardan ve çevrelerden olduğunu, kursa kendilerinin başvurduğunu söylüyor İdareci-5. Hafızlığa yönlendirmeleri ile ilgili okullardan bir beklentilerinin olmadığını, ancak hafızlığını bitiren öğrencilere yönelik beklentileri olduğunu şöyle açıklıyor.

“Hafızlığını takip ettirmek bir. Arapça yönünden ek dersler verdirmeleri. O bizim için şey çünkü bir hafız için Arapça önemli. Hem hafızlığını unutturmamaları tekrar ettirmeleri lazım ki bu konuyu biz görüşüyoruz hocalarla hem de Arapça'ya ağırlık vermeleri lazım. (...) Genellikle tavsiyemiz şu öğretmenlere 'yani bunların hafızlığını unutturmayın, unutturmayın devam ettirin.' Bir de Arapça'ya ağırlık vermeniz lazım. Hafızlık sınıfını ona göre değerlendirin.”

Kur'an öğretmenin ve hafızlık yaptırmanın Kur'an Kurslarının alanı olduğunu, mümkünse ortaokula başlayan, hafızlık yapabilecek kabiliyeti olan öğrenciyi kursa yönlendirmelerini istiyor. Çünkü okuldaki öğretmenin de Kur'an öğretimi yönünden eksikleri olduğunu ve çocuğa Kur'an öğrettiği zaman bu eksikliklerle öğrettiğini sonrasında düzeltmenin ise daha zor olduğunu düşünüyor.

Kur'an Kursu Öğreticileri

Hafızlık eğitiminde kurs ve okul işbirliğinin olmasında hemfikir olan öğretmenler bu eğitimin okul tarafından mı kurs tarafından mı yürütülmesi konusunda

ayrı düşünüyorlar. Okulların daha çok ön bilgilendirme, farkındalık artırma ve yönlendirme konusunda desteklerini beklediklerini birçoğu ifade ediyor. Yine bazı okul idarecilerinin veya öğretmenlerinin hafızlıkla, Kur'an Kursları ile ilgili geçmişten gelen olumsuz düşüncelerden dolayı çocukları yönlendirmekten kaçındıklarını da belirtiyorlar. Her iki kurumun ve kurum çalışanlarının daha fazla bir araya gelerek birbirlerini tanımalarının bu olumsuz algıyı düzeltebileceği düşüncesinde olduklarını gözlemliyoruz.

Öğretici-1, okullardaki öğretmenlerin bu dönemde hafızlık yapmak ile ilgili yeterli bilgiye ve bakış açısına sahip olmadıklarını söylüyor. Ancak okulların kurslarla işbirliği içinde program düzenlemelerinin olumlu katkılar sunacağını da şu sözleriyle açıklıyor. *“Yani yapılabilir. Onlarda daha böyle program oturmuş. Yani belli bir disiplin, belli bir alt yapı hazırlanarak o arkadaşlar yani şu anda götürüyor, bakıyorlar olaya sanıyorum.”* Yine müftülük tarafından okullarda öğreticiler görevlendirildiğini ve o öğreticilerin yaz kursunda çocukları hafızlığa hazırladığını belirtiyor. Ancak hazırlığı yapan öğrencilerin hafızlığa başlatılıp başlatılmadığını bilmediğini ifade ediyor.

Belli bir okulla çalışmadıklarını, hafızlık için öğrencilerin kendilerinin kursa başvurduğunu söyleyen Öğretici-2, *“mesela geçen seneki okulumuz farklıydı, bu seneki okulumuz farklı”* diyor. Bahsettiği okullardan kendilerine öğrenci gelmediğini ancak hafızlığını bitiren öğrencileri yönlendirdikleri okul olduğunu ifade ediyor. Yine farklı okullardan gelip hafızlık için kursa başvuran öğrencileri hazırlık döneminde yönlendirdikleri okul olduğunu da ekliyor. Okullardan beklentilerini ise bazı idarecilerin de ifade ettiği gibi proje okullar veya sınıflar olması, müfredatın hafifletilmesi hususunda dile getiriyor. Öğrencilerin birçoğunun bir senede bitiremediğini, ara verdikten sonra okula gitmesi gereken çocuğunun hem derslerde hem de hafızlıkta zorlandığını, velilerin de farklı taleplerle kendilerine müracaat ettiklerini şu sözlerle açıklıyor. *“(…) Çünkü herkes bir senede bitiremiyor. Bu süreçte ya çocuk okula gidiyor, o süreçte de zorluk çekiyor. Ve yahut ta bazen oluyo, mesela veli, ‘okula gitmesin hafızlığını tamamlasın’ sınıf kaybı yaşattığımız öğrenciler oluyor. Okula gitmiyor, sene kaybı oluyor, sınıfta kalmış oluyor.”*

Öğretici-3 ise, okuldaki eğitimcilerin hafızlığın önemi, Kur'an öğrenmenin önemi gibi ön bilgilendirme hususunda daha fazla katkı sağlamalarını bekliyor. Kur'an'ı biz öğretiriz, hafızlığı biz yaptırırız yeter ki okul ve öğretmen çocukları bu konularda bilgilendirsin ve motive etsin, şeklinde düşüncelerini ifade ediyor. *“Arapça dersi var ama daha orda şey verilemiyor benim gördüğüm kadarıyla İmam Hatiplerde. Yani çocuk ‘Arapça’yı öğrensem ne olur, öğrenmesem ne olur? Kur'an'ı öğrensem ne olur, öğrenmesem ne olur?’ pek önemsemiyor. Yani bunun öneminin anlatılması gerekiyor.”* Yine ortak programlar düzenlenerek hafızlık konusunda farkındalığın artırılmasını, kendisine mesleki-manevi anlamda da neler kazandıracağını da gösterilmesi gerektiğini şu sözleriyle ifade ediyor.

“Program düzenlenmeli. Çünkü çocuk bilmiyor, neden hafızlık yapması gerektiğini, neden hafızlık yaptığını bilmiyor. Neden yapcak? Yahut ta ne olacak? Yani Kur'an'ı öğrenecek, Arapça öğrenecek sonuçta ne olacak, ‘kazancım ne burdan benim? Maddi-manevi kazancım’ bunu bilmiyor. Bunun bilinçlendirilmesi gerekir bence, anlatılması.”

Öğretmenlerinin bir kısmının hafızlık konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığını dolayısıyla da hafızlık yapmak istediğini söyleyen öğrenciyi olumsuz motive ederek hafızlık yapmaktan uzaklaştırdığını düşünüyor Öğretici-4. Öğretmenden beklentisini *“(…) yani çocuğa motive edici iyi yönde bişey söylemese de en azından olumsuz veya bu konuyla ilgili yorum yapmasın.”* Şeklinde açıklıyor. Okul ve öğretmenin hafızlık konusunda bilinçlendirilmesi ile ilgili kendilerinin neler yapabileceklerini düşünmelerini teklif ettiğimizde, *“öğretmenlerle çok daha fazla diyalog halinde olsak mı?”* diye fikir üretiyor. Hatta okuldan gelen ve hafızlığını tamamlayıp başarılı olan öğrencileri *“okulda böyle en parlak öğrencimiz şudur ama bu da kursta okuyor”* gibi kursumuzun adını biraz parlatarak belki bir üstünlük olabilir. Gözlerinde işte farklı konumda olabilir.” Şeklinde düşünceler geliştirerek Kur'an Kursu imajının öğretmenlerin gözünde olumlanabileceğini belirtiyor.

Öğretici-5 ise, tamamen farklı düşünerek okul idarecileri ve öğretmenleriyle herhangi bir görüşme yapmadığını okul idarecilerinin ve öğretmenlerin kurslarla işbirliği içinde olması gerektiğini savunuyor. *“Onların, Kur'an Kursuyla iş birliği içinde olması lazım.”*

Veliler

Örgün eğitimle beraber hafızlık yapan çocuğu için hem okulundan hem de hafızlığını tamamlamak için gönderdiği Kur'an Kursundan beklentilerini ifade eden velilerin çoğunluğu, Kur'an Kursunun hafızlık yaptırmaları, okulun ise akademik dersler konusunda çocuklarını desteklemeleri noktasında hemfikirler.

Veli-1, hafızlık için okula ara veren çocuğunun okuluna döndükten sonra akademik derslerinde zorlanmaması için kursta ders desteğinin verilmesini beklediğini şöyle ifade ediyor. *"Yani mesela okul dersleriyle, ilkin konuşulduğu zaman da, projemiz de böyle böyle etkinlikler vardı. Hocalarımız öyle söylüyordu hani 'ekstradan derslerini görecekler, yardımcı olacaklar. Hani okula gittikleri zaman, geldikleri zaman yardımcı olacaklar hocalar' diye. Dedikleri için daha çok içimiz ısındı."* Okul derslerine desteğin yanında kursta asıl beklentisinin hocaların çocuğuna rol model olmaları. Oturup, kalkmaları, konuşmaları vb. hususlarda da Kur'an talebesine yakışır davranışları sergilemesini sağlamalarını istediğini,

"Edep, ahlak, düzgün konuşmak, yani sadece bu talebeler ile alakalı değil. Hani bu herkes konuşur, hoca olsun ne olursa olsun, düzgün konuşmadıktan sonra sen ne kadar mevkiin büyük olursa olsun... Doğru telaffuz da hocam, hani nasıl diyeyim size, manyak, geri zekalı gibilerinden böyle şeyler mesela, argo kelimeler mesela. Hani bu tarzda şeyler. Hani çünkü ilim öğrenmeye geliyorsun böyle şeyler duymak kötü bir şey bence. Hani bunları beklemem."

Sözleriyle ifade etmeye çalışıyor. Okullardan ise hafızlık bittikten sonra bir üst sınıfa geçmek için gireceği sınavda çocuğunu zorlamamalarını istiyor. *"Yani zati sene sonunda bize hani çok fazla çocuklarınızı sıkmayacağız. Hani zor sorular sormayacağım, imtihana girdikleri zaman. Tabii ki hani şeyleri oldu hocam olmadı değil."* Çocuğunun çok başarılı ve zeki olduğunu söyleyen Veli-1, okulun da yılsonu yaptığı sınavda destek olmasıyla üst sınıfta başarısının daha da artacağını düşünüyor.

Kendisi de üniversite mezunu olan Veli-2, bilinçli ve ne istediğini biliyor. Kurslardan beklentisini ise şöyle ifade ediyor.

"Bu proje kapsamında mı? Yani şöyle, Kur'an Kursundan ee sadece hafızlık değil de, hafızlığın yanında çocuğumun örnek hayat teşkil edebileceği programlar olmasını da istedim." Okuldan ise, *"yani okuldan ben Milli Eğitim'den diyeyim. Yani bu kurslarda eğitim gören çocuklar için proje okullarının açılmasını istiyorum ben. Yani proje okulları çocukların, burada okuyan çocuklar için özel ders programları yapılmasını"*

istiyorum. Yani çocuğun okul saatinin daha azaltılıp, kursa ayıracak vaktin daha çok olması. Yani temel eğitimlerini almaları, bu çocukların temel alacakları ana dersleri. Yani seçmeli gibi görebileceğimiz derslerin birleştirilmesi. Mesela İmam Hatip'te, işte bir Siyer dersinin, bir Din Kültür Ahlak Bilgisi dersinin toplanıp birleştirilmesi veya oradaki seçmeli derslerde Kur'an'ı Kerim okutulması veya o sürenin kısaltılarak kursa dahil edilmesi”

Veli-3'de aynı şekilde sadece kuru kuru ezber değil, kursun çocuğuna şuur katmasını beklediğini şöyle ifade ediyor. *“Tabi, şimdi dersten daha ziyade şuur katması çok önemli. Ahlaki yönüne onun iyi bir şekilde, iyi bir eğitim almasını ben çok arzu ediyorum, istiyorum.”* Okullardan beklentisinin ise, hafızlığa da akademik derslere verdikleri kadar önem vermeleri olduğunu şöyle açıklıyor.

“Hatta bizim mesela okullarla görüşüyoruz. Çok söylüyoruz. Okulların birçokları genel olarak şunu söylüyorlar. ‘Yani biz okul olarak, biz başarıma bakarız. Yani öğrencinin almış olduğu o yüksek notlara veya diğer işte okuldaki vermiş olduğu başarıya. Ben kendimi, beni bağlar bu. Yani sizin ekstra vermiş olduğunuz bir hafızlık eğitimi çocuğun ders çalışma potansiyelini aşağı düşürecek ve dolayısıyla benim okulunun puanını aşağıya düşürecek’ gibi. Yani okulların çok fazla hafızlık eğitimine önem vermemesi, değer katmaması, bu bizi üzüyor yani. Konuştuğumuz, söylediğimiz halde.”

Çocuğunun hafızlık yapmasını her şeyden çok istediğini söyleyen Veli-4, Kur'an Kursundan beklentisinin en kısa sürede en sağlam şekilde hafızlık yaptırmak olduğunu ve beklentisinin bu olduğunu şöyle ifade ediyor.

“(…) Yani hafta sonu yeteri kadar ben eğlensin diye uğraşıyorum yani. (...) Kurstan ben çocuğumun hafız olmasını istiyorum yoksa oyun oynayacaksa evde oynuyor yani. Enerjisini evde atsın, hafızlığını kursta yapsın, Kur'an Kursunda yapsın diye uğraşıyorum. Veli olarak söylüyorum, öyle çok da oyun eğlence beklemiyorum şahsen. Ben de istemiyorum. Burası eğitim yuvası. Tabi ki onları eğlendireceğiz, gönüllerini hoş edeceğiz ama onun yeri burası değil hafta sonu ev.”

Kendisinin 90'lı yıllarda hafızlık yaptığını, o dönemde okula ara verdiğini ve okula iki- üç yaş geç gittiğini söyleyen Veli-4, bunun avantajını yaşadığını ifade ediyor. Okulun sonradan da tamamlanabileceğini ancak hafızlığın bu yaşlarda yapılmasının daha sağlam ve kalıcı olduğunu, bunun için hafızlık yaparken ders ve aktivitelerin en aza indirilmesini şu sözleriyle ifade ediyor.

“(…) Veli toplantısında, veli olarak yani bu kursta çocuğum okurken yani görev yapmadan, burada göreve başlamadan önce velilere şunu söyledim. Yani açık yüreklilikle söylüyorum bunu, velilerimiz diğer veli arkadaşlarımızdan bazıları özellikle öğretmen olanlar ‘çocuğumuz şu dersi yapsın, bu dersi alsın’ böyle ekstra burayı bir dersane ortamına çevirmeye çalışıyorlardı. Ben veli olarak itiraz ettim

yani. Hafızlık böyle çok basit bir süreç değil, sabır ve devamlılık isteyen bir süreç. Zaten küçücük çocuklar, farkında olmadıkları bir şeyi zorla, sabrettirerek yaptırmaya çalışıyoruz biraz. Bir de bunun üstüne ‘okulda şöyle olsun, şu öğretmen de gelsin. Matematik anlatsın, İngilizce anlatsın falan. İşte çok iyi derecede İngilizce okusun falan, bilsin’ diye çocukları bunaltmak istemiyorum ben şahsen. Veli olarak hatta veli toplantısında veli sıfatıyla söyledim bunu. Kurstaki hocalarımıza da velilerimize de. Burası Kur’an Kursu, zaten en hızlı ve en sağlam nasıl hafızlık yapar, yani onun yolunu açmak lazım. Yani öğretmenlere de yani kurs öğretmenlerini de bu anlamda yormamak lazım diye düşünüyorum. ‘Çocuğuma şunu da yaptırın, ödevini takip edin, şunu yapın, bunu yapın’ diye.”

Kendi hafızlık yaptığı dönemdeki uygulamanın daha isabetli olduğunu,

“(…) Keşke iki yıl yani eskisi gibi yapılabilse ama bu gene bir yıl hiç yoktan daha iyidir diye çok faydası olduğunu düşünüyorum. Yani çok da beklentim yok, özellikle ders yaptırmak konusunda. Yani öncelikle hafızlığını bitirsin, nasılsa onları telafi edecektir ki örneklerini çokça yaşadık yani. Kendimiz, başkalarından örnekleri çok.” sözleriyle açıklıyor.

Çocuğunun sakın bir yapıya sahip olduğunu, dolayısıyla kurstan sosyalleşmesi hususunda bir beklentileri olduğunu şu sözleriyle ifade ediyor Veli-5, *“Yatılı yaptı hafızlığını. Yani burada biraz daha sosyal olma yönünde bir beklenti içindeydik.”* Çocuğunun okulundan ise, hafızlık yaparken çocuğunun ezber dersi çalışmasına imkân sağlamaları hususunu idareyle görüştüğünü ve bu konuda yardımcı olmalarını istediğini şöyle ifade ediyor. *“Okul beklentilerimizi karşılıyor. Çünkü baştan konuşarak okula verdik. Bazı şartlar belirlemeye çalıştık okulla beraber.”*

Öğrenciler

Eğitim sürecini etkileyen faktörlerden birisi de çevre yani mekânın ve sınıfın büyüklüğü ve fiziksel şartlarıdır. Dolayısıyla bu faktörler öğrencinin davranışını ve gelişimini etkileyebilir.⁶⁰ Bu bağlamda öğrencilere, hafızlık yapacakları kursta nelerin olmasını istediklerini, nasıl bir Kur’an Kursu hayal ettiklerini sorarak beklentilerini anlamaya çalıştık. Öğrencilerin çoğunluğu ilk olarak kursun fiziki şartlarını hayal ettiklerini, bahçe ve oyun alanı gibi sosyal ortamların olmasını beklediklerini belirttiler.

⁶⁰ İrfan Erdoğan, **Sınıf Yönetimi**, İstanbul, 16. Baskı, 2015, Alfa, s.s. 29-30.

Müftülükte çalışan dayısının tavsiyesiyle bu Kur'an Kursunu tercih ettiğini söyleyen Öğrenci-1, daha çok kursun fiziki şartlarını ve dinlenme alanlarını hayal ettiğini şöyle ifade ediyor.

“Ben buraya gelmeden önce ne biliyim çok sevinmiştim yani, bayağı bi sevinmiştim. Hatta okulun bitmesine, yaz tatilinin girmesine çok az kalmıştı. Çok sevinmiştim, hemen bitsin felan demiştim. Yaa aklıma çok değişik şeyler geldi aslında. Yani ne biliyim tahmin ettim buralar böyle olacak, acaba şuralar şöyle mi, gibisinden tahminlerde bulundum. Yani şeyde çardak var galiba avluda. Orada arada bir dışarı çıkıyoruz.”

İlk tercih ettikleri ve bir yıl devam ettiği kursta yaşadıkları hayal kırıklığının ardından, uzun araştırma neticesinde bu kursu tercih ettiklerini söyleyen Öğrenci-2, kursun kendisi için pek önemi olmadığını, asıl hayalinin hafızlığını tamamlamak olduğunu şöyle açıklıyor. *“Böyle kurs hayali değil de daha çok hafız olacağımın hayalini kurmuştum yani. Zaten onun benim için pek bi önemi yok.”* Hafızlığın bir misyon olduğunu düşünen Öğrenci-2, asıl hedefinin iyi bir hafız olup Allah ile olan ilişkisini kuvvetlendirmek olduğunu düşünüyor. Ama yine de uzun zaman kalacağı mekânın asgari düzeyde de olsa sosyal alanı olmasının kendisini rahatlatacağını ifade ediyor. Kurs idarecisi ile ilk görüşmelerinde, *“hani bize bahçesi var demişlerdi. (...) Bahçesi var falan, filan diye söylemişlerdi”* diyerek beklentisini, *“ben de böyle yeşillikli bi bahçe falan hayal etmiştim, öyle.”* sözleriyle ifade ediyor.

“Eee kurs hani gördüğünüz gibi çok fazla büyük değil. Büyük olmadığı için de insan hani böyle bi bahçe ihtiyacı duyuyo. Hani aşağı indiyseniz eğer orda bi tane teras gibi bi yer var. Oysa geldik hâlbuki bahçe orasıymış. Yani bahçesi olsa güzel olurdu. Ben sadece bunu istemişim. (...) Ben en fazla bahçesi olmasını istemişim, sadece. Hava almak için. Çünkü dörtte, beşte çay saati falan var burda. Mesela o saatte hani bi temiz hava alınsa, kendimi dışarda gibi hissetsem daha iyi olurdu. Hep böyle kapalı ortam olmamış olur en azından. Öyle düşünmüştüm sadece. Onun dışında zaten bi şey yok.”

Öğrenci-3,'de arkadaşı gibi kursunda büyük bir bahçenin olmasını hayal ettiğini şöyle ifade ediyor. *“Hayal ettim. Güzel bir Kur'an Kursunu, keşke bi kendine özel bahçesi olsa.”* Küçük yaşlarda gittiği bir kursu hatırlayarak,

“(…) Beş yaşındayken yanlış hatırlamıyorsam ee bir kursa gitmişim. O kurs nasıldı bilmiyorum ama hatırladığım tek şey şu, orda çok büyük bir bahçesi vardı Kur'an Kursunun. Çok büyük bir bahçesi vardı. İçinde park aletleri falan vardı. Beni çok etkilemişti. Ben öyle bir yer hayal ediyordum. Dedim, dersleri bitiren çıkar oynar falan. Ama derslerini bitiren Kur'an Kursunun içinde de oynuyor.”

Medrese tarzında daha tarihi bir mekân hayal eden Öğrenci-4, “*Ee böyle küçük bi caminin avlusunda. Bilmem bilir misiniz? Şey, Fatih’te bi kurs vardı bi caminin avlusunda böyle küçük bölmelerle. Ben öyle bi şey hayal etmişim. (...) Geldim öyle ev gibi, gerçekten de ne kadar kötü diye düşündüm. Öyle oldu.*”

Tarihi bir mekânda hafızlık yapan Öğrenci-5, ise kursunun hayallerinden daha güzel olduğunu söylüyor.

2.3. Süreç İle İlgili Görüşler

Hafızlık ortalama bir buçuk ile üç yıl arasında tamamlanmaktadır. Bu zaman içerisinde öğrencilerde, kurs idaresinde, öğretici ve yöntemlerde farklılıklar ortaya çıkabilmekte, hevesle başlanan süreç başarısızlıkla sonuçlanabildiği gibi tam tersi durumlarda söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla sürecin yönetimi, doğru yöntem ve tekniklerin kullanımı, yaş, cinsiyet gibi durumların göz önünde bulundurularak strateji geliştirilmesi ve en önemlisi de manevi yönden moral ve motivasyon desteğinin sağlanması önem arz etmektedir. Bu bölüm, örneklem gruplarımızın ortaokul kademesinde yapılan hafızlık eğitimi sürecinde yaşananlar ile ilgili görüşlerini içermektedir.

2.3.1. Ortaokul Kademesinin Hafızlık Yapmak İçin Uygun Olma Durumu

18 Ağustos 1997 yılında çıkartılan “Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu İlköğretim Yasası”⁶¹ ile birlikte ortaokul kademesindeki öğrencilerin hafızlık yapmasının önü kesilmiştir. 28 Şubat sürecine kadar olan dönemde bu yaş grubunun hafızlık yapması ile ilgili tecrübeye sahip olan kurum, 2012 yılındaki eğitim reformuyla birlikte önceki tecrübesini çağın teknolojik, bilimsel vb. imkânlarıyla birleştirerek tekrar etkinleştirmeyi teşvik etmiş ve projeler geliştirmiştir.⁶² Bu bölümde örnek gruplarımıza ortaokul kademesinin hafızlık yapmak için uygun

⁶¹ 18 Ağustos 1997 tarih ve 23084 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitimi 159 Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. T.C. Resmi Gazete.

⁶² Vahapoğlu, “Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hafızlık Eğitimine Etkileri”, s.25.

dönem olup olmadığını, kendilerine göre hangi hangi yaş grubunun hafızlık için uygun olduğunu sorduk.

Kur'an Kursu İdarecileri

İdarecilerin çoğunluğu son çocukluk dönemi olan yedi ile on yaş arası dönemin⁶³ hafızlık için henüz erken olduğunu, ilk ergenlik döneminde soyut kavramları anlayacak çağa geldiğinden⁶⁴ hafızlık yapmak için daha uygun olduğunu ifade ettiler.

İdareci-1, hafızlık yapabilecek öğrenci seçiminin doğru yapıldığında bu dönemin uygun olduğunu şöyle ifade ediyor.

“Bence uygun. Erken yaşta hafızlık bence daha iyidir. Çünkü fazla çocuk açılmadan, eğer de müsaitse ezbere uygun bir dönemdir hocam. Ama yeter ki bunun seçimini güzel güzel yapabilelim. Çocuğu yormadan, onu belirli Kur'an Kerimini iyi bir seviyeye getirdikten sonra onu başlatabilelim. Yani bizim burda çok önemli yapabileceğimiz şey, çocuğun üzerinde iyi karar verebilmemiz. O çocuk, o zaman gerçekten bir yılda da bitirme şeyine sahip olabilir.”

Bu dönemin çocukluktan çıkma dönemi, hayata atılma, hayatı öğrenmeye başlama dönemi olduğunu söyleyen İdareci-2, en uygun vakit olduğunu şöyle ifade ediyor.

“Şöyle daha önce biz sekizinci sınıfı bitirmiş öğrencilerle hemen hemen bir altı-yedi yıl çalıştık. Hakikaten o dönem daha zor. Tam ergenlik dönemi olduğu için. Onun için hani bir de küçük yaş grubuyla çalıştık. Ve aradaki fark, tam ortaokul yaş grubu. Çocuklar çocukluk çağından çıkmış, ergenlik çağına girmeden o dönem yani beşinci sınıfa, altıncı sınıfa giderken ki dönem hafızlık eğitimi için çok uygun bir zaman dilimi. Daha önceki yaş grubuyla alakalı da biz araştırma yaptık. O da çocuğun tam çocukluk çağı. (...) Çünkü hafızlık eğitimi çok ciddi bir eğitim. Yani oynayarak yapılacak bir eğitim değil. Onun için daha öncesinde uygun olmadığını düşünüyorum.”

İdareci-3 ise, yatılı kursta hafızlık yaptırdıklarını ifade ediyor. Beşinci sınıfa giden öğrencilerin yatılı kalmasının kolay olmadığını, öğrencinin gündüzlü olarak yapmasının daha mantıklı olduğunu düşündüğünü ifade ederken, altı ve yedinci sınıfların daha uygun olduğunu şöyle açıklıyor. “Yani şu dönem için başka şansımız yok diye düşünüyorum. Bence ortaokul dönemi, kesinlikle. Yani beş biraz, ufak oluyo

⁶³ Dodurgalı, **Ailede Din Eğitimi**, s.321.

⁶⁴ Dodurgalı, **Ailede Din Eğitimi**, s.363.

çocuklar. Altıncı sınıf ve yedinci sınıf. Sekiz de artık biraz daha sıkıntılı süreç oluyo.”

Beşinci sınıfın erken olduğunu düşünen İdareci-4, ortaokul döneminin uygun olduğunu hatta bu kademede altıncı sınıfın hafızlık için daha müsait olduğunu şöyle açıklıyor.

“En uygun dönemlerden bir tanesi ortaokul dönemidir. Çünkü çocuklarımız o dönem çok saf, yani ne yönden saf? Beyinlerine ve işte diyelim ki beden yapılarına dışarıdan salgılayacak herhangi zararlı maddeler geldiği yok. Dolayısıyla dersini yap dediğin zaman yapabiliyor. Sadece onların istediği oyundur. Onu da, oyunlara imkân verdikten sonra rahat bir şekilde dersini yaptırıyoruz. En uygun şöyle diyelim. Altıncı sınıf daha uygun, beşinci sınıf biraz erken oluyor. Şundan erken oluyor, çocuğumuz hala çocukluktan kurtulmuş olmuyor. Altıncı sınıf da, bir yıl çok daha fark ediyor. Yani çocuğun oturup kalkması, algılaması, dersi takip etmesi fark ediyor. Ama beşten almamızın sebebi de şu oluyor. Beşinci sınıf itibarıyla sadece biraz mesafeyi uzun tutarak o dönem hazırlık sınıfı oluşturuyoruz. Altıda hafızlığa başlatıyoruz.

İdareci-5, yatılı eğitimden yana olduğunu söylüyor ve en uygun dönemin altı, yedi, sekizinci sınıflar olduğunu ifade ediyor. Okula başlamadan önce de başlatılabileceğini bu dönemin hafızlık anaokulu olarak hafızlığa hazırlık yapılabileceğini şöyle açıklıyor.

“Beşinci sınıfta yani, biraz daha dörtten beşe geçenler daha çocuk yaşta olduğu için sıkıntı olabiliyor. Ama altıncı, yedinci sınıfla sekizinci sınıflar gayet normal, problem değil. Daha okula başlamadan falan! Şöyle, yani başlayabilir ama şöyle olması lazım. Tamamen sıkmadan okulla beraber oyunla beraber o çocuğu oyun seviyesinde tutarak öğretmek lazım o zaman. Öbür türlü tam olarak hemen birden hafızlığı yüklemenin bir anlamı yok. O seneyi sanki böyle bir anaokuluymuş gibi yani, hafızlık anaokuluymuş gibi değerlendirmek lazım. Onu hafızlığa saymamak lazım yani.”

Kur'an Kursu Öğreticileri

Hafızlıkta sınıf hocasının ne derece önemli olduğu bilinmektedir. Özellikle Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu İlköğretim Yasası ile ilköğretimden sonra hafızlık için gelen öğrencilerin yaşları büyümüş, ergenlik ve yetişkinlik gibi farklı gelişim çağlarında olan, öğrenim ve bilgi düzeyleri birbirinden çok farklı öğrencilerle eğitimi devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Bu durumda öğretici, öğrenci iletişiminde de sorunlar yaşandığı gözlenmektedir.⁶⁵ Dolayısıyla öğrenci ile birebir, uzun süre eğitime devam eden öğretmenler geçmişte yaşanan olumsuzluklardan sonra

---

⁶⁵ Koç, **Din Eğitimi**, s.398.

günümüzde yaş sınırının kalkmasıyla aynı yaş ve eğitim düzeyindeki öğrencilerle ders yapmalarının olumlu neticeler vereceğini düşünmektedirler. Ortaokul kademesinde hafızlık için hangi sınıf öğrencisinin veya yaş grubunun daha verimli olacağı ile ilgili farklı düşüncelere sahip olmakla birlikte tamamı bu dönemin uygun olduğunu ifade etmektedirler. Yine kızlar ve erkekler açısından bakıldığında özellikle kız öğrencilerin özel günlerinde ders okumamalarının hafızlık sürecinde engel teşkil ettiği, süreyi uzattığı gibi nedenlerden dolayı bu döneme girmeden hafızlığı bitirmelerinin daha uygun olacağı görüşünü belirtmişlerdir.

Öğretici-1, bu dönemin uygun olduğunu ancak üçüncü ve dördüncü sınıflarda hazırlık yapılırsa beşinci sınıfta da hafızlığa başlanabileceğini ifade ediyor. Yine kız öğrenciler için adet olmadan önce hafızlığa başlamalarının avantaj olduğunu da şöyle açıklıyor.

“Ortaokul dönemi hafızlık için, yani bu yaş açıkçası tam böyle şey yapamıyorum. Biraz hani çocuğun çok fazla böyle sağa sola dikkatinin dağılmaması açısından güzel bi dönem. Altıncı da aynı, beş ve altı. Altıncı sınıf dönemi alt yapısı hazırlanmış olsa belki beşinci sınıfta şey o yaş dönemi de olabilir ama. Hani çocuğun temelinin daha üçüncü, dördüncü sınıfta daha sağlam atılması lazım ki beşinci sınıfta da dondurulma hani yapılabilsin. Yani tabi adet hani görmeyip, derslerini daha düzenli yapması onlar da etkili.”

Özellikle altıncı sınıfın hem hafızlık hem de okula ara verilmesinde ideal olduğunu düşünen Öğretici-2, daha küçük yaştaki çocukların sorumluluk duygusunu henüz kazanamadıkları ve oyun çağında oldukları için zor olacağını düşünüyor.

“Bence gayet uygun bi dönem. Bence bu yaşta uygun. Daha küçük yaştakiler daha çocuk. Bence 6.sınıf. Konuşmamın başında söylediğim gibi çocukların, bu yaştaki çocukların ezberleri çok daha iyi. Çok daha güzel yapabiliyorlar, zihinleri daha açık ve unutma olayı büyüklerden zannedersen onları daha kalıcı oluyor bundan dolayı.”

Yedinci sınıf ve daha büyüklerin ise, ergenlik dönemine girmeleri ve okul derslerinin yoğun olmasının hafızlık yapmayı olumsuz olarak etkilediğini düşünüyor.

“(…) Yedinci sınıfta hem okul dersleri de biraz ağırlaşıyor çocukların ve yedinci sınıfta buluş çağına erme dönemleri falan oluyor. O da biraz etkiliyor çocukları. Altıncı sınıf daha etkili. Hem biraz büyümüş oluyorlar hem de buluş çağına da ermemiş oluyorlar. O dönemin vermiş olduğu sıkıntılar da çok fazla çocuklarda görülüyor. Çok daha rahat dönem olduğunu düşünüyorum altıncı sınıfın.”

Öğretici-3, beşinci sınıftan hazırlığa başlayanlar için uygun bir dönem olduğunu, ara vermenin ise yedinci sınıfta daha iyi olacağını şöyle açıklıyor.

“Şu an beşte başlayanlar için çok uygun bir dönem. Yani beşinci sınıfta yaşları küçük, okulla birlikte yüzüneyi öğrenebiliyorlar, rahat bir şekilde beşinci sınıfta. Hatta beşinci sınıf bitmeden o çocukların içinden hafızlığa ayrılacaklar belli oluyor. Yüzünesi iyi olan, ezberleri bitirenler artık belli oluyor. Komisyonda sınava tabii oluyorlar. Orda başarılı olanları artık biz Haziran’a kadar artık hafızlık hazırlığa başlatmış oluyoruz. Ama altıncı sınıf zor ama tabi, ben altıncı sınıf olmaması taraftarıyım.”

Kendi kurslarında aldıkları karar neticesinde okula ara vermeyi yedinci sınıfta iken yapacaklarını,

“(…) Zaten olmayacak, bundan sonra. Yedinci sınıf olursa, beşte başlayanlar için daha iyi olur. Çünkü bunlar hafızlığı bitirmiş gibi olucaklar hemen hemen zaten. Yani yedinci sınıfta çok rahat, sayfaları çok olucak. On beşten yukarı olucaklar, on dörtten yukarı olucaklar ve o arada çok rahat bi şekilde zorlanmadan yedinci sınıfta okul donmuşken hafızlığı bitirmiş olurlar.” sözleriyle ifade ediyor.

Ortaokul döneminin uygun olduğunu ifade eden, daha erken de başlatılabileceğini ancak o dönemde çocuğun aileye daha çok ihtiyacı olacağı için yatılı kalmasının kendi ifadesiyle “*sevgi düşmesine*” neden olacağını belirtiyor Öğretici-4. Bu dönemin uygun olmasını da şöyle açıklıyor:

“Kesinlikle uygun bir dönem. Hatta şöyle, neden? Ben bir büyükler açısından, bir küçükler açısından bakalım. Çocuklar açısından öncelikle kafa çocukça işlediği için vermek istediklerinizi onların formatına indirerek veya işte o paralelde verebilirsiniz. Çocuk bunu o şekilde yani o damara ulaşabiliyorsanız alıyor. İkincisi küçük çocukları terbiye etmek demiyem de söz dinletmek daha kolay, anlaşabilmek daha kolay. Bu ikinci maddesi diyelim. (...) Bir de çocuk küçükken belki doğru bir ifade mi bilmiyorum ama çocuğu nasıl ittirirseniz, ne kadar ittirmek istiyorsanız ders konusunda o şekliyle yönlendirebiliyorsunuz. Ben bu açıdan bakınca hafızlığın küçük yaşta olmasının avantajlı olduğunu düşünüyorum. Eskiler daha küçükken yapmasına taraftar. Ben şöyle bir eksiklik görüyorum. Yani aslında çevremden de biraz bunu gözlemledim. Çocuk eğer yatılı kalacaksa anne baba sevgisinde sıkıntılar yaşıyor. Bağlılığında sıkıntılar yaşıyor. Bir kopukluk oluyor. Sevgi düşmesi yaşıyor diyelim. Ondan dolayı bence en ideal dönem aslında beş, altı, yedi, sekizin (burada kastettiği ortaokul kademesi) ise son evresi diyelim. Bu okul sınıfları döneminde yapılmasını daha avantajlı görüyorum.”

Öğretici-4’ün “*sevgi düşmesi*” diye ifade ettiği durum özellikle yatılı kurslarda aile özlemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanaatimiz en az lise dönemine kadar çocuğun muhakkak aile ile birlikte olması yönündedir. Gündüzlü kurs ortamında hafızlık yapan ve başarılı olan öğrencilerin sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Her ne düşünce ile olursa olsun ailesinden ve kendi sosyal, kültürel

ortamından küçük yaşta uzaklaştırılan çocukların aidiyet duygusunda sıkıntılar yaşadığını, aile bağlarının zayıfladığını düşünmekteyiz.

Öğretici-5 ise, ortaokul döneminin uygun olduğunu, kendisi için en uygun yaş aralığının da şu şekilde olduğunu belirtiyor.

“Beşinci sınıftan sonra uygun, dördüncü sınıf uygun değil. Beşinci sınıfı bitirmesi lazım. Altı, yedi, sekizinci dönem. Sekizde de dondurmuyorlar, bu TEOG (Temel Öğretimden Ortaöğretime Geçiş) diye bi şey vardı. Bundan sonraki sistem nasıl olur bilemiyorum. Ama altı-yedi ideal. Yani on bir ile on dört yaş arası. Çocuklar buluş çağına gelmeden bu işi bitirmeleri lazım. Daha az isyan dönemi, buluş çağının vermiş olduğu hırçınlıklar vesaireler daha az. O nedenle biraz daha söz dinliyorlar. Yani yol, yordam söylediğiniz zaman biraz daha uyuyorlar çocuklar.”

Veliler

Velilere çocuklarının hafızlık yapmak için yaşlarının uygun olup olmadığı soruldu. Ergenlik öncesi dönemde hafızlığın bitirilmesinin kalıcılık açısından uygun olduğunu ifade eden velilerin bir kısmı ergenlik döneminden sonra da öğrencinin kendi isteğiyle yapabileceğini söylüyor. Daha erken dönem için ise çocukların oyun dönemi olduğunu eğer yaşlarına uygun bir şekilde verilebilirse olabileceğini ifade eden velilerin yanında daha erken dönemin uygun olmadığı görüşünü belirtenler de oldu.

Veli-1, çocuğunun yaşının uygun olduğunu, özellikle kız çocukları için adet olmadan önceki dönemde yapmalarının daha güzel olduğunu şöyle ifade ediyor.

“Evet, çok güzel bir yaş hocam. Eğitimleri boş oluyor hocam, tam kapmaca oluyor. Hani tabii bunu küçük olup da sonradan ilerletmek de büyük mesele. Ama en güzel zamanı bence, hem adet olmadan, buluşa ermeden yapılması çok güzel bir şey. Sebep olanlardan Rabbim razı olsun. Amel etmeyi de nasip etsin. Bu projeyi de başlatanlar, başta Cumhurbaşkanımız olmak üzere Rabbim hayırlı işler yapmasını nasip etsin. Kötülere fırsat vermesin.”

Veli-2, ortaokul dönemi öncesinin oyun çağı olduğunu, sonrasının ise ergenliğin getirdiği sıkıntıların yaşandığını söylerken bu dönemin uygun olduğunu şöyle ifade ediyor.

“Bence yapabileceği en güzel yaşta yapıyor aslında. Hani bir kız çocuğu olarak ben değerlendiriyorum. Ergenlik öncesinde dersleri sekteye uğramıyor ve o ergenlik öncesinde olduğu için de çocuk o ergenliğin getirmiş olduğu bunalımla, biliyorsunuz ergenlikte her şey aşırı yaşanıyor. (...) Yaş olarak dönem olarak daha iyi, daha

itaatkârlar. Yani ergenin işte on beş, on altı yaşındaki hali ile şu andaki çocuklar öyle değil. Daha böyle bir kalıba girebiliyorlar, daha kuralları benimseyebiliyorlar, daha hevesliler.”

Kendisi de Kur'an Kursu Öğreticisi olan Veli-3, çocuğun henüz kendini bilmediği, buluğ öncesi dönemin uygun olduğunu şöyle açıklıyor.

“Kesinlikle, en uygun dönem, bence en uygun dönem. On yaşıyla on üç yaş arasında hafızlık yapılıp bitirmesi lazım. Yani çocuk buluğ çağına ermeden, çocuk kendini bilmeden hafızlığını bitirmesi lazım. Hem kalıcılık açısından, hem kendisinin yapması hem de zorlamaması açısından bu yaşta yapmalı.”

Veli-4'de Kur'an Kursu öğreticisi ve çocuğunun hafızlık yaptığı kursta görevli. Kendisine göre ideal yaşın on- on iki yaş arası dönem olduğunu

“En ideal yaş. Yani, kesinlikle, ben de çok küçük yaşta hafızlık yaptım. Zaten o yaşta yapmasını isterdim. On yaş ile on iki yaş arasında bitirmesi lazım diye düşünüyorum. On üç yaş, yani ergenlik çağına geçmeden bitse çok iyi olacaktı yani, çok kaliteli iş yapmış oluruz. Çünkü ergenlik çağı ile birlikte o geçiş döneminde özellikle çok zorlanıyorlar, genel anlamda. O yüzden çocuğumun erken yaşta yapmasını istedim.”

Hafızlığın ya ergenlik öncesi dönemde yapılması ya da ergenliği atlattıktan sonra kendi isteği ile yapması yönüne dikkat çeken Veli-4,

“İleriki yaşlar için de ek olarak bir şey söyleyeyim. Ya da belirli bir olgunluğa geldikten sonra yani geçiş döneminden sonra kendi istekleriyle, yani kendi isteyen çocuklar yapabiliyorlar. (...) Normal şartlarda küçük çocukların yapması daha kolay. O yüzden bir veli olarak çocuğumun küçük yaşta hafız olması için uğraşıyorum ben. İdeal yaş, kesinlikle. On ile on iki arası.”

Veli-5, bu dönemin uygun olduğunu, daha erken başlatanların verimli sonuç alamadıklarını düşündüğünü şöyle ifade ediyor. *“Bence uygun. Bence bu yaş en uygun yaş. Çünkü Yani çevremizde gözlemlediğimiz daha erken başlatanlar da var ama pek olumlu netice aldıklarını düşünmüyorum. Daha kalıcı oluyor hafızlıkları.”*

Öğrenciler

Öğrencilere, hafızlık yapmak için yaşlarının uygun olup olmadığını ve hafızlığa başlamaları için en uygun yaşın kaç olduğunu sorduk.

Öğrenci-1, on iki yaşında. Altı yaşında mahalle kursunda öğrenmiş Kur'an okumayı. Hafızlığa ise dördüncü sınıfı bitirince başlamış. Bu dönemde hafızlık yapmaktan mutlu olduğunu belirtiyor.

Öğrenci-2, şu an on beş yaşında. Kur'an-Kerim'i beş yaşındayken bir mahalle kursuda öğrenmiş ve o zaman hafızlık yapmayı çok istemiş. Şu an hafızlık yaptığı kursa ise altıncı sınıfta başlamış. Her iki dönemi karşılaştıran Öğrenci-2, kendisi için en uygun olan dönemi şöyle açıklıyor.

“Uygun, on iki benim başladığım yaş. Benim hafızlığa başladığım yaş çok uygun bi yaşı. Eğer ben şuan başlasaydım o kadar verimli yapamazdım. (...) Tam zamanı, daha öncesi de değilmiş. Ben iyi ki Allah hani şey, her şerde bi hayır vardır diyorlar ya. Gerçekten de öyleymiş. Eğer çünkü ben beş yaşındayken yapsaydım, ben tabi istiyordum. Çünkü hani çocuk olduğum için fitrat gereği de yönlendirilince gerçekten de çok istemiştım ama tam hakkıyla onun bilincinde değilmişim.”

Kendini iyi ifade ettiğini gözlemlediğimiz Öğrenci-2, her iki dönemi kıyaslıyor ve açıklamasına şöyle devam ediyor,

“Yani şunu demek istiyorum hani Kur'an'ı korumak açısından. Çünkü ben o zaman bana iki hatim indirtmişlerdi. Çok güzel bi şekilde. (...) Otuzuncu cüzü ezberledim. Ondan sonra ilkokula gidince unuttum tamamen otuzuncu cüzü, hiç hatırlamadım. Hatta okumam da geriledi, unutmam da okumam geriledi bayağı bi. Demek ki ben o zaman hafızlık yapsaydım hani onun bilincinde olmadığım için, çocukluğuma şey yaparak tekrar etmiyeydim. Unutucaktım belki de hani, bunu koruyamıyordum. Bu yüzden ‘iyi ki yapmamışım’ diyorum. Bu yaştan sonrasında şu zaman başlasaydım da yani on iki yaşında değil de şimdi başlasaydım, şimdi de şöyle şu anda da uygun olmazdı diye düşünüyorum. Evet, hem çok uygun bi yaş.”

Öğrenci-3, on üç yaşında ve Kur'an okumayı babasından öğrendiğini söylüyor. Altıncı sınıfta hafızlığa başlayan Öğrenci-3, kendisi için uygun dönemi şu sözleriyle ifade ediyor.

“Evet, bence en uygun yaş benim yaşımdı. Daha önce yapsaydım, daha önce düşünemedim bu konuda nedense, böyle oldu. (...) Uygundu çünkü lisede olsam lisede artık bi takım şeyler meydana geliyor. Öyle yaa çünkü hocalarımız da bize anlatıyor. (...) İnsanın tam kafasının açıldığı zamanlar bu zaman, tam böyle beyninin kullanışlı olduğu zamanlar bu zamanlardı. Ben şuanda yabancı dilde ezberlemeye çalışıyorum. İngilizcesi olsun Arapçası olsun yapmaya çalışıyorum.”

Öğrenci-4, on üç yaşında. Kur'an okumayı beş yaşında öğrenmiş, hafızlığa altıncı sınıfa giderken başlamış. Kendisine göre en iyi dönemi şu sözleriyle açıklıyor. “Daha küçük yaşta yapanlar daha iyi yapıyo. Çünkü neden, kafaları, zihinleri boş olduğu için daha çabuk kavralıyor. Mesela biz bir saatte, yarım saatte bir sayfa yapıyosak onlar on beş dakkada yapıyo. Ben yedi, sekiz yaşında isterdim.”

Öğrenci-5, on dört yaşında. On yaşında evlerine gelen özel hocadan Kur'an öğrendiğini söylüyor. Hafızlığa ise on üç yaşında başlamış. O da hafızlık yaptığı yaşın uygun olduğunu düşünüyor.

2.3.2. Hafızlık Yapacak Öğrencinin Belirlenme Süreci

Kur'an Kursu İdarecileri

İdareci olarak hafızlık yapabilecek öğrencileri tespit ederken nelere dikkat ettikleri, hazırbulunuşluk durumları, öğrencinin veya velinin isteği, Hafızlık Takip Komisyonunun (HTK) öğrenci seçimindeki rolü, okullarla istişare halinde olup olmadıkları hususlarında görüşleri alındı. Öğrencinin isteğini ön planda tuttuklarını ifade eden idareciler velilerin desteğinin de son derece önemli olduğu görüşündeler. Hazırbulunuşluk durumlarında farklı görüşler belirten idarecilerin bir kısmı okuldaki öğretmenlerden iyi okuyan ve kabiliyeti olan öğrencilerin yönlendirilmesini isterken bir kısmı öğrenciyi kendilerinin yetiştirmelerinin daha iyi sonuçlar verdiğini belirtiyorlar. Yine Müftülük Hafızlık Takip Komisyonunun işlevselliği konusunda genel kanaat, Komisyonun yeterince etkin olmadığı yönünde. Görüştüğümüz kursların neredeyse tamamının kendi iç komisyonları var ve onların görüşleri doğrultusunda öğrenci seçimi yapıyorlar. Müftülük Hafızlık Takip Komisyonunun her dört ayda bir gelmesinin ise, resmi görev çerçevesinde değerlendirildiğini söylemek mümkün.

İdareci-1, alt yapılarını kendilerinin hazırladıklarını, okullarla bu konuda herhangi bir görüşme yapmadıklarını, daha çok ailelerinin yönlendirmesiyle kurslarına başvuru yapıldığını söylüyor. Hafızlık Takip Komisyonunun kursa gelen öğrencilere rehberlik yaptığını belirten İdareci-1, okullardaki Kur'an öğretmenlerinin hafızlık tespitinde daha etkin olmalarını beklediğini de şöyle ifade ediyor.

“Bir yıl burda yüzüne okudular. Hem yüzüne hem okulla birlikte hocam. Bunlar diyelim altıncı sınıftan eee yatılı olarak okula gidip gelerek yüzüne okudular. (...) Arada bizim komisyon başkanımız müftülükten gelerek ara ara bunları sınav yaptı. Bunların hafızlık yapacak seviyede olduğunu söyleyerek bunları bir ön elemeyden geçirdi. Takip Komisyonu değerlendirdi. Tek başımıza karar vermedik. (...) Okuldaki hocaların bu konuda iyi seçim yapmaları lazım. (...) Yani her önüne geleni hafızlık diye başlatıp, çocuklarımızı bu konuda soğutmamak lazım.”

İdareci-2, bir okulla işbirliği yaparak öğrenci almayı çok arzu ettiklerini söylerken, kendileri için en önemli kriterin çocuğun istemesi olduğunu belirtiyor. Hafızlık Takip Komisyonundan ise hafızlık sürecinde destek aldıklarını ancak öğrencinin dersine giren hocaların gözlem ve tespitlerine daha çok önem verdiklerini şöyle açıklıyor. *“Bir okuldan almıyoruz. Fakat bunu çok arzu ediyoruz, istiyoruz. Bu şekilde bir proje okulu olsa!”* Hafızlık yapacak öğrenciyi nasıl seçtiklerini sordüğümüzda,

“Normal ilan yapıyoruz. Bununla alakalı başvurular geliyor bu şekilde kayıtları alıyoruz. Bizim için en çok önemli olan, mülakatlarımızda da özellikle bunun vurgusunu çocuklar üzerinde yapıyoruz. Yani Kendi isteği çok önemli (...) Artı velinin de bu eğitimden bihaber olmaması yani haberdar olması, hafızlık eğitimi nedir, Kur'an Kursu eğitimi nedir, nasıl olur? Bununla alakalı velinin eğitilmiş olmasını önemsiyoruz. Çünkü hafızlık eğitiminin üçayağı hocaların, öğrencinin ve velinin sürekli dirsek teması içerisinde olması gerekiyor. Birbirini desteklemesi gerekiyor ki bu proje başarıya ulaşsın.”

Velinin zoruyla çocuğa hafızlık yaptırmayı tasvip etmediklerini ancak bazı velilerin bu konuda çok ısrarlı davrandıklarını belirten İdareci-2, bu durumda öğrencinin isteğinin kendileri için çok önemli olduğunu açıklıyor. *“Zaten isteksiz olan öğrenciyi kesinlikle hazırlık bölümüne dahi, yani bir ay veli çok ısrar ederse bir ay iki ay şeklinde alıyoruz. Ama hakikaten eğer çocuk bu konuda çok ısrarlı değilse ayırmak durumunda kalıyoruz kurstan. Onun için çocuğun isteği bizim için çok önemli.”* Hafızlık Takip Komisyonunun işlevselliğini sordüğümüzda, öğrenci seçim aşamasında değil de seçilen ve hafızlığa başlayan öğrencilerin süreç içerisinde takip edilmesinde etkili olduklarını belirtiyor. *“Hafızlık Takip Komisyonu daha çok şeyde geliyor hocam, hafızlık sürecinde geliyor. Yani üç, dört ayda. Bir beklentimiz çalışmamız olmadı. Zaten o süreç içerisinde faydalı.”* Öğrenci seçiminde daha çok hocaların gözlem ve görüşlerine önem verdiklerini, asıl öğrenci seçimin ise “yaz uyum kampında” yapıldığını şu sözleriyle açıklıyor.

“(…)Sınıf öğretmenlerimiz bizim tecrübeli olduğu için çocukları gözlemliyorlar. Orada bizim çok elememiz olmuyor, yaz uyum kampında bizim daha çok elememiz oluyor. O süreçte de çok faydalı olmaz çünkü bire bir hocaları her gün dersine giren hocalarının bizim için değerlendirmesi önemli. Çünkü her gün dersine o katılıyor. Katılımı nasıl, ders devamlılığı nasıl? İşte, gece sorumlularımız, gece kalan hocalarımız çocuk yataken problem yapıyor mu, ağlıyor mu, sızlıyor mu? Onun için daha çok kursta çocuklarla birebir, sürekli beraber olan, çocukların hocalarımızın, öğretmenlerimizin değerlendirmesi daha sağlıklı.”

İdareci-3, öğrencinin isteğinin yanında velinin katkısının daha fazla olduğunu söylerken Hafızlık Takip Komisyonunun ise öğrenci tespitinde fayda sağlayıp sağlamayacağını bilmediğini şöyle açıklıyor.

“Şimdi şöyle, biz dördüncü sınıftan öğrenci almak istediğimiz okullarla bir istişare ediyoruz. Birkaç tane okul var etrafımızda. (...) Burdaki öğretmen arkadaşlarımızla istişare ediyoruz. Zaten öğrenciyi biz dördüncü sınıfta alırken çok fazla bir şey bilmesini veyahut ta alt yapısının olmasını istemiyoruz. Sadece bu arkadaşın biraz işe ehemmiyet var mı veyahut ta böyle söyleneni yapabilecek kapasitesi var mı, veya öğretmen bir yıl iki yıl okuttuğu bir öğrencinin ‘hocam bu arkadaşta bir cevher var’ diye bize yönlendirmiş olduklarını zaten biz beşinci sınıfın sonuna kadar okulla beraber bir deneme sürecine tabi tutuyoruz. Biz ilk kez bu sene fazla müracaat olması sebebiyle bir sınav yaptık ve öğrenciyi biz yazın okullar bittikten sonra aldık. Yazın bir buçuk ay kendimiz gözlemledik. Yani sınav sürecini bir buçuk aylık bir zamana yayarak, öğrencinin haleti ruhiyesini, psikolojik durumunu, alışıp- alışmama sürecini burda gözlemleyerek altmış beş öğrenci içerisinde on beş öğrenciyi yazın sonunda ayırmış olduk. Hiç okula başlamadan daha bir buçuk aylık süreçte bu arkadaşlarımız çeşitli sebeplerden dolayı bu işi yapamaz diye ayırdıklarımız oldu. Haliyle beşinci sınıf içerisinde de öğrencinin okulda bir kaybı olmadan devam ederken beşinci sınıfın sonunda biz otuz kardeşimize ‘siz hafızlık yapabilirsiniz’, kalan yirmi tanesine ‘yapamazsınız’ dediğimiz zaman onların da bir kaybı olmamış oluyor. (...) Ben bu eğitim için velinin katkısının %50’nin üzerinde olduğunu düşünüyorum. (...) Eğer veli bu işin üzerinde durursa, öğrenciyi teşvik ederse, öğrenciyi yapmış olduğu işten dolayı ödüllendirme yoluna giderse bizim işimiz kolaylaşıyor. Ama veli ‘ya hocam yaparsa da yapar, yapmazsa da kendisi bilir’ derse de zaten o çocuğun o işi yapması için bir sebep yok yani.”

Hafızlık Takip Komisyonunun öğrenci seçiminde etkisinin ve katkısının olup olmadığını sorduğumuzda, kurslarında kendi oluşturdukları bir komisyonun olduğunu ilk belirlemenin bu komisyon tarafından yapıldığını belirtiyor. Hafızlık Takip Komisyonu için de,

“Yani hafızlığa seçme aşamasında alıyoruz tabi ki. Kendileri gelip dinliyorlar, bakıyorlar. (...) Kursumuzun bir hafızlık komisyonu var. Bizim şu anda kendi kursumuzun içerisinde dört tane hocamızdan oluşan, bir öğrencimizin velisinden oluşan bir hafızlık komisyonumuz var. Biz bu takip komisyonunu her ay kendi kursumuzun içerisinde yaparız. Diğer sınıflarımızı dinleriz. Komisyondaki arkadaşlarımız, bu söylediğim gibi okullarla istişare halinde bu işi yapmaya çalışıyoruz. Hafızlık Takip Komisyonunun da öğrenci belirleme hususunda bize bir faydası, katkısının olup olmayacağını doğrusu bilmiyorum.”

İdareci-4, bu seneye kadar hafızlık için kursa başvuran öğrencileri aldıklarını, bu yıl ise yakınlarındaki bir İmam Hatip Ortaokulu ile işbirliği yaptıklarını ve öğrencileri oradaki öğretmenlerin de yönlendirmesiyle belirlediklerini ifade ediyor. Kendisi İlçe Müftülüğü Hafızlık Takip Komisyonunda görevli olan İdareci-4,

öğrenci tespit hususunda Hafızlık Takip Komisyonun da katkı sağlayacağını düşündüğünü şöyle açıklıyor,

“Şu an itibariyle okulumuz o konuda bize yetki veriyor. Okul idaresi, okul da bizi destekliyor. Orda bir hafızlıkla ilgili öğretmen grubu var. İşte genelde onlarla beraber istişare yaparak değerlendirme şeyimiz oluyor. Yeni başladık, Kur'an-ı Kerimle ilgili istekli olan öğretmenlerimizden bir grup var. O grupla beraber bizde beraber istişare ederek hocalarımızı, şeylerimizi, onlar çocukların aileleri ile bizi buluşturuyor. Biz de daha sonra çocukların ailelerine durumu anlatarak o şekilde buraya öğrenci bulma şeyimiz var. O konuda okul idaresi bize yetki veriyor.

Hafızlık Takip Komisyonunun kendilerinden yükü kaldıracağını ve faydasının olacağını düşünen İdareci-4,

“Takip Komisyonu daha uygun olur. Yani çünkü bizim görebileceğimiz noktalar farklıdır, takip komisyonunun bakış açısı farklıdır. Tabi faydası olur, onların da faydası olur. Hatta zaman zaman işte biz burda öğrenci alırken seçme yaptığımız zaman dışardaki öğretmen yani veli öğretmenlerimizden komisyon kurarak onları daha çok ön plana çıkararak şey yapıyorduk, alımlarda” diyor.

İdareci-5, kurslarına talebin fazla olduğunu ve kayıt zamanlarında hafızlık yapmak için başvuran öğrencileri kendilerinin belirlediği bir çeşit mülakat neticesinde aldıklarını ifade ediyor. Herhangi bir okul ile beraber çalışmadıklarını belirten İdareci-5, bu hususları şöyle açıklıyor,

“Beraber çalıştığımız bir okul yok. Biz gelen tekliflerin içinden alıyoruz. Belli bir gün tayin ediyoruz, o gün de gelin diyoruz öğrenciye. İlan açıyoruz, zaten genellikle biliyorlar, çoğu bizi talep ediyorlar. Biz diyoruz ki Temmuz'da, genellikle bizim hep 1 Temmuzdur intiham günümüz. ‘1 Temmuz'da gelin’ diyoruz. 1 Temmuz'da herkes geliyor, biz imtihan yapıyoruz. O imtihanı da genellikle mesela okumasını biliyorsa, Kur'an okumasını biliyorsa hurufata bakıyoruz. Okuma, ağız yapısına, sesine bakıyoruz. Ezberi var mı yok mu onları biraz ön planda tutuyoruz, puanı ona göre veriyoruz. Hiç bilmiyorsa onu da ayrı bir kategoride değerlendiriyoruz. O hiç bilmeyenlere de Kur'an'dan ziyade işte bir sure okutturuyoruz, ezbere bir sure. Ezan okutturuyoruz, gerekirse ilahi biliyorsa ses durumu nasıl, makam-kulak dolgunluğu nasıl? Türkçe kitap okutturuyoruz. Yani şeyi var mı, muhakemesi var mı diye. Bir de ilkokuldaki notlarına bakıyoruz. Notlarının durumuna bakıyoruz. Genel bir soru, mülakat şeklinde çocuğa sorular soruyoruz. ‘Niye geldin, ne yapacaksın, işte şeyin ney?’ Yani komisyon oluşturuyoruz. Hani çocuk istekli mi isteksiz mi? Zorla mı geldi, babasının annesinin zoruyla mı geldi, onları da böyle bir irdemiş oluyoruz.”

Öğrenci seçiminde Hafızlık Takip Komisyonun katkısının olup olmadığını sorduğumuzda ise,

“Hafızlık Takip Komisyonu şöyle, belli zamanlarda geliyorlar. Bizim aldığımız öğrencileri denetliyorlar. İlk aldığımızda öyle bir çalışma olmadı. Çünkü bizim kendi

aramızda yaptığımız bir şey. Şu ana kadar bizde teklif etmedik, onlarda şey etmedi. Ama biz aldıktan sonra öğrencileri gelip bakıyorlar. Onların içinde ‘şunlar da şunlar da problem var’ diyebiliyorlar. Mesela geçen aldıklarımızdan bir tanesinde problem var demişlerdi. Biz de onu biraz daha farklı bir şey yaptık, şu an devam ediyor. İkinci komisyonda ne olur bilemiyorum. Ağız yapısında biraz problem, hızlı okuyor çocuk, o yönden. Bize talep biraz fazla oluyor onun için geleni seçiyoruz.” Cevabını veriyor.

Kur’an Kursu Öğreticileri

Öğreticilere, hafızlık yapabilecek öğrencilerin seçiminde kendilerinin söz sahibi olup olmadıklarını ve seçilecek öğrencilerin belirlenmesinde nelere dikkat edilmesi gerektiğini sorduk.

Öğretici-1, hafızlık hazırlık sınıfı okutuyor. Dolayısıyla kendi sınıfındaki öğrencilerin hafızlığa seçilmesinde Hafızlık Takip Komisyonunun kendilerinin kanaatlerini sorduklarını ifade ederken öğrencilerin belirlenme aşamasını şöyle açıklıyor.

“(…) Zaman zaman müftülükten hafız sınıflarıyla ilgili bu dört ayda bir yapılan Takip Komisyonu, onların çalışmalarına bizim bu öğrenciler de dahil oldular, yani onlar da bir yoklamadan geçiyorlar. O yoklama neticesinde tabi bizim kanaatimiz bu konuda çok önemli. Öğrencinin hani çalışma temposunu, yaptığı çalışmaları, ezberleri, okuması vs. ortaklaşa bi karar veriliyor.”

Öğretici-2, hafızlığa başlatmadan önce bir yıllık hazırlık ve deneme sürecinin olduğunu, bu sürenin sonunda hafızlığı tamamlayabileceği ve okula ara vermesi düşünülen öğrencilerin tespitinde hep birlikte karar verdiklerini belirtiyor. “*Bunları hep beraber istişare halinde karar veriyoruz. Okullarını donduruyoruz sonra hafızlık sürecini başlatıyoruz. Onu bitiremeyecek öğrenciler de okulla beraber yapıyorlar bir sonraki sene donduruyorlar.*”

Öğretici-3, kendi görüşünün de alındığını söylerken, kurslarının iç komisyonunun ve İlçe Müftülüğünden gelen Hafızlık Takip Komisyonunun öğrencileri başlattığını şöyle ifade ediyor. “*Tabi benim görüşüm de alındı. Ama tabi burada imtihan, komisyon yaptık. Komisyonlarımız üç ayda bi komisyon yapıyoruz zaten. Resmi komisyon da var Diyanetin. Bu komisyonlar neticesinde bunlar başlıyor zaten, başladılar.*”

Öğretici-4, daha önce görev yaptığı kursla şimdi görev yaptığı kursun uygulamalarını karşılaştırıyor.

“Daha önceki görev yerimde söz sahibi kurumumdu. Kalabalık bir kurstu. Altmış yıldır nerdeyse eğitimin içinde olan bir kurstu. Onun kararını kurumun kendisi verdi. Ama bizim genel kararımızdı. O zaman olaya müdahalemiz yoktu. (...) Orda ben kurumun kararına uydum. Tabi bu kararı verirken okulla da görüşüyoruz. Okul hem çocuğu geriletmeyecek yılın veya sınıfın altıncı sınıf olduğunu söyledi bize. Yani okulun fikriyle böyle yaptık biz. Ama devamını konuşacağız mı bilmiyorum yedide ara vermenin daha iyi olacağını ben hala savunuyorum.”

Öğrenci seçimine müdahil olmadıklarını, sınıflarına gelen öğrencinin durumu ile ilgili süreç içinde fikirlerini belirttiklerini söyleyen Öğretici-5, velilere çocuklarının hafızlık yapıp yapamayacakları ile ilgili bilgi verdiklerini ifade ediyor. *“Söz sahibi? Yani biz sadece velilere bilgi veriyoruz. Veliler okullarla görüşüyorlar o neticede karar veriyor. Yani sadece ‘tamam bu çocuk hafızlık yapabilir. Okulu dondurursanız iyi olur’, yapamayacakları da okula yönlendiriyoruz. Tabi yani şey yapıyoruz, söylüyoruz.”*

Veliler

Velilere, *“çocuğunuzun hafızlık yapmasını kim istedi? Çocuğunuzun hafızlık yapmasına nasıl karar verdiniz?”* gibi sorular sorarak kendilerinin ne kadar müdahil olduklarını anlamaya çalıştık. Görüştüğümüz velilerin bir kısmı çocuklarının istemesi veya öğretmenlerinin yönlendirmesi sonucu hafızlığa başladıklarını ifade ederken bir kısmı da küçük yaştan itibaren çocuklarını yönlendirdiklerini ve hazırladıklarını belirtmektedirler.

Veli-1, kursa verirken hafızlık yapmasını düşünmediklerini zaman içinde hocaların da yönlendirmesiyle başlattıklarını ifade etti. *“Aslında hafızlık yapacak diye o niyetle girmedik. Abim çok şey yaptı, kızları kursa verelim diye. Ablamın kızı da var burada gene. Onunla beraber ben yeter ki gelsin de Kur'an'ı sağlamlaştırsın niyeti ile geldik, geldiğimiz zaman.”* Çocuğunun hafızlık yapmasına karar verme sürecinin nasıl olduğunu ve bu süreçte neler yaşadıklarını sordüğümüzda,

“Nasıl karar verdik Hocam? Bu süre içinde bir ay çok ağladık. Ben evde uğraştım, şeytan uğraştı benimle ‘daha küçük bırak, biraz daha büyüsün ondan sonra yapar.’ Burada kızım ağlıyordu. Haftada bir görüş günümüz vardı. Çarşamba günleri geliyorduk bakıyorduk. (...) Ablamın kızı yatılı kalmak istedi, benimki gündüzcü.

Alışamadı, bizim yemek problemimiz de vardı, içine kapanıktı. Hepsi böyle üst üste gelince Kalmak istemedi.”

Hafızlık Takip Komisyonunun etkili olup olmadığını sorduğumuzda, “*grup hocalarından ziyade, müftülükten o zaman Hasan Hoca vardı. (...) O karar verdi. Şu an da mesela Hızır Hoca var, o karar veriyor. O zaman da o vardı. Hani bu Kurstaki hocalar karar vermiyor, bu çocuk hafızlığa başlayabilir, başlayamaz diye. Muhakkak o hocaların gelip bunları sınav yapması gerekiyor.*”

Veli-2, “*Çocuğumuzun hafızlık yapmasını aslında ben istedim. Ben istedim ama kendisi de seviyor.*” derken Veli-3, zaman içinde çocuğunu hazırladığını şöyle ifade ediyor. “*Ben ve kendisi de istedi. Yani sürekli onu alıştırdım. Annesi de biz de zamanla onu hazırladık. Yani görüyordu sürekli bizden, severek, isteyerek yaptı.*”

Veli-4, ebeveynler olarak kendilerinin istediğini şöyle ifade ediyor.

“Yani ebeveynler olarak biz istedik. Tabi çocuğumuz küçük olduğu için henüz hafızlığın ne olduğunu yani o anlayacak yaşta, olgunlukta değiller tabii. Biz şu anda sadece ezberlettiriyoruz. Biz ona küçükken, daha çok küçükken telkin etmeye başlamıştık. Ya ‘hafız olacaksın’ diye. O da, yani ona alıştığı için şu an problem yok yani, kabul etmişti zaten. Yani bir yıl öncesinden yatılıya, önümüzdeki yıl yatılıya gideceğini, yatılı da kalacağını, sonra işte belirli bir aşamadan sonra hafızla başlayacağını Böyle düzenli olarak taa iki, üç yıl öncesinden telkin ettiğimiz için o anlamda bir problem yaşamadık yani.”

Veli-5, “*kendi istedi, öncelikle Kendi istedi. Bizim de isteğimiz vardı Ama kendi seçti bunu.*”

Öğrenciler

Öğrencilere “*hafızlık yapmanı kim istedi ve neden istedi?*” şeklinde sorular sorduk.

Annesinin hayırlı bir evlat olması için hafızlık yapmasını çok istediğini ve bunun için dua ettiğini belirten Öğrenci-1, “*hafızlık yapmamı ilk başta annem yani başlamadan önce hep diyordu “inşallah hafız olursun.” (...) Benim hayırlı bir evlat olmam için yani.*”

Öğrenci-2, “*E tabi ben istemesem zorlamazlardı kesinlikle*” derken sülalelerinde hiç hafız olmadığını, ilk hafızın kendisi olacağını bunun için kendisinin

de istediğini ekliyor. “Ben kendim istedim evet. Yok annem babam da çok istiyolardı. Çok istiyolardı, yani çünkü hiç hafızımız yoktu hani sülalemizde de.” Hafızlığa olan ilgisinin okul öncesi yaşta Kur’an öğrenmek için gittiği bir cemaat kursunda oluştuğunu ifade eden Öğrenci-2, küçük yaşta kendisine Kur’an’ı sevdiren hocalarına ve anne babasına da minnettarlığını şu sözlerle ifade ediyor.

“Yani şöyle aslında ilk hafız olmayı istememin şeyi o beş yaşında o gittiğim ... cemaatinin kursu. O kursta ben sevdim, yani çok güzel sevdirdiler o kursta yani. Allah razı olsun diyorum şimdi tabi. Çünkü içimde o zaman hani o küçük yaşta onun sevgisi olmasaydı, onun isteği olmasaydı sonrasında hani istemezdim diye düşünüyorum. (...) Çok sevinmiştim hatta Kur’an’a geçtim diye, hafız olucam diye. Orda bi de çok güzel anlatmışlardı yani. Küçük yaşta nasıl tesettürlü olucamı felan. Dini bilgilerde vermişlerdi sürekli. O ilk temel sayesinde anneme de zaten çok teşekkür ediyorum. Anneme de babama da beni o kursa gönderdikleri için. Çünkü o kurs sayesinde ben istedim.”

Babasının hafız olduğunu ve hafızlığı istemesinde önemli rol oynadığını ifade eden Öğrenci-3, özellikle güzel Kur’an-ı Kerim okuyan kâriilerin kendisini etkilediğini ve hafızlık yapmaktaki iştiağını artırdığını belirtiyor.

“Kendim istedim, bizzat kendim istedim. (...) Zaten dört yaşında konuşmaya başladığım anda Gulhu’yü ezberlemişim, İhlas Suresi kusura bakmayın. İhlas suresini ezberlemişim. (...) Abdussamed, ondan sonra Ali Tel böyle güzel Kur’an okuyucularda beni mest ediyordu. Ben de ‘onlar yapıyorsa ben neden yapamayım’ dedim öyle başladım. Babam, Allah razı olsun katkısı bayağı büyük oldu, Allah’a şükür. Babam hafız. Allah’a şükür tamamına erdirdik.”

Küçük yaşlarda iken çok sevdiği bir akrabasının kendisine Kur’an hediye ettiğini onunda kendisini motive ettiğini söylüyor. Hayatına anlam katmak istediğini, onun da Allah ile olan bağla mümkün olacağını da şu sözleriyle açıklıyor.

“Hafızlığı niye yapmak istedim, güzel soru. (...) Dördüncü sınıftayken evde sadece bilgisayar başında oturuyordum. (...) Günde bir saat kitap okuyordum, hayatım çok boştu gerçekten. Bazı şeylerim eksikti yani. (...) Okul derslerim, zaten dördüncü sınıfta 90’dı ortalamam. (...) Ve ben de zaten okul derslerini yeterince çalıştığım için dedim ‘baba, ben Kur’an Kursuna gideceğim, hafızlık yapayım.’”

Hafızlık yapmasında Öğrenci-4’ün de babası etkili olmuş. İlk günler zorlandığını ama sonradan alıştığını şöyle açıklıyor. “Ben, kendi isteğim vardı. Babamdan gördükçe kendi yapmak isteğim artıyordu. Babamda böyle bir fikir sununca bana ben de kabul ettim. Ama yatılı olacağını hiç düşünmüyordum. Yavaşça alıştım. ilk günler tabi ağladık falan ama sonradan alıştım tabi.”

Öğrenci-5, yaz kurslarında başlayan Kur'an ile tanışıklığının devamında hafızlığa karar verdiğini şu şekilde ifade etmektedir. *“Ben kendim istedim daha çok. Yaz kursuna gitmiştim orda ezberlemeyi sevince kendim başladım.”*

Ülkemizde çocuklara ve gençlere yönelik yaygın din öğretiminde Yaz Kur'an Kurslarının etkisi malumdur.⁶⁶ Özellikle okul çağındaki çocukların camilerde uygulanan yaz Kur'an Kurslarına ilgisi oldukça fazladır. Belki hayatında Din Eğitimi alma noktasında tek seçeneği olan birçok öğrenci öğreticinin etkisiyle Kur'an ile bu kurslarda tanışmakta, sevmekte ve hayatının ilerleyen dönemlerinde dini eğitim seviyesine yaz kurslarını referans göstermektedir.

2.3.3. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitiminin Zorlayan Yanları

Örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi projesinin önemli avantajlarından biri öğrencilerin zaman kaybetmeden eğitim hayatlarına devam etmesidir. Bunun yanı sıra hem hafızlığa hem de okul derslerine yeterince zaman ayıramamaları, yaşlarının küçük olmasından dolayı yeterince sorumluluğun verilememesi⁶⁷, çocuksu davranışların ve oyun oynamaya olan meyilllerinin disiplinsizlik olarak algılanması öğrenci tarafındaki dezavantajlar olarak sayılabilmektedir. Ayrıca öğretici formasyonundaki eksiklikler, mekânın fiziki yapısı, sosyal ortamların kısıtlı olması, uygulanan yöntem ve tekniklerin farklılık göstermesi gibi başlıklar da süreci zorlaştıran sebepler arasında gösterilebilmektedir.

Kur'an Kursu İdarecileri

İdareci-1, hafızlık sınıfını ve idareciliği yakın zamanda devralmış. Öğrencilerin okulu özlediklerini *“hocam okulu özledik. Bi gidip ziyaret edebilir miyiz?”* sorularını sorduklarını belirtiyor. *“Hocam ben doktor olmak istiyorum, ben eğitimimi aksatmak istemiyorum. Hocam benim hafızlığım ne zaman biter?”* gibi sorularla sık karşılaştığını ifade eden İdareci-1, çocukların kursa girişlerinin pazar günü olduğunu ancak bir kısmının ailesinden ayrılmakta zorlandığı için pazartesi sabah gelmeyi istediklerini söylüyor. Kurs yöneticisi ve bir anne olarak

⁶⁶ Koç, **Din Eğitimi**, s.390.

⁶⁷ Vahapoğlu, “Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hafızlık Eğitimine Etkileri”, s.58.

düşündüğünde çocuklara pazartesi sabah gelmeleri için izin verdiğini de ekliyor. Bir başka sorunun da kursun bahçesinin olmaması. Çocuklar cami bahçesine oynamak için çıktıklarında cemaatin bakışlarının ve sözlerinin rahatsız ettiğini buna çözüm olarak da yemekhanenin bir duvarına şelale, yeşillik vb. duvar kâğıtlarıyla suni bahçe yapmaya çalıştığını anlatıyor. *“(...) Suni bir bahçe yapmaya çalışıyorum. Yani onlarla şöyle mesela kursta en çok oynadıkları şey, böyle taşlarla bi oyunları var. Yerlere serip onlarla yetiniyorlar. beş taş oynuyorlar.”*

İdareci-2, kurslarının ayrı bir şubesinde bir yıl hazırlık okuttukları için oradan hafızlığa gelen öğrencilerin yemek, yatılı kalma gibi sıkıntıları olmadığını, okul derslerini her akşam etütlerle takviye ettiklerini ifade ederken bu konularda sıkıntı yaşamadıklarını belirtiyor. *“Biz takviye dersler verdireceğimizi, bu konuyla alakalı dersler konulacağını söylediğimiz zaman çocuklarda bunun rahatlığı oluyor.(...) Şuan mesela yedinci sınıfa giden öğrencilerimize her akşam mutlaka bir buçuk saat ders verdiriyoruz. Hem ödevlerine yardım, hem de anlamadığı konuları anlatma noktasında.”* Sıkıntı yaşadıkları konunun ise öğrencilerin hafızlığa başlarken çok istekli oldukları halde sayfaları arttıkça bu isteğin azalması olduğunu ifade ediyor.

“Şu konuda sıkıntı yaşıyoruz biz. Çocuk dört-beş sayfaya gelince ilk başta geçerken çok istekli zaten, illa hafızlığa seçilmek için sürekli ‘hocam lütfen seçileyim’ diye bunun çabası içerisinde çocuk oluyor. Hafızlığa başlıyor üçüncü, dördüncü, beşinci sayfalarda bu çocuk bir sendeliyor. Burada hocanın takviyesi, moral motivasyonu iyi olursa velinin desteği de bu konuda iyi olursa bu konu aşıyor.”

Belirli bir okul ile çalıştıkları için öğrenci seçiminde okulda da arkadaş olan öğrencilerin birbirlerini tanıdıklarını bundan dolayı arkadaşlık ilişkilerinde ve kurs ortamına alışmada sorun yaşamadıklarını ifade eden İdareci-3, hafızlık sonrasında öğrencinin okula alışmasında problemler olduğunu gözlemlediklerini şu sözleriyle ifade ediyor.

“(...) Ama şöyle bir durum var, öğrencinin okul dondurmak değil de, okulu dondurduktan sonra okula alışma konusunda biraz şey var eee biraz zorluk var, kurstan sonra okula alışmada. Çünkü kurs biraz daha onlar için rahat bir süreç. Sadece bi ders yapıp ondan sonra rahat ettikleri bir süreç halindeyken okul tekrar bi daha meşakkatli. Sekiz saatlik bi ders ortamına girmek biraz daha öğrenciyi zannedersem bu konuda zorluyor olabilir.”

İdareci-4, öğrencilerin hafızlığa başladıklarındaki ilk sene okulla beraber yaptıklarını asıl problemlerin de bu süreçte yaşandığını düşünüyor. Her iki kurumun da üst düzey başarı talebinin çocuğu zorladığını, bunu başaramayan çocuğun da her iki tarafı idare etmeye çalıştığını şu sözleriyle açıklıyor.

“Altıncı sınıfta okula gittikleri zamanki durumda tabi biraz hani dersi yapmadığı zamanki durumda veya zayıf yaptığı zamanki durumda ‘yavrum niye yapmadın?’ dediğimiz zaman işte, ‘okuldaydım, okulda dersim vardı, ödev vardı, yazılım vardı’ tabi bu okula gittiği zaman okulu idare ediyor, buraya geldiği zaman bizi idare eder şekli vardı.”

Okul ve kurs tarafından çocuğa fazlasıyla müsamaha gösterildiğini, bunun da çocuğun ders çalışma alışkanlığını olumsuz etkilediğini ifade eden İdareci-4, yedinci sınıfta okula ara verdirdiklerinde düzenli ders verme alışkanlığını kazanması için bir iki ay uğraştıklarını söylüyor. *“Şimdi bunu geçiş yapana kadar biraz bir iki ay zorluk çektik. Öğrencilerimiz okula gitmemesine rağmen, ders çalışma alışkanlığını işte aşağı yukarı iki ay üzerine ancak toparlayabildik.”* Yatılı ve aileden uzak kalmalarıyla ilgili de ilk birkaç hafta zorlandıklarını ancak daha sonra kursta kalmayı daha çok istediklerini, *“şimdi ilk zamanlarda böyle biraz oluyor. Sonra birbirleriyle kaynaştığı zamanki durumda artık eve gitmekten ziyade kendi aralarında kalıp, oynamayı daha çok tercih ediyorlar”* şeklinde ifade ediyor.

İdareci-5, tarihi bir kursta eğitim vermelerinin avantajı olarak bahçelerinin geniş olması, sınıf ortamlarının çekici olması gibi hususları avantaj olarak görüyor. Ayrıca geleneksel mekânla teknolojiyi buluşturduklarını, bilgisayar, televizyon, futbol ve oyun sahalarının çocukları ayrıca motive ettiğini düşünüyor. Şimdiye kadar tek sıkıntılarının çocukların yaşlarının küçük olmasından dolayı aile özlemi çekmeleri olduğunu belirtiyor.

“Buradaki ortamdan biraz farklı olduğu için ev ortamı gibi. (...) Oyun sahası var televizyonu var bilgisayarı var işte ortam var bahçesi var. Böyle kapalı bir mekan değil. O açıdan sıkıntı yok. Hiç bize şikâyet gelmedi. Şu var sadece o dediğim yeni aldığımız öğrencilerde ilk küçük olan öğrencilerde ev özlemi oldu. Yani anne baba özlemi oldu. ‘Daha küçüğüm, işte bir sene sonra geleyim’ falan öyle diyenler oldu.”

Kur'an Kursu Öğreticileri

Öğretici-1, uzun süre sabit kalarak ezber yapmakta öğrencilerin zorlandığını belirtirken, yeterli imkânları olmadığı için bilgisayar destekli ezber

yaptıramadıklarını bunun yerine kalemli Kur'an-ı Kerim alarak oradan dinlemelerini sağladıklarını ifade ediyor.

“Ya sürekli ezber yapmak çocuklara sanıyorum belli bir süre sonra şey geliyor. Hani sürekli aynı dersle zorlanıyorlar zannediyorum. Yani özel böyle bir hafızlık sınıfı, bunların bilgisayardan dinleyebilecekleri. Bizim burda öyle bir imkanımız yok. Biz mesela çocuklara bu kalemli Kur'an-ı Kerim diyoruz, o Kur'an-ı Kerimlerden aldık. Kulaklıkla hiç olmazsa oradan dinlesinler.”

Yine kız öğrencilerin özel günlerinde ders okumamalarının da hafızlığın bitirilme süresini uzattığı zorlandıkları hususlar içinde. “*Özel günlerinde okumayan öğrencilerimiz var mesela, zorlamıyoruz illa okuma hususunda serbest bıraktık. Ama oradan dinleyip derse uzak kalmamasını istiyoruz.(...) Belki çocukların deşarj olabilecekleri bir ortamın olması lazım.*” diyerek, fiziki şartları bu yaş grubu çocuklar için uygun olan kurslarda hafızlık yaptırılmasını veya bu yaş grubuna hafızlık yaptırılması düşünülen kursların fiziki şartlarını çocukların gelişim ve ihtiyaçlarına göre düzenlemelerini dile getirmektedir.

Öğretici-2, öğrencilerin okula ara verip hafızlıklarını bitirdikten sonra okuldaki dersleri ve ezberlerini başarıp başaramayacaklarında endişelendiklerini, “*daha çok endişeleri dersleriyle alakalı oluyor. ‘Dersimi yapabilir miyim, verebilir miyim?’ Daha çok bunlardan endişe duyuyorlar*” sözleriyle açıklıyor. Ara verdiği dönemde hafızlığını tamamlayamayan öğrencilerin okula döndüklerinde sayfaları çoğalmış olduğundan hem okul dersleri hem de hafızlığı tamamlamada zorlandıklarını ifade eden Öğretici-2, ezber sürecini sağlam yapan öğrencilerin okulla birlikte has yapmalarında zorlanmadıklarını düşünüyor. “*Zaten has sürecinde hafızlık sağlam bittiyse o çok önemli. Hafızlık sağlam yapıldıysa has süreci onlar için çok kolay oluyor, çok rahat geçiyor.*” Öğrencilerin ailelerini özleme ve bu konudaki sıkıntılarından hazırlık yaptırdıkları bir yıllık aşamada atlattıklarını belirtiyor. “*Mesela çocuklardan en çok fazla ‘ben annemi özledim’ diyen olmuyor. Bu hazırlıkta daha çok oluyor. O hazırlık sürecinde bunu atlamaş oluyorlar. Yani bu süreci geçiriyorlar, hafızlığa geldikleri zaman çok fazla böyle bir şeyle karşılaşmıyoruz.*”

Öğretici-3, öğrencilerin okula ara vererek hafızlık için kursa geldiklerinde ve bitirdikten sonra okula döndüklerinde alışma süreçlerinin en fazla bir ay olduğunu

düşünüyor. Kendilerini zorlayan kısmın ise hafta sonu eve giden çocukların özellikle yaz dönemlerinde eve alıştıklarını aileleriyle birlikte gezi, tatil gibi aktivitelerden sonra kursa gelmek istemedikleri olduğunu belirtiyor. Aynı zamanda yaşları küçük olduğu için ailenin de özellikle annenin çocuğundan ayrılmak istememesini de hafızlıkta bir zorluk olarak görüyor.

“Tabi şimdi hafta sonu eve gidiyorlar. Rahat ortam, arkadaşlarını görüyorlar. (...) Yani her geldiklerinde... Mesela onlar rahatlar. Yazın hava güzel, hafta sonları iyi olduğu zaman onları görüyorlar. Yani Bazıları gelmek istemiyor gibi, böyle bi isteksizlik oluyor. Dışarda bi özgürlük. Burasını şey gibi görüyor bazen. (...) Yazın biraz onları pikniğe götürüyoruz, farklı sosyal aktiveler yapıyoruz ama her zaman da olmuyor bu. En çok bunda zorlanıyorlar. Eve alışıyorlar, anne babası bırakmak istemiyor bazılarını da.”

Öğretici-4, öğrencilerin okula ara verdikleri dönemde devamlı ezber ile meşgul olmalarının okuma ve yazma becerilerini zayıflattığını düşünüyor. Bir diğer zorluğun da bir sene ara verilmesinde zamanın iyi yönetilememesi ve sonucunda da ara verilen bir yılda hafızlığın ezber kısmının maalesef bitirilememesi olduğudur. *“Hafızlıkla da ilgili eğer çocuk iyi motive edilmediyse zamanın bol olduğunu düşünerek ilk zamanlar derslerinde gevşeme oluyor. ama yani bu süreç iyi takip edilmeli, gevşetilmemeli. Yani hoca zamanın bolluğunun, bolluğundan dolayı çocukların gevşeyeceğini bilmeli ona göre müdahale etmeli.”* Çocukların kurstan sonra okula başladıklarında daha fazla zorluk yaşadıklarını düşünüyor. Kurs ortamının nispeten daha rahat olmasının ayrıca kursta hemcinsleriyle ders yapmalarının daha rahat davranışlar sergileme alışkanlığı kazandırdığını düşünüyor. Okula gittiklerinde ise ders yoğunluğunun kursa göre daha fazla ve eğitimin de karma olmasından dolayı sıkıntı yaşadıklarını,

“Okul ortamından kurs ortamına geçmeleri değil de kurstaki o aradan sonra okula geçmelerinde bi dağınıklık var gibi geliyor. Çevre veya arkadaş uyumuyla ilgili diyelim. Çünkü bir sene boyunca rahat takılıyorlar. Yani çanta hazırlama veya işte ders kitabı hazırlama ya da ne bileyim hep erkek erkeğeler. Okulda bayan, kızlar falan da oluyor. Yani ahlaken bir sıkıntı yok ama yani herhalde hepsine erkek gözüyle bakar gibi bir durum mu karşılıyor? İlk zamanlar bir adaptasyon sıkıntısı, öğretmenlerinden şikâyetler oldu. Çok agresif hareketler falan yaptıkları...” sözleriyle açıklıyor.”

Ailelerinden ayrı kalmalarının, yemeklere alışmalarının birkaç hafta sürdüğünü belirten Öğretici-4'e göre bu yaş grubunun aile ile bağlarının kuvvetli olması gerekiyor ve yatılı kalmalarının bu bağı zayıflattığını düşünüyor.

“Aileyle ilgili sevgi bağı olarak bir zayıflığın olduğunu düşünüyorum. Çünkü anne babayla en böyle etkileşim halinde olması gereken bir yaşta işte bizimle beraberler. Yani ben de onlarla kendi çocuklarımdan daha fazla zaman geçiriyorum. Onlar da benle kendi anne babalarından, yakınlarından çok daha fazla zaman geçiriyorlar. Yani artık birbirimizi çok daha fazla tanıyoruz, ailelerin tanımadığı şekilde.(...) Çocuk yatılıya başladığı zaman evde ilk işte dört beş ay bir yabancı gibi oturur, bi köşede oturur, konuşmaz, çekinir. Amca, hala, teyze gelir bi şeyler sorar. Sadece sorunun cevabı vardır, devamı yoktur. Yani bunlar yaşıyor, bizler yaşadık, kendim de yaşadım. Şu anki öğrencilerim, çocuklarım da yaşıyor. Bunu biliyorum yani şikâyetleri de alıyoruz, ‘geçecek’ diyoruz. Burdan da anlıyoruz ki sevgi düşmesi veyahut artık eve yabancılaşma başlıyor yani.”

Bu sorunun önlenmesi için neler yapılabileceğini bilemediğini söyleyen Öğretici-4, ailelerin sık ziyaretlerinin de çocuğu olumsuz etkilediğini çaresizlik içinde ifade ettiğini hissediyoruz. *“Yani şimdi sık sık ailenin de gelmesi de böyle bir olumsuzluk katıyor işimize. Klasik sistem hafızlıktan başka şu an ne yapılabilir çok da fikrim yok yani, bu sevgiyle ilgili.”*

Öğrencilerin büyük çoğunluğunun ara verilen bir yılda hafızlığı bitiremediklerini, bir yıl sınıfta kalarak hafızlıklarını tamamladıklarını söyleyen Öğretici-5, bu durumda yaşanan sıkıntıları şöyle açıklıyor. *“Okula döndükten sonra bilgilerini unutmaları, okul bilgilerini unutmaları, ondan sonra gittiği sınıflardaki yaş gruplarına göre farklı, boyu uzamış hem yaşı ilerlemiş arkadaşlarıyla uyum hususunda sıkıntı var.”* Yatılı kalmanın bazı öğrencileri zorladığını söyleyen Öğretici-5, namaz kılma hususunda da alışmalarının uzun zaman aldığını belirtiyor. *“Yatılı kısım biraz daha disiplini gerektirir. Bazı çocuklar biraz zorlanıyorlar ama zamanla alışıyor. Namaza mesela gitmekte zorlanıyor çocuk. Zamanında işte erken kalkmada zorlanıyor. İşte etütlerde sürekli efendime söylüyim hocaların başında olmasından zorlanıyorlar. Tabi onlar nefse zor gelen şeyler.”*

Veliler

Veli-1, çocuğunun okulda başarılı olduğunu için ezber yaparken de zorlanmadığını ifade ediyor. Kursu almışta zorlanmayan çocuğunun hedefinin

hafızlığını bir an önce bitirmek olduğunu ancak yatılı kalmasının hem kendisi hem de çocuğu için çok zor olduğunu şöyle açıklıyor.

“Zorlanmadı, çünkü Merve’nin bir gayesi vardı, sadece çabucak bitireyim, kurtulayım kurstan. Sırf gayemiz buydu, bir daha yatılı Kur'an Kursuna asla! Tabii ki sıkıntı çektik hocam. O ilk defa benden ayrı kaldı mesela, hiç ayrı kalmamıştı. Bir ay bir buçuk ay hani o burada cebellendi ben evde cebellendim. Hani onun ağlamalarını dayanamıyorum ben. Tabi belli etmiyordum halimi. Çünkü bir ufak tavır verseydim, biliyorum ki o da yapamayacaktı bende yapamayacaktım.”

Veli-2, de tıpkı Veli-1 gibi çocuğunun en çok yatılı kalmakta sıkıntı çektiğini düşünüyor. *“En çok belki bizden ayrı kalma durumunda zorlandı. Yatılı kalma durumunda zorlandı.”* Hafızlık için okula bir yıl ara vermesinin çocuğunu etkilemediğini ancak ara verilen zamanda bitiremediği için bir yıl da sınıfta kalmasının olumsuz etkilediğini şöyle açıklıyor.

“Okula ara verirken etkilenmedi ama geçen yıl sene kaybettiğinden dolayı etkilendi. Belki şu anda daha fazla çaba sarf etmesi de bundan kaynaklanıyor. (...) Yani benim çocuğum geçen yıl, sene kaybı yaşarken, bir sene önce hazırlığını yapan çocuklar burada okullarını dondurmuşlardı, onlara o destek verildi. Çocuğum zaten o sınıfı geçtiği için, beşten altıya geçtiği için hani o süreçte evde biz onu çalıştırmıştık. O dersleri zaten biliyordu, sıkıntısı olmadı.”

Veli-3, çocuğunun okula ara verme sürecinde okulunu ve öğretmenlerini özlediğini, ara ara okula gidip ziyaret ederek aradaki bağı koparmadığını belirtiyor. *“Mesela ee ben kendi çocuğum öğretmenlerini çok seviyordu. Ara ara hatta bazen cumaları dersi erken bitireyim, öğretmenler dağılmadan, arkadaşlar dağılmadan bir onları göreyim. Okula gidip bir gidip geleyim diye. Yani okuldan ayrılmanın biraz tabi zorluğunu yaşadı. Bu oldu.”*

Kendisi de hafız ve hafız öğreticisi olan Veli-4, hafızlık yapan öğrencilerin aksiyonu sevdiklerini, okuldan uzaklaşmalarının onlar için bir fırsat gibi göründüğünü düşünüyor. *“Hafızlık yapan öğrencilerin ruhunda var bu öyle biraz aksiyon. Okuldan uzaklaşma isteği falan. Zaten uzak oldukları için canlarına minnet diyorlar.”* Yine yaşları küçük olduğu için nasıl yönlendirilirse öyle gittiklerini, okulu bırakma, devamlı ezber yapma gibi şeylerin onları fazla etkilemediği görüşünde.

“Şimdi biraz önce de bahsettiğim gibi çocuklarımız küçük oldukları için tamamen veli güdümünde hareket ediyorlar. Velilerinin telkinleri doğrultusunda hareket ediyorlar genel anlamda. Dolayısıyla bu çocuğa velisi olarak biz telkin ediyoruz ‘işte okulu donduracağız, bir yıl sonra devam edeceksin’ dediğimizde çocuk okulun orda

buzdolabında bekler gibi beklediğini düşünüyor yani. Hiç etkileneceğini ya da işte sıkıntı çekeceğini falan dert etmiyor.”

Veli-4’e göre hafızlığını tamamlayan öğrencilerin okula döndükten sonra daha sessiz ve sakin tavırları hafızlık sürecindeki herhangi olumsuz bir durumun yansıması değil diğer çocuklara göre daha ahlaklı ve edepli olmasından kaynaklanıyor. *“Kursun hafızlığın vermiş olduğu efendilik o terbiye yani düzenli hayat maalesef okullarda o toplumun genel yapısı itibariyle çok da sağlanamadığı için diğer çocukların yanında daha sessiz sakin kalıyorlar. Bu onların içine kapanık olduklarından değil, kesinlikle daha ahlaklı oldukları için. Gözlemim bu yönde şimdi.”*

Veli-5, çocuğu çok başarılı olduğu için bir yılda hafızlığını bitirdiğini belirtip, zorlandığını düşündüğü yönünde bir fikir beyan etmemiştir.

Öğrenciler

Öğrenci-1, hafızlık yapmada zorlanmadığını ama hocaların ders verme konusunda sıkı tutmalarının kendisini bunalttığını söylüyor. *“Arada bir hocalardan şey görüyoduk. Yani, nası diyim, yani kötülük değil de arada bir sıkıyorlardı. Ondan çok bunalıyordum. Onun dışında yani hafızlığımda o kadar şey olmadım.”* Hafızlığının bitimine yakın okuldaki dersleri ile ilgili kaygılandığını,

“Aklıma geldi ama ilk başlarda hiç gelmedi. Böyle tam hafızlığımı bitireceğim zamanlarda böyle aklıma geldi, acaba ben zorlancak mıyım? diye.” Yatılı kalmasının kendisini nasıl etkilediğini sorduğumda, *“aslında zorlamadı, hem de daha iyi oldu. Ama arada bir böyle içim bunalıyordu, yani arada bir böyle ağladığım bile oluyodu yani. Arıyodum annemi ama şey diyodu ‘kendini bi oku felan’ diyodu. Öyle kendimi düzeltmeye çalışıyordum.”*

Öğrenci-2, *“doğruyu söylemek gerekirse beni en çok yatılı kalmak zorladı”* diyerek direkt konuya giriyor. Sebebini sorduğumda ise daha önce iki sene yatılı kaldığını artık dayanamaz hale geldiği için hocalarıyla ve ailesiyle görüşüp bu sene gündüzlü olarak kursa devam ettiğini açıklıyor.

“Şundan dolayı evden sürekli olarak uzak kalmak beni biraz şey yaptı yani bayağı. Çünkü zaten yaşımda küçüktü o zaman. Şu an hâlâ da istemem yani. Çünkü geceleri yatarken biraz sıkıntı oluyodu, uyuyamıyodum. Bazı arkadaşlarımla da anlaşılamadığım kişiler de oluyodu. Şu an o kişiler ayrıldı tabiki de. Şimdi kesinlikle daha iyiyim. Açıkçası şunu söyleyim ben on ikinci dönüştükten şey oldum, gündüzcü oldum. Ama

şöyle gündüzcüydim mesela, sabah beş buçukta gidiyodum. Sabahın beş buçuğunda, akşam ne zaman biterse, on buçuk on birde bile çıktım. Hatta bi keresinde on ikide çıktım gece. Babamda sırf benim için onlarda çünkü işe gittiği için fedakarlık yaptılar. İşte buraya taşındık biz. Ondan sonra işte babam öyle her sabah beni beş buçukta, normalde kalkması gereken saatten yarım saat erken kalktı benim için, kış demeden, soğuk demeden. Çünkü sabahın o saatinde çok soğuk oluyor hava yani. Normal sabah saatinde daha soğuk oluyo. Akşam yine o saatte alıyo. Babam için gerçekten şey oldu.”

Hafızlığın zaten zorlu bir süreç olduğunu düşünen Öğrenci-2, kendisi için yatılı kalmakla birlikte daha da zor olduğunu ancak gündüzlüye geçince çok rahatladığını, derslerini daha sağlam yaptığını ifade ediyor.

“Hani yatılı kalmam ile ilgili sıkıntım gidince tamamen kendimi böyle o psikolojikman rahatladım ben. Psikolojikman çünkü kendimi çok şeye sokmuştum, çok sıkıştım kendimi. Psikolojim rahatladı. İşte hani eve gidiyorum, akşam en azından evde yatıyorum. Bu sefer geceleri işte daha rahat uyuyabilmeye başladım. Çünkü evde kendi odamda yatıyodum.”

Hafızlık yapmak için okula ara vermede sene sınırlamasının olmaması gerektiğini düşünen Öğrenci-2, yine de sistemin olmasının başka öğrenciler için iyi olabileceği görüşünde. *“Bir sene sınırlandırma olmamalı bence. Bu yöntem bitirebilen için güzel birşey tabiki de.”*

Öğrenci-3, babasının kendisini küçüklükten beri motive ettiği için hafızlık yaparken hiç zorlanmadığını söylüyor. *“Yalan söylemek gerekmezse, doğruyu söylemek gerekirse ben fazla zorlanmadım. (...) Çünkü babam beni motive etti ki. Babam Allah’a şükür bana dedi ‘oğlum, ağlıyor bazı kişiler’ dedi. ‘Sanki gurbete mi gidiyorsun?’ dedi. ‘Hafta sonu gene birlikteyiz’ dedi.”* Hafızlığının haslama döneminde okula devam ettiğini ve derslerinin çok iyi olduğunu,

“Yeni okula alışmak biraz zor geldi. Hoca ilk Türkçe işlerken başka bi konudan başladı, benim fazla işlemediğim bi konudan başladı. Hoca İngilizce anlatıyormuş gibi baktım. Ama açıkçası beni öyle fazla zorlıycak bi konular olmadı Allah’a şükür. Şu anda okul dersimde teşekkür alıyorum garanti de, takdiri ben yakalamayı planlıyorum okul derslerimde şu anda, sözleriyle açıklıyor.”

Öğrenci-4, ilk günlerde akşam yatarken annesini düşündüğünü, bazı hafta sonları idareci çıkışlarını geç yapınca dayanamayıp ağladığını şu sözleriyle anlatıyor. *“Bir iki gün tabi oluyo herkese. Akşam yatarken annemi düşünüyodum, ağlıyodum. O zamanlar oluyordu. Cumartesi günleri eve çabuk gitmeyi istiyodum. Bazen ..... Hoca geç gönderiyodu, o zamanlarda ağlıyodum.”*

Daha içine kapanık ve sakin yapıya sahip olduğunu gözlemlediğimiz Öğrenci-5, “arkadaşlarıma alışma süresi zordu. Bir de Ramazan ayında biraz zordu. Daha fazla sayfa almıştım. O zaman zor geçmişti. Onun dışında rahattım.” diyerek süreci anlatıyor. Yine okula başlamadan önce derslere alışıp alışamama konusunda tedirginlik yaşadığını ancak okul idaresinin desteğiyle orda da zorlanmadığını söylüyor. “Ondan biraz korktum ama hocalar yardım etti okuldaki hocalar. Yani işte beni özel derslere aldılar.”

2.3.4. Örgün Eğitimle Bitlikte Hafızlık Eğitiminin Güçlü Ve Zayıf Yönleri

Bize göre araştırmanın en önemli sorularından biri de “size göre projenin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?” sorusudur. Görüşmecilere özellikle süreç bölümünün sonunda sorduğumuz soru, projenin neden devam etmesi gerektiğini bize göstereceği gibi aksayan yönlerini görmemizi sağlamıştır.

Katılımcıların tamamı projenin devam etmesi yönünde fikir beyan etmişlerdir. Özellikle hafızlık müessesine sunacağı katkıların büyük olacağını düşünen görüşmeciler, kendi açılarından geliştirilmesi gereken yönleri de açık yüreklilikle bizimle paylaşmışlardır. Projenin geliştirilmesi ve ilerleyen yıllarda tabana yayılması durumunda karar vericilere fikir sunacak önemli bilgiler bu başlık altında görüşülmüştür.

Kur'an Kursu İdarecileri

Projeyi uygulamaya ilk başlayan kurslardan biri olduklarını söyleyen İdareci-1, hafızlık için alt yapısı hazır olan öğrencinin bir yıl arada kolaylıkla bitirmesine imkan sağladığını düşünüyor. Yaşın küçük ve zihnin daha dingin olmasını avantaj olarak gören İdareci-1, bir öğrencilerinin bu kapsamda başarıyla hafızlığını tamamladığını, “yani hocam, eğer hazırsa çocuk, eğer ezbere müsaitse güzel bir projedir. Çünkü erken yaşta hafızlığı yapmış oluyor. Henüz zekâsı taze. (...) Elimizdeki çocuk Merve öğrencimiz gibi öyle hazırlıklı, tabi ki ezberleme kapasitesi de olan bir öğrenci bir yılda gayet rahat bitirip okuluna döndü mesela” sözleriyle açıklıyor. Zayıf yanlarını ise alt yapısı hazır olmadan ara verdirilen öğrencilerin

ezber döneminde istenen başarıyı elde edememeleri, ara vermenin bir yıl ile sınırlandırılmasının hem öğretici hem de öğrenci açısından olumsuzluklara yol açması olduğunu savunuyor.

“Süre yani hocam. (...) Bunu bir yılda bitirtmek için çığ sayfa vererek çocuğu bunaltıp psikolojisinin bozulduğunu da... Öğrenci belki birer sayfa çığ sayfa yaparak, hazmederek belki bitirecek. Ama böyle bir proje olduğu için, bir yıl söylendiği için hoca sürekli öğrencinin üzerinde baskı uyguluyor. Bu da gerçekten çocuğun sağlığını da psikolojisi, de bozuyor. Kesinlikle bu konuda olumsuz diyorum kendisine.”

İdareci-2, öğrencilerin aynı yaş gruplarıyla eğitim alma imkânına sahip olmalarının ve ortaokul kademesinde hafızlık yaptırılmasının projenin güçlü yönleri olduğunu düşünüyor. *“Güçlü olduğu nokta şu; çocukların yaş grubunun bunun için, hafızlık eğitimi için çok verimli bir yaş olduğu ve karakter olarak da çocukların tam o çağda olduğu için hakikaten karakterlerinin de bu hafızlık eğitiminde disiplinli çalışma noktasında daha çok katkıda bulunduğunu düşünüyorum.”* Zayıf yönünün ise, projeyi duyan hafızlık için alt yapısı hazır olmayan kişilerin kurslarına başvurduklarını ve birçok öğrenciyi elemek durumunda kalmaları olarak sunuyor.

İdareci-3, projenin güçlü yönü olarak okulla birlikte hafızlık eğitiminde bir yıl okula ara vermenin zaman israfı ve öğrenci kaybının önüne geçtiğini ifade ediyor. *“Okula ara vererek hafızlık yapma faydalı yönleri, hafızlığa ayırmış olduğumuz öğrencilerin yüzde sekseni, doksanının bitirmesini sağlıyor ara verme süreci. Hafızlık yapan öğrencilerimizin daha kısa sürede hafızlık yapmaları sebebiyle bıkkınlık, yılgınlık, vaz geçme hadiselerini daha aza indiriyor.”* Zayıf yön olarak ise, okula ara vermenin derslerden soğumaya sebep olabileceğini, *“zayıf yönler, akademik olarak belki sekizinci sınıfa devam ederken adaptasyon problemi biraz oluyor. Bir de ister istemez okul dersleriyle alakalı ee belki biraz zayıflıkta olmuş olabiliyor yani. Onu da kabul etmemiz lazım”* sözleriyle açıklıyor.

İdareci-4, güçlü yön olarak küçük yaşta hafızlığın yapılması olduğu görüşünde. *“Bu program niye uygulanmalı? Bu program eee yani neslimizin güzel bir şekilde hafızlık müessesesinin devam etmesi için küçük yaştan başlanılıp yukarıya doğru çıkması. Bundan dolayı uygulanmalı.”* Zayıf yön olarak ise, Kur'an'ın sadece lafzına ağırlık verildiğini, anlama üzerinde fazla durulmadığını belirtiyor. Çocuğun ilk yılda okulla beraber hazırlığını tamamlaması ve ezberde belli seviyeye gelmesi

gerektiğinden dolayı yoğun bir eğitim dönemi geçirdiğini ifade ediyor. Ezber döneminde ise bir yıl okula ara verme imkânı sağlandığını ve bir yılda öğrencinin ezberini bitirmesinin beklendiğini, bunun da ezber üzerinde yoğunlaşmayı gerektirdiğini ve Kur'an ilmini ikinci plana attığını şu sözleriyle açıklıyor. “(...) *Hafızlık kısmını ön plana çıkardığımız zamanki durumda, hafızlığa ağırlık veriyor. Yeni diyelim ki günün fazlasını ‘ders yapıcım, tekrarlamam lazım’ buna ayrıldığı zaman ne yapıyor öğrenci dini bilgilerini biraz daha es geçmeye çalışıyor. Veya tecvit, nazari bilgilerini es geçmeye çalışıyor. (...) Takviye edilmesi lazım.*”

İdareci-5, öğrencinin eğitim hayatında zaman kaybı yaşamamasını güçlü yön olarak gösteriyor. “*Güçlü yönü, Zamandan tasarruf yani oluyor.*” Zayıf yön olarak ise beşinci sınıftan başlatılmasını gösteriyor. 28 Şubat öncesindeki gibi 5+3 sisteminin daha ideal olduğunu, çocuğun gelişiminde bir yılın bile fark ettiğini düşünüyor. Yine okula ara verme süresinin yeterli olmadığını, ara verilecekse iki yıla çıkarılmasının ve öğrencinin sene kaybı yaşamadan okuluna devam etmesinin yollarının aranmasının gerekli olduğunu savunuyor. Ayrıca ara vermenin öğrencinin okul derslerinde probleme sebep olduğu da bir diğer savunduğu görüş olarak karşımıza çıkıyor.

“Keşke eski sistem beşinci sınıftan sonra olsaydı. 5+3 olsaydı daha güzel olurdu. 4+4’de beşinci sınıfta problem olabiliyor. İkincisi de o bir senelik arada şimdi çocuk okuldan ayrılıyor, ara veriyor, okul derslerinde bir problem oluyor. (...) Aslında dondurma da şu olması lazım, dondurup iki senede hafızlığı bitirip aynı sınıftan devam etmesi. Aslında ideal olan bu.”

Kur'an Kursu Öğreticileri

Öğretici-1, yaş, akademik eğitim de sene kaybı olmamasını projenin güçlü yönü olarak görüyor. “*Bu yaşta olmasının da tabi ki, küçük yaşta olmasının da evet faydası var. (...) Tabi ki yani o zaman kısıtlı olduğu için biraz da hani kapasitesi varsa çiğ sayfalarını tek sayfa değil de birkaç sayfa çiğ alarak bu sürecin içinde bu programın tamamlanması hususunda çalışmalar güçlü yönü.*” Kur'an Kursu öğretmenleri olarak bu yaş grubu ile çalışma pratiğimizin yeterli olmaması, hafızlık için öğrenci seçiminde hazırbulunuşluk seviyesinin istenilen düzeyde olmaması, sınıf mevcudu kaygısıyla öğrenci kaydının yapılması, kursların bu yaş grubuna yönelik fiziki şartlarının eksik olmasını da zayıf yönler olarak sunuyor.

“Zayıf yönleri neler olabilir? Yani burada hoca büyük bir etkidir. Sınıf hocası, yatılı kalıyor, etüt hocası. (...) Şartlar iyi değilse çocuğun hani iç dünyasında büyük sıkıntılar yaratabilir. Şartları hazır olan kursların hani bu işe başlaması, bu işi yapması. Bi de hani öğrenciyi seçme imkânının iyi olması lazım. Talebi çok olan bu tür büyük kurslarda daha iyi öğrenciyi seçme imkânı mutlaka var.”

Son cümlesini açıklamasını istediğimde, “*şimdi ben hani kendi kursumuz üzerinden düşünüyüm. Buraya çok fazla talep hani gelen talepler diyelim yirmi öğrenci geliyorsa şimdi bizim burda hafız hocalarımız da var. Yani sınıflarında bi öğrenci şeyi de olması gerekiyor. Bazen sınıf mevcudu için de öğrenci kaydediliyor.*” Kendi kurslarında böyle bir duruma ihtiyaç duymadıklarını ama sınıf açılması için öğrenci kaydedildiğini çevresinden duyduğunu ekliyor.

Eğitimini aksatmadan hafızlık için bir yıl ara verme hakkının olmasını güçlü yön olarak bize sunuyor Öğretici-2. “*Güçlü yanları, çocukların bir yıl dondurma hakları. Bu çok iyi, evet çocuklar sınava giriyor, okulundan kaybı olmuyor. Hem hafızlığını bitirmiş oluyor.*” Zayıf yönünün ise, okulla beraber hafızlık yaptıran kursların proje hafızlık sınıfı okullarla birlikte çalışmaması olarak değerlendiriyor. “*Zayıf olarak da şöyle, hani bu süre şu şekilde olabilir. Az önce söylediğim gibi proje okuluyla beraber desteklendiği zaman çok daha verim alabiliriz bununla ilgili.*”

Öğretici-3, okula bir yıl ara verilmesini yeterli bulmuyor. Ayrıca öğrencinin hazırbulunuşluğunun istenilen seviyede olmamasını, yüzüne ve hazırlık eğitiminin eksik verilmesini, okulların tam gün eğitime geçmesini projenin zayıf yönleri olarak gördüğünü ifade ediyor.

“(...) Hafızlığın en önemli olmazsa olmazı, en önemlisi yüzüne olduğu için yüzüne de en az üç hatim beş hatim yapması lazım talebenin. İyi, kolay bir senede hafızlığı bitirebilmesi için yani en az beş hatim yapması lazım. Buna da imkânımız yok, niye? Çünkü şey var, ezberler var. Çocuk ezber yapıyor, ezbere alışıyor ama yüzünesi de çok iyi olmadıktan sonra... Yani tecvitli, talimli ve hadır okuyuş yapamadıktan sonra o çocuğun ezberlemesi zor.(...) Şimdi okulda tam gün eğitim, bu nasıl olacak? Bu hep sıkıntı olacak bundan sonra.”

Hafızlık için ara verme durumundaki öğrencilerin sene kaybı yaşamamalarını projenin güçlü yanı olarak gördüğünü belirtiyor. “*Güçlü yönü şu, okuldan kalmamış oluyor en azından. Yani en azında o sınıfı da geçmiş oluyor. (...) Ara verdiği zaman*

yüzünesi iyiye eğer, yüzüne iyi bir temel atıldıysa Allah'ın izniyle o bir senede bitirir diye düşünüyorum ben."

Kurumlar arası etkileşime zemin oluşturmalarının, Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi iki köklü kurumun birbirlerini daha yakından tanımalarının ve birlikte çalışmalarına imkân sağlanmasının projenin en güçlü yanı olduğunu ifade ediyor Öğretici-4.

"Bu projenin güçlü yönlerini şöyle söyleyeyim, yani MEB ile içli dışlı olmak bi kere avantaj. Yani orda bi nebze de olsa sözümüzün dinlenmesi diyelim, o bir avantaj. Kurumlar birbirini tanıyorlar, öğretmenler veya işte eğitimler diyelim. Kur'an Kursunun ismi çok yakın zamanda soğuk bi isimdi. Yani hatta Kur'an Kursu isminin de değiştirilmesi gerektiğini düşünüyoruz, bu da konuşulmuştu. (...) Bi kısım öğretmenler bizleri tanıyana kadar Kur'an Kursuna farklı bakıyorlardı. Şimdi işte MEB ile belki de Kur'an Kursunun ismi düzelecektir. Yani eğitimler arasında bu önemli. Kurumlar birbirini tanıyor. Sözleriyle açıklama yapıyor."

Eskiye düşündüğünde ise projenin zayıf yanını göremediğini *"şu an ben bu konuda çok bi eksi yön bulmuyorum. İyi bi sistem olarak görüyorum"* cümlesiyle açıklıyor.

Öğretici-5 ise Öğretici- 4'ün tam tersi düşünüyor. Projenin güçlü bir yönünün olmadığını, çocuğun okul dersleri ve hafızlık arasında sıkışıp kaldığını düşünüyor. Bunu da zayıf yön olarak belirtiyor.

"Güçlü yönlerini ben fazla görmedim ama zayıf yönlerini söyleyebilirim. Bazen çocuk ne hafızlığı tamamlayabiliyor ne okulu tam devam ettirebiliyor. En iyi sistem 28 Şubat'tan önceki beşinci sınıfı bitirip, ara verip ortaokula gidinceye kadarki o arada yapılan hafızlıktır. En verimli dönemdir. Şu anda zaten bi karmakarışık sistem, kimin ne yaptığı belli değil ve bunlardan sonuç alan kursları ben çok az görüyorum. Çocuk çok zekiyse istisna, yapabiliyor. Yani verim, eskiden yüz kişi geldiyse altmış kişi hafız olarak giderdi. Şimdi yüz kişi geldiyse otuz kişi veya yirmi kişi ancak hafız olup gidebiliyor."

Ortaokul döneminde tekrar hafızlık yapılmasına imkan sağlanmasının güçlü yön olup olmadığı ile ilgili sorumuza ise yine 28 Şubat öncesi sistemi kastederek cevap veriyor. *"Yani o sistem olursa, beşinci sınıftan sonra ortaokula kadar yapılan hafızlıklar kalıcı ve en uygun bi dönem olabilir."*

Veliler

Veli-1, projenin güçlü yönünün okula ara verilmesi olduğunu düşünüyor. *“Çabuk bitmesi hocam, yani hiçbir şeyle meşgul olmuyor Sadece Kur'an'la meşgul oluyor.”* Zayıf yönün ise okula ara verildiği dönemde akademik derslerinden kopması olduğunu belirtiyor. *“Bir sene ara verdik hiç görmediğimiz derslerden başladık mesela. Hani bunları da altıncı sınıfta ara ara görseydik belki bu kadar sıkıntı çekmeyecektik.”*

Yaş, kız çocuklarının ergenlik öncesine denk gelmesi Veli-2'ye göre projenin güçlü yönleri. *“Güçlü yönleri ben yaş grubu olarak güçlü buluyorum. (...)Çocukların artık oyun çocukluğu çağından çıkıp daha somut düşünmeye başladıkları bir dönemde... Ergenlik öncesinde olduğu için de özellikle kız çocukları için yani okumalarının kesintiye uğramaması adına ben güzel buluyorum.”* Hafızlık ezber dönemi için ise bir yıl ara vermenin yeterli olmadığını ve projenin zayıf yönü olduğunu düşünüyor. *“Bir yıllık süreç zayıflığı.”*

Veli-3'de bir önceki veli gibi projenin en güçlü yönünün yaş olduğu düşüncesinde. *“ Güçlü olması şu var. Elzem yaştan mutlaka bu olduğunu düşünüyorum. Yani çocukların bu yaş arasında hafızlığı yapması.”* Zayıf yönü ise, çocuğun okula ara verdiği dönemdeki dersleri. *“Ara verdiğimiz hususta sadece o yedinci sınıftaki o konuların biraz sıkıntısı. Bunun dışında bu sistem, bu proje gayet güzel.”*

Projenin en güçlü yönünün ortaokul dönemini kapsamaması olarak değerlendiren Veli-4, sene kaybının olmamasını güçlü yön olarak görmediğini ifade ediyor. Kendisinin hafızlık yaptığı dönemde okula iki yıl ara verdiğini daha sonra iki yaş büyük olarak okula gittiğini bunun da avantajlarını yaşadığını aktarıyor.

“Yaş aralığı çok uygun, ideal olduğu için. Ben iki yıl ara verdim okula, on yaşında okulu bitirdim iki yıl hafızlık yaptım. On iki yaşında ortaokula başladım, on üç yaşında. Hiçbir sıkıntı yaşamadım. Hatta çok daha katkısını gördüm hafızlığın bana, inanılmaz... Bir köydeki birleştirilmiş bir sınıfta okumama rağmen.”

Zayıf yönlerinin ise, hafızlığa hazırlık döneminde okulların yeterince destek olmamaları, özellikle velilerin çocuklardan hem okul derslerinde hem de hafızlıkta

üstün başarı beklемelerinin olduğu görüşünde. “Özellikle hazırlık kısmı çok önemli. Okulun daha çok destek olması gerektiğini düşünüyorum. (...) Maalesef burda problem çocuklarda değil, velilerde.”

Veli-5, hafız yetişmesi için ortaokul yaş grubuna yönelik çalışmaların olumlu olduğunu düşünüyor, “bu proje olmasaydı hafız yetişmezdi yani.” Kendi çocuğunun bir yılda hafızlığı bitirdiğini ancak onun baz alınmaması gerektiğini savunuyor. Çünkü çocuğuyla beraber başlayan birçok öğrencinin hâlâ bitiremediğini dolayısıyla da bir yıl ara vermenin yeterli olmadığını belirtiyor.

“Bu projeye bizim oğlumuz Bilal ile beraber başlayan çok öğrenci vardı kursta. Ama bir yıl ara kesinlikle yetmiyor. Yani bizim çocuğumuz biraz ekstra olduğu için, yani Bilal'in baz alınmaması lazım. Bir senede bitiremiyorlar ikinci sene kesinlikle gerekiyor. Devletin de verdiği böyle bir hak yok. Yani ilk sene donduruyorsunuz ama ikinci sene donduramıyorsunuz, öğrenci sınıfta kalıyor. Bununla ilgili İlçe Eğitime de gittik, ilçe Eğitim Müdürü ile de konuştuk yani, kendilerinin yetkileri olmadığını ikinci seneyi okuması gerektiğini söylediler.”

Öğrenciler

Öğrencilerin okulla birlikte hafızlık eğitimi hakkındaki görüşlerini dolaylı sorular sorarak anlamaya çalıştık. “Okula ara vermeden hafızlık yapmak hakkında ne düşünüyorsun?”, “Sen olsan nasıl bir hafızlık eğitimi geliştirirdin?” gibi sorularla dâhil oldukları hafızlık eğitimi değerlendirmelelerini, yeni fikirler üreterek proje ile ilgili güçlü ve zayıf yönleri kendilerinin fark etmelerini sağlamayı amaçladık.

Öğrenci-1, okulla birlikte hafızlık eğitiminde bir yıl ara verilmesinin zorlanmadan ezberleri tamamlamak için güzel bir uygulama olduğunu düşünürken diğer taraftan okula ara vermeden okulda hafızlık yapan arkadaşlarını görünce okul ortamında hafızlık yapmanın da olabileceğini söylüyor.

“Şimdi okusaydım daha çok zorlanırdım. (...) Şu an benim gittiğim okulda, okulda hafızlık şeyi var. Mesela ders saatlerinde normal okula geliyorlar. Ama mesela Kur'an saatlerinde hocaların bazıları hafız, giren hocaların. Derslerini dinliyorlar mesela sayfa yapıyorlar. Arada bir şey derslerini çalışıyorlar, sınavlarını çalışıyorlar. Ben olsam aynı şeyi söylerdim yani okuldaki gibi. Hatta şu an devam etmiş bile olurum diye aklıma geliyor.”

Öğrenci-2, hafızlık yapmak için okula ara vererek kursa gelen öğrencilere etütler yapılarak akademik derslerin verilmesine olumlu bakıyor. Kursların bu

husustaki baskı ve gayretlerini zayıf yön olarak görüyor. “(...) Bana yani işkence gibi geliyordu yani. Ona girdikten sonra sürekli içimde o derse girdiğimde aklımı veremiyodum ki zaten. Sürekli aklımda hafızlık şeyi var. Veremiyodum aklımı.” Okulla birlikte hafızlığın çoğu öğrencileri hafızlık ve akademik dersler anlamında yarım bıraktığını düşünüyor. “(...) Ya tam hakkını vererek hafız olucaksın. Ya da hiç olmayacaksın. Yani yarım yamalak yapmıyacaksın o hafızlığı.”

Öğrenci-3 ise hazırlık döneminde okulla birlikte gidilebileceği ancak sayfalar artınca okula ara verme fikrinin çok daha iyi olduğu görüşünde. “On sayfaya kadar geldim okula giderken. (...) Ya o dönemden sonra illaki bi zamandan sonra insana bi takım yoğunluk geliyor. O insanı birazcık zorluyor yani. (...) Bence okula ara vermem de iyiydi.” Zayıf yönünü ise, okula ara vermenin derslerden soğumaya sebep olacağını bunun sonucunda da akademik başarılarının düşmesi olabileceği şeklinde ifade ediyor. Çünkü ona göre okul dersleri de en az hafızlık kadar önemli. “Ama şimdi okul derslerini düzeltemiycekse bi talebe, okula da gitmek zorunda. Çünkü hafızlık kadar en az hafızlık kadar okulda çok önemli. Ben böyle düşünüyorum.”

Öğrenci-4, okula ara vermenin projenin güçlü yanı olduğunu düşünüyor ve bu düşüncesini şöyle açıklıyor.

“Böyle ara vererek daha iyi. Çünkü geçen sene bize öyle olmuştu. Okul derslerine yoğunlaşıyodum bazen kurs derslerim aksıyordu. Kurs derslerimi verdiğimiz zaman okuldaki bişeyleri unutuyordum. İkisini bi arada götüremiyodum. (...) Eee boşlarım⁶⁸ oluyodu, vermediğim günler oluyodu. Şimdi rahatım, her gün ders verebiliyorum.”

Öğrenci-5 de okula ara vermenin projenin güçlü yönü olduğu fikrine sahip olan öğrencilerden. “Ara vererek daha iyi olur.(...) Bence ama en iyi yöntem şu anki yaptığımız yöntem.”

2.4. Programın Çıktıları İle İlgili Görüşler

Bu bölüm, örneklem gruplarımızın beklentiler kısmındaki taleplerine ulaşılp ulaşılamadığını veya beklentilerinin ne kadarının karşılandığını inceleyeceğimiz bölümdür.

---

⁶⁸ Yazarın notu, “boş” sözü ders verilmeyen günü ifade eden bir hafızlık kavramıdır. “Bu ay kaç boşun var?” demek, “bu ay kaç gün ders vermedin veya veremedin?” demektir.

2.4.1. Hafızlığı Bitirmeye Yönelik Hedeflere Ulaşılma Durumu

Görüşme yapacağımız grupların ilk tespit aşamasında sürecin daha sağlıklı takip edilmesi ve beklentilerle çıktıların karşılaştırılması amacıyla yola çıkmıştık. Dolayısıyla kurs idarecilerinden talebimiz, hafızlığını bitirmiş veya bitirme aşamasında olan öğrencilerle görüşme yönünde olmuştı. Bu bilgiler doğrultusunda görüştüğümüz öğrenci ve veli özelinde hafızlığı bitirmeye yönelik hedeflerine ulaşıldığı görülmektedir. Ancak idareci ve öğretmenler kurslarına/sınıflarına kayıtlı diğer öğrencileri de değerlendirmelerine dahil ederek sorumluyu cevaplamışlardır. Bu bağlamda idareci ve öğretmenlerin verdikleri bilgiler doğrultusunda öğrencilerin büyük bölümünün hafızlığı bitirmeye yönelik hedeflerine ulaşamadıkları görülmüştür.

Kur'an Kursu İdarecileri

Hedeflerinin kısa sürede hafızlıklarını bitirtmek ve okullarına dönmelerini sağlamak olduğunu ifade eden İdareci-1, kurs şartlarının ve öğrencilerin ön hazırlıklarının tam olmadan başlamaları sebebiyle istedikleri hedeflere ulaşamadıklarını belirtiyor. *“Çok düşük bir rakam. İki üç kişi ancak hedeflediğimiz sürede bitirdi. (...) Yani iyi bir planla başlayamamaları hocam. Hazırlıksız başlamaları.”* Kursun mu, öğrencilerin mi hazırlıksız olduklarını sorduğumda, *“hem öğrencilerin hem kurs ortamının. Her iki tarafın da yani bu projeye başlamadan hazırlıklı olmalarının gerektiğini düşünüyorum.”* cevabını veriyor.

Hedeflerinin hafızlık yaptırdıkları öğrenciyi lise kademesinde de takip etmek olduğunu söyleyen İdareci-2, Örgün Eğitimle Beraber Hafızlık Eğitimi Projesi kapsamında otuz küsur öğrencileri olduğunu bunlardan on dört tanesinin hıfzını tamamlayıp belgelerini aldıklarını, on sekiz tanesinin de devam ettiklerini ve imtihana hazırlandıklarını ifade ediyor. İdareci-2, ön seçimin doğru yapıldığı takdirde başarının sağlanabileceği fikrine sahip. Bu hususta kendilerini başarılı görüyor ve hedeflerine ulaştıklarını düşünüyor.

“Öğrencilerimizden projeyi tamamlayıp diplomasını olan öğrencilerimizin sayısı on dört tane. (...) Eylül ayında mesela on sekiz tane öğrencimiz imtihana girecek. (...) Hafızlığa seçerken çocukları bu yaş grubunu hakikaten hem istikrarlı, hem kapasite olarak bunu yapabilen çocuklarla biz başlıyoruz bu eğitimi. (...) Bu çocuklarla başarı sağlayabiliyoruz.”

İdareci-3 de İdareci-2 gibi öğrencilerin hafızlık sonrası liseye yerleştirilmeleri ve desteklerinin devam etmesinin hedefleri olduğunu söylemişti. Proje kapsamında yaptırıkları hafızlıkta ise, hazırlık sınıfından hafızlığa seçtikleri on altı öğrencinin hedefledikleri sürede tamamladıklarını ifade ediyor. *“geçen sene ilk otuz beş kişilik bi yüzüne grubu başlatmıştık. Geçen sene onlarda on altı tanesi hafızlığı bitirdiler. Yani ayırmış olduklarımızın hepsi elhamdülillah bitirdi. Hafızlığa seçmiş olduklarımızın hepsi bitirmiş oldu.”* “Ne kadar sürede bitireceklerini hedeflemiştiniz?”, sorumuza verdiği cevap, *“yani bizim ortalama hafızlığı bitirme süreci eee genel anlamda on üç ay on yedi gün mü, hesaplama yaptık ama tam olarak hatırlamıyorum. On üç buçuk ay gibi bir süre. Genel olarak on altı öğrencinin hafızlığı bitirme süreci oldu.”*

Hafızlık yaparken okula bir yıl ara vermenin öğrenciler için bonus olduğunu düşünen İdareci-4, verilen ara döneminin de etkisiyle hafızlığa başlayan öğrencilerin bitirebileceklerini hedeflediklerini belirtmişti. Ancak hedefledikleri gibi olmadığını hafızlığa başlattıkları öğrencilerin ancak yüzde yirmi beşinin tamamlayabildiğini geri kalanların bir çoğunun ise yarıda bırakarak okula veya kendi yönlendirmeleriyle başka kurslara devam ettiklerini ifade etti. *“Yüzde yirmi beşe yakın mezun oldu. (...) Onlar da mezun olamayınca bu sefer bir başka kursa yönlendirdik. Onlar da on yedi on sekiz sayfaya yani o seviyeye kadar gelmişlerdi.”* Diğerlerinin ise tamamlayamadığını, *“tamamlamadı, burda devam etmedi. Yani okulla hafızlığı, ikisini bir götürmeyince biraz o konuda da ayrıldık. Yine İmam Hatip’e devam etti ama Kur’an Kursundan ayrıldı. Hafızlıklarını biraz bırakmış oldular. Ama alt yapıları en azından sağlıklı olmuş oldu.”* Neden hedeflerine ulaşamadıklarını sorduğumuzda ise verdikleri yanıt,

“Bu öğrenciler, şimdi şöyle oyun çağının vermiş olduğu bir şeylik var... Bununla beraber taşımış oldukları iki tane yük var. Bir okul tarafındaki yük, bir de Kur’an Kursundaki ezber tarafındaki yük var. Tabi ikisini, yük ağır olunca ister istemez bazı öğrencilerimiz bunu taşımakta zorlandılar. Biz de buna karşılık yani ‘çok zorlanıyorsanız, en azından önümüzdeki dönem ortaokul bittikten sonra lisede

kaldığınız yerden devam etme imkânınız var. En azından ortaokula devam et, lisede açık lise şekliyle hafızlığa devam edersin', şeklinde oldu.”

Hedeflerinin öğrenciye göre değiştiğini daha önce ifade eden İdareci-5, kurslarının kapasitesinin yılda yirmi öğrenci ile sınırlı olduğunu belirtiyor. Ön seçimi iyi yaptıkları için başarılarının yüksek olduğunu ifade ederken, öğrencilerin hafızlıklarını yüzüne ile beraber genelde iki senede bitirdiklerini söylüyor. *“Bizim genellikle ortalama, yüzüne ile hafızlık iki sene içinde bitiyor. İstisna olanlar üçüncü seneyi yani yüzüne ile beraber saydığımız zaman üç seneye istisna olarak kalabiliyorlar. (...) Biz burada şeyimiz, yüzde doksanın üzerinde bir başarı sağlıyoruz.”*

Kur'an Kursu Öğreticileri

Hazırlık sınıfında hafızlık sınıfına geçen öğrencilerinin tamamının bitirmesini hedeflediğin daha önce ifade eden Öğretici-1, Örgün Eğitimle Beraber Hafızlık Eğitimi programını ilçelerinde ilk uygulayan kurs olduklarını ve başladıkları günden bu güne kadar iki öğrencilerinin hafızlığı tamamlayıp belge aldığını, bir öğrencinin bitirdiğini ancak sınava henüz girmediklerini birkaç öğrencinin de sınava girme aşamasında olduğunu söylüyor. Hedefinize ulaştınız mı, sorumuza ise biraz düşünceli bir hal ile *“ne kadarı ulaştı?!”* şeklinde cevap veriyor. Neden istedikleri hedefe ulaşamadıklarını sorduğumuzda ise yanıtı, bu yaş grubunun psikolojisinden anlayacak eğitimcilerin olmaması, kurs imkânlarının ve fiziki şartlarının uygun olmaması oluyor.

“Hocaların çok iyi seçilmesi lazım. (...) Ama bunlar daha hareketli çocuklar. Yani biraz belki kurs olarak da bu tür seçilen kursların genel yapılarının da yani o çocukların kalmasına, farklı aktiviteler yapmaları için daha müsait olması lazım. Bizim şimdi kursumuzda böyle her türlü imkânımız yok. Bir spor salonumuz yok. Tek kat görüyorsunuz burayı. Yatılısı, gündüzlüsü, okula gideni, hanım grubu falan yani hepsi bir şeyin içinde. Hani bunlar da belki bir etken olabilir.”

Bir yıl ara vermenin hedeflerine ulaşmakta yeterli olmadığını bunun bir buçuk veya iki yıla uzatılmasının daha faydalı olacağı görüşünde olan Öğretici-2, ufak farkla hedeflerine ulaştıklarını ifade ediyor. *“Evet, hemen hemen ulaştı. Hani çok küçük bir farklar olabildi. Mesela Haziranda bitirmedi de Eylülde bitirdi. Bir iki aylık bi değişim oldu. Onun dışında uydu. (...) Şu an dört tane bitirmiş olan*

öğrencim var, bir yıl içerisinde üç tane diyelim. Diğerleri de bir buçuk yıl içerisinde.”

Öğretici-3, hedeflerine ulaşmada okulların tam gün eğitime geçmelerinin sıkıntı doğuracağını düşünüyor. Daha önce sınıfındaki bütün öğrencilerin bitirmesini hedeflediğini söyleyen Öğretici-3, ancak bir öğrencisinin bitirebildiğini belirtiyor. *“Bir kişi şuan bitirebildi içlerinde. Diğerleri de bitirmek üzere. On dokuzla giden var şu an, on sekizle giden var.”* hedeflerine ulaşamamalarının nedenlerini sordüğümüzda ise ilk sebebin, *“okulun tam gün olması. Diğer bi sebebi de altıncı sınıfta başlamış olmaları. O yaştan büyük olması”* cevabını veriyor.

Bir yıl ara ermenin yeterli olmadığını, iki yıla çıkarılması gerektiğini daha önce ifade eden Öğretici-4, sınıfındaki başka kurstan gelen üç öğrenci hariç diğerleriyle hedefine ulaştığını söylüyor. *“Sınıf kopmadan yani sınıfı koparmadan ben hedeflediğim yere getirdim şu an. Sadece o üç kişi dediğim gibi stoklarla gelmişler. Stoklar tükendi üstüne de bi şey koyamadılar. O üç kişi artık bakamaz, onlarla ilgili bi şeyler düşünüyoruz yani.”*

Beklentiler bölümünde hedefini sordüğümüzda bize herhangi bir hedef göstermeyen Öğretici-5, sınıfındaki öğrencilerin başarısız olmalarını ise tamamen çocuklara yüklüyor. Yaşlarının küçük olması ve oturup ders çalışma alışkanlıklarının olmamasını *“bir yaşları küçüktü, sürekli oyun havasındalar, işin şuurunda değiller. Çocuklar kendilerini bu işe veremediler, zeki olmalarına rağmen. Oyun dönemi yani, beşinci sınıf oyun dönemi. Çocukların dikkatleri oyuna gidiyor. Yani sorumluluk çocuklarda fazla yok. O nedenle oturup ders çalışma alışkanlıkları yok. O nedenle başarılı olamadılar”* sözleriyle açıklayarak başarısızlığın nedeninin öğrenci kaynaklı olduğunu düşündüğünü ifade ediyor.

Veliler

Çocuğunun yaşlılarından farklı olduğunu, sorumluluk duygusunun yüksek ve hırslı olduğunu belirten Veli-1, bunun neticesi olarak da hedefledikleri sürede hafızlığını tamamladığını ve belgesini aldığını söylüyor. *“Evet, çok şükür, evet.”*

Başlangıçta hafızlık eğitimi ile ilgili yeterince bilgi sahibi olmadığını ve bu süreçte çeşitli sıkıntılar yaşadığını bize ilk bölümde anlatan Veli-2, sürece dâhil olduktan sonra çocuğunun iki yıl içinde bitirebileceğini düşündüğünü belirtmişti. Lakin okula iki yıl ara verilmesi, ilk etapta tercih ettikleri kursun başarısızlıkla sonuçlanması gibi etkenleri göz önüne getirerek çocuğunun henüz bitiremediğini söylüyor. *“Yani iki, iki buçuk sene falan gidiyor yani. Evet, iki sene hafızlık toplam üç sene. (...) Benim kızım çiğ yaptığı için, sayfası daha çiğ olduğu için okula gidip gelirken daha zor oluyor.”*

Veli-3, hedeflerinin hazırlıkla birlikte üç yıl olduğunu söylemişti. Hedeflerine ulaştıklarını çocuğunun istedikleri sürede hafızlığını tamamladığını ve has yaptığını söylüyor. *“Hafızlık tekrarlıyor şu anda.”*

Hedeflerinin çocuğunun okula ara vermeden hafızlığı tamamlaması olduğunu daha önce belirten Veli-4, günü gününe hedefine ulaştığını söylüyor.

“Evet, çocuğum tam günüyle tutturarlardan. (...) Bir yıl süresi kesinlikle yeterli bir süre, yalnız şöyle, hazırlık kısmı önemli. Eğer hazırlık kısmında çok başarılıysa bir yıllık sürede normal kapasitedeki bir öğrenci hafızlığını bitirebilir. Yani veli olarak öyle düşünüyorum, öğretici olarak da gözlemim bu.”

Çevreden hafızlığın bir buçuk senede bitirildiğini duyduklarını söyleyen Veli-5, çocukları için bir hedef koymadıklarını ifade etmişti. Çocuklarının kapasiteli olduğunu ve diğerlerinden daha erken bitireceğini tahmin ettiklerini belirten Veli-5, *“yani bir yıla biz sıkıştırmaya çalıştık, öyle hedefledik. Yani okul açılmadan onuncu aylarda on birinci ayda bitirir diye biz hedefliyorduk. Ama erken ulaştık biz hedefimize... Maşallah dokuz ayda bitirdi aşağı yukarı”* sözleriyle memnuniyetini ifade ediyor.

Öğrenciler

Daha önce hedefinin bir yılda bitirmek olduğunu söyleyen Öğrenci-1, sayfaları yükseldiğinde biraz zorlandığını ancak kendine inandığını ve başardığını ifade ediyor. *“Hedeflediğin sürede hafızlığını bitirebildin mi?”* sorumuza *“bir buçuk senede bitti.”* cevabını veriyor.

Tek amacının hafız olmak olduğunu, süre olarak bir hedefinin olmadığını söylemiş olan Öğrenci-2; kendine çok güvendiğini, hafızlığının uzun sürmeyeceğini tahmin ettiğini söyleyen Öğrenci-3 ve bira an önce hafızlığını bitirip rahat etmek istediğini söyleyen Öğrenci-4, hedefledikleri şekilde hafızlıklarını bitirdiklerini belirtiyorlar.

Öğrenci-5, hafızlığı bir buçuk senede bitirebileceğini tahmin ettiğini ancak hedefinden önce bitirdiğini söylüyor. “*Bir buçuk sene tahmin ediyordum daha erken bitti. On iki ay...*”

2.4.2. Okul Başarısı, Davranış ve Sosyal Hayata Yönelik Beklentilere Ulaşma Durumu

Özellikle toplumumuzda hafızlığa yüklenen anlam çerçevesinde değerlendirdiğimiz bu başlık altında hafızlığın, okul başarısına etkisi olup olmadığı, tutum ve davranışlarda nasıl bir etkiye sebep olduğu, ahlaki yönden yansımalarının nasıl olduğu ve sosyal ortamlarda beklenen hedeflere ulaşıp ulaşılamadığı katılımcıların görüşleri doğrultusunda ele alınmıştır.

2.4.2.1. Okul Başarısına Yönelik Çıktılar

Katılımcıların tamamı hafızlıktan okul başarısına yönelik bekledikleri hedeflere ulaştıklarını hatta daha da iyi olduklarını düşünmektedirler. Bazıları başta akademik bir başarı beklemediklerini ancak hafızlık sonucunda başarının geldiğini ifade etmişlerdir. “*Hafızlık yaptıkları için mi daha başarılılar, yoksa başarılı oldukları için mi hafızlık yaptılar?*” sorumuza, genelin cevabı, hafızlığın sistematik ve disiplinli bir çalışma gerektirdiğini buna alışan çocuğun diğer derslerinde de aynı disiplinle devam ettiğinde başarının kendiliğinden geldiği yönündedir. Ayrıca manevi bir güç olarak algılanan ve bir ibadet olarak kabul edilen Kur’an okuma ve ezberlemenin sonucunda Allah’ın yardımı olduğu da çoğunluğun ortak fikri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an Kursu İdarecileri

İdareci-1, hafızlığa devam eden veya bitirip okula devam eden öğrencilerin akademik dersler konusunda başarısız olduklarına yönelik bir geri dönüt almadıklarını, bu duruma da hafızlığı yaparken olumlu motive olmalarının katkısı olduğunu düşünüyor. *“Ama öyle bir şikâyet almıyoruz hocam. Derslerin düşük olduğunu falan söylemiyorlar. Çalışıyor çocuklar ellerinden geldiği kadar.”*

Hedeflerinin sadece okul başarısı değil, hayata yönelik alanlarda da iyi insan olarak yer edinmeleri olduğunu söyleyen İdareci-2, özellikle ders konusunda *“bütün öğretmenlerin söylemi ‘5-D sınıfı okulun en başarılı sınıfı’”* sözleriyle başarılı olduklarını belirtiyor. Yine öğrencilerin not ortalamasının yüksek olduğunu *“hem de okul dersleri ile ilgili biz hiçbir sıkıntı yaşamıyoruz. Çocukların hepsi hemen hemen hepsi 95'in altında puan almıyor.”* Bunun sebebinin de son yıllarda geliştirilen proje ve programlarla hafızlığın yeniden canlanması, velilerin de artık zeki ve başarılı çocuklarını hafız olmaları için Kur'an Kursuna göndermeleri olduğunu düşünüyor.

İdareci-3, başarılı çocukların hafızlık yaptıktan sonra daha başarılı olmasını hedeflediklerini belirten minvalde açıklama yaptıktan sonra, hıfzını bitiren öğrencilerde bu durumu gözlemlediklerini şu sözleriyle aktarıyor. *“Tabi kesinlikle yaptıktan sonra. Hayatı daha çok tanıyabilmek veya öğrencinin kendini, kendi durumunu daha iyi benimseyebilmesi zor bir meşakkatli bir ortamdan geçtikten sonra daha belirleyici olur diye düşünüyorum ben ve nitekim öyle yani.”*

İdareci-4, düzenli ve disiplinli çalışma alışkanlığının kazanılmasıyla birlikte başarının da kaçınılmaz olduğunu, hafızlık eğitiminin de düzen ve disiplin gerektirdiğini dolayısıyla öğrencilerin özellikle hafızlık bittikten sonra başarısının gözle görünür şekilde arttığını belirtiyor. *“Okul derslerinde şu şekil, hafızlığını bitirdikten sonraki aşamada fark ediyor. Ama hafızlık esnasında eee biraz zorlanıyor. Bitirdikten sonra fevkalade şey yapıyor, artıyor.”*

İdareci-5 de İdareci-2 gibi düşünüyor ve öğrencilerinin okul dersleri konusunda beklentilerini karşıladıklarını düşünüyor. *“Hafızlık yapan öğrencilerin bazı şeyleri daha çabuk kavradığını söylüyorlar. (...) Sorumluluk almış oluyor*

kendileri. Bir de yatılı kalması hasebiyle anne babadan uzak kalmadan dolayı kendi kendini idare edebilme, kendi kendini idame ettirebilme durumu olduğu için başarılı oluyor.”

Kur'an Kursu Öğreticileri

Öğrencilerin okul durumlarını çok fazla takip etmediğini bunun için de başarılarına dair net bir fikrinin olmadığını belirten Öğretici-1, hafızlık için kurslarına gelen öğrencilerin zaten okulda da başarılı olan öğrenciler olduğunu ifade ediyor.

“Okul derslerinde genelde burdaki öğrenciler şöyle, okul derslerinde de başarılı olan çocuklar. Yani şu anda bir şey diyemeyeceğim. İyi giden öğrenciler var biraz belki onlara sormak lazım yazılı sınav sonuçlarını falan, takip etmek lazım. Öyle bir takibim olmadı ama ben geçen seneki talebelerimden, bu senekilerden de kursa geliyorlar burda çalışmalar yapıyorlar ama okul başarılarında da aldıkları karnelerden yani iyi seviyede olduğunu biliyorum.”

Bilişsel başarıda hedeflerinin ve beklentilerinin yüksek olduğunu ifade etmiş olan Öğretici-2, okuldaki rehber öğretmenlerin ve velilerin hafızlık yapan çocukların başarılarıyla ilgili olumlu bilgiler verdiğini belirtiyor.

“Onları gözlemliyoruz evet. Sürekli soruyoruz, bilgileri bize geliyor, rehberimiz gösteriyor. (...) Gayet güzel gidiyor. Yani bazı çocuk mesela matematiği çok fazla sevmiyor, o da kendisiyle alakalı. Mesela bi dersinde çok iyi olmayabilir ama bazı çocuklar hepsinde çok iyi olabiliyor. Genel olarak çok iyi yani. (...) Mesela çocuk sadece bir kere okuyor 100 alıp çıkıyor sınavdan diyen velilerimiz oluyor.”

Bilişsel başarıyı artıracak nedenlerden birinin de düzenli ve disiplinli çalışma alışkanlığının kazanılması olduğunu düşünen Öğretici-3, bu alışkanlığı kazanan çocukların başarılı olduğunu ancak sayılarının fazla olmadığını belirtiyor. Burada ailenin de etkili olduğunu ifade eden Öğretici-3, şunları söylüyor. “Yani birkaç talebede var. Çoğunluğunda o yok, üç talebede var. Tabi bunlar biraz ailevi olarak da bi disipline olmuşlar daha önceden de. Destek de var ailevi destek bunlara. Ama diğerleri zorlanıyor.”

Hafızlık yapan öğrencilerin akademik başarılarının yükseldiğini bir örnekle anlatan Öğretici-4, yine Kur'an Kursu çıkışlı özellikle hafızlık yapmış öğrencilerin, gittikleri okulun puanını da yükselttiklerini ifade ediyor.

“Geçen bi Türkçeyle ilgili bir sınav yapıldı okulda. Çocukların puanlarını ben aldım velilere mesajladım. 82 puan aldı bi tane öğrencimiz. Babasıyla annesi ayrılar bunların. Gönderdim annesi ‘hocam bu ne ya?’ diye mesaj, karşılık yazdı. Tabi ben hani düşük diye düşündüm ‘olsun düzelir falan’ dedim 82 puanı. Dedi ‘yok hocam ne düzelmesi ya. Bu çocuk bu güne kadar dedi 50 puan bile getirmedi’ dedi. Yani Üstüne hiç çıkmamış dördüncü sınıf boyunca. Hep böyle ittire kaktıra... Şimdi velimizin puanının çok yüksek olduğunu söylemesiyle anladım ki gerçekten çocuk işte hafızlık çalışmasıyla kendine bir ivme kazandırmış. Başarılarına katkı sunuyor, gözlemliyoruz. Tabi ki var. Bi de şey vardır, yani diğer görüştüğünüz kurslarda da bunu göreceksiniz. Gittiği okulun puanı artar, Kur'an Kursuyla bağlantılı çalışan okulların puanı artacaktır yani. (...) Onun için kurs öğrencilerinin gittiği okulların kalitesi yükselecektir.”

Mezun olan öğrencilerle irtibatlarının fazla devam etmediğini, öğrencilerin koptuklarını ifade eden Öğretici-5, akademik başarılarıyla ilgili fazla bilgi sahibi olmadığını “*yani kurstan ilişkilerini kesikten sonra yok. Burdan çıktıktan sonra nerdeyse hiç yok, kopuyor diyebiliriz. Sadece hal-hatır sorma olabilir işte ‘iyi, devam ediyor’ vs.*” sözleriyle açıklıyor.

Veliler

Veli-1, çocuğu hafızlığa başladığında akademik başarı anlamında bir beklentisinin olmadığını ama zamanla okumasının gerekli olduğunu düşündüğünü ve çocuğunun da hafızlık bittikten sonra okula başladığında başarısının arttığını ifade ediyor. Bu artışı da özellikle matematik dersi ekseninde değerlendiren Veli-1,

“Mesela ilk matematik sınavımız otuz üçtü. Pazar günü toplantımız vardı. Hocası ile görüştüm matematik hocasıyla ‘Merve’de ilerlemeler var mı hocam?’, ‘tabii ki var’ dedi. Kat kat üstünde ki otuz üç, elli altı almış. Benim için oradaki şey büyük başarı. Düşük olsa bile ben onu diyordum. Benim çocuğum kurulla geçse bile ben hiçbir şey demem. Çünkü o zaten hakettiğini haketmiş, gelmiş bu zamana kadar. Onun için az da olsa, Ama işte kızım çok sıkıntılı, çok hırslı. Halen daha teşekkür de değil de, takdirde gözü var. Onun için ‘bana diyor teşekkür vermesinler. Teşekkür alacaksam, bana teşekkür vermesinler’ diye.”

Veli-2, çocuğunun hafızlık yapmasının muhakeme gücünü artırdığını, anlama kabiliyetini geliştirdiğini söylüyor ve bu durumu okul derslerinde açıkça gördüklerini ifade ediyor. Okula devamsızlığı fazla olduğu halde çocuğunun sınavlardan yüksek

notlar almasının tesadüf olamayacak kadar gerçek olduğunu, “şöyle bir şey mesela derslerden 100 alıyor. Sınavlardan 98 alıyor, 100 alıyor, küçük hatalar yapıyor. Hocalar bile orada diyorlar ki ‘sen bir de gelip burada ders dinlesen! Yani demek ki ne olacak’ diye. Bu da benim hoşuma gitmiyor değil. Ya bu bir tesadüf de olsa ikinci sınavları bitti üçüncü sınavları Maşallah çok güzel” sözleriyle açıklıyor. Yine hafta sonları evde birlikte okul derslerine çalıştıklarını ve kısa zamanda konuları kavradığına şahit olduğunu,

“Sınavlarına genelde hafta sonu çalışmak zorunda kalıyor, hafta içi burada ders verdiği için eve gidiyoruz. Mesela iki üniteyi yarım saatte okuyor, bana geçiriyor ‘anne bana buradan soru sor’ diyor, mesela fen bilgisinden. Ben sorduğum zaman bana onu çok güzel aynen, yani karışık soruyorum ezberleme olmasın diye ama anlayışında bir şey hissettim, açılma hissettim. Hıfz etme yani aklında tutma daha belirginleşmiş hafızlıkla beraber. Böyle bir yeti daha gelişmiş. (...) Bir de ezberi daha kuvvetli olunca demek ki daha iyi oldu. Benim beklentim yoktu ama hafızlığın bunu açtığını düşünüyorum.”

Veli-3, çocuğunun hafızlık yapmak için yedinci sınıfta okula ara verdiğini, bittikten sonra bir üst sınıftan devam etmesinin derslerde zorlanmasına sebep olduğunu buna rağmen yine de iyi olduğunu ve beklentilerinin karşılığını gördüğünü ifade ediyor.

“Geçen dönemde görmemiş olduğu konular üzerinde yeni konular bina ediliyor. Bu sıkıntılar olmasına rağmen yine okul dersleri iyi hamdolsun. (...) Şöyle söyleyeyim, istekli, hevesli. Fakat geçen okulu dondurduğumuzdan dolayı, dondurup sınıf atlattık. Bunun şu anda sıkıntısını yaşıyoruz. Bundan dolayı derslerinde biraz düşüş var. Bi de tabi okuldan sonra tekrar hafızlığını tekrar etme, sürekli ders çalışma. Bundan dolayı daha önceki yıllara nazaran tabi ders düşüşlüğü var.”

Hafızlık ezber aşamasında olan çocuğunun hem okul dersleri hem de hafızlığı beraber götürdüğünü dolayısıyla derslere gereken ehemmiyeti gösteremediği için beklentilerinin karşılığını göremediğini belirtiyor Veli-4. Kendisi de hafız hocası olduğu için mezun ettiği öğrencilerinin başarılarını düşündüğünde hafızlığın başarıyı artırdığını, beklentilerinin de karşılanacağını söylüyor.

“Şu an için çok etkisi olacağını da düşünmüyorum. (...) Sadece hafızlık, hafızlığa yoğunlaştı için dolayısıyla şu an çok normal şekilde devam ediyor. Çok bir fark görmüyorum ama bitirdikten sonra fark edeceğini ümit ediyorum, öyle olacağını düşünüyorum. Olur diye tahmin ediyorum yani. Gözlemlerim, olacağı yönünde. Çünkü örnekleri var önümde. Yani hafızlığımı bitiren öğrencilerimiz daha zeki. (...) O Okulu dışarıdan okudu. Hafızlık bittikten sonra liseyi çok hızlı bitirebildi. Şu an Arapça eğitimi alıyor. Yani çok katkısı oldu.”

Hafızlığın akademik başarısını etkileyip etkilemeyeceği ile ilgili hiç düşünmediklerini söyleyen Veli-5, çocuğunun hafızlığı bitirdikten sonra derslerinde başarısının yükseldiğini ifade ediyor. “*Daha iyi*”

Öğrenciler

Hafızlığın bir üniversiteye denk olduğu görüşünü daha önce belirten Öğrenci-1, ara verdiği yıldaki dersleri hafızlık yaparken alma imkânı olmadığı için üst sınıfta zorlandığını ifade ediyor. “*Yani, yapmaya çalışıyorum ama zorlanıyorum bazı konularda. Ya işte ders olarak, okul derslerinde en çok matematik, İngilizcede. Altıncı sınıfın çünkü tekrarı yedide de olduğu için zorlanıyorum.*

Hafızların zihninin daha açık olduğunu düşünen Öğrenci-2, kendisinde de durumun böyle olduğunu söylüyor. Hafızlığın aynı zamanda Allah’ın yardımını celbetmeye bir vesile olduğunu düşünüyor. Hafızlığın Allah ile ilişkiyi güçlendiren bir bağlantı biçimi olduğunu⁶⁹ düşünmeye bizi sevk ediyor.

“Evet mesela bi şeyi daha kolay aklımda tutabiliyorum. Evet, yani mesela şuan ben şaşıyorum gerçekten. Çünkü çalışmadan çok yüksek aldığım olabiliyor. Gerçekten! Ben de mesela şaşıyorum nasıl ki yani. Çünkü okuldaki diğer arkadaşlarımı görüyorum da hani şey normal evden okula gelen arkadaşlarımdan bahsediyorum, kursta olmayan yani. Onlara da bakıyorum yani diyorum nasıl hani onlar hani, ben bile çalışmadan yapabiliyorsam nasıl yapamıyorlar. Ben herhalde demek ki Allah’ın yardımını diye düşünüyorum.”

Hafızlık yapmasının neticesinde okul derslerindeki başarısının arttığını ifade eden Öğrenci-3,

“Allah’a şükür şu anda gösteriyorum. Zaten benim matematik derslerine felan ilgim vardı. Ama bu şeyler biraz düştü. (...) Ben şimdi mesela diyelim Matematikten altmış almıştım, doğru hatırlıyorum altmış almıştım, hocalardan biliyorum şu anda yetmiş aldım ikinci sınav oldu yetmiş aldım. (...) Mesela Fen Bilimleri dersim benim şu anda seksen. İkinci sınavımdan doksan aldım Allah’a şükür güzel gidiyorum Fen’den. Din Kültürüm, Kur’an dersim yüz. Ondan sonra İngilizcem doksan dört. (...)Türkçe derslerim yetmiş sekiz.”

Öğrenci-4, şu anda has yaptığını ve okula ikinci dönemde başlayacağını ders başarısını da o zaman göreceğini ifade ediyor.

⁶⁹ Toker, **Hafızlık Anlam & Deneyim**, s.38.

Öğrenci-5'in kendi iç motivasyonu ile birlikte ailesinin de desteği ile okul derslerinde başarıyı yakalamasında olumlu etken olmuş. “Evet, derslerim daha iyi. Öğretmenlerim memnun.”

2.4.2.2. Tutum ve Davranışlara Yönelik Çıktılar

Hafızlığın davranışlara etkisini görmek için zamana ihtiyaç olduğunda katılımcıların çoğunluğu aynı görüşü belirtmişlerdir. Proje kapsamında hafızlık yapan öğrencilerin henüz çocuk olduklarını, özellikle oyun ve okul çağında olduklarından dolayı da davranışlarına etkisinin hemen görülemeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu durumun en başta gelen sebebinin ise ara verilen bir yıllık sürede hafızlığın hızlandırılmış bir şekilde bitirilmesinin hedeflendiği, içeriğe çok fazla girilemediği ve hafızlık ile ilgili farkındalık artırıcı programların fazla yapılamadığı verilen cevaplardan anlaşılmaktadır.

Kur'an Kursu İdarecileri

İdareci-1, yaşları itibarıyla tutum ve davranışlarında olumsuz davranışların daha öne çıktığını, olumlu davranışlar kazandırmak için çeşitli yöntemler ürettiklerini söylüyor. Burada kurstaki eğitimcilere önemli görevler düştüğünü ve olumlu davranış kazandırmak için çocuklara rol model olmaları gerektiğini zaman zaman hatırlattığını aktarıyor.

“Ben mesela yöneticiliğe başladığımda velinin birisi bunun şey söylüyor, namaz konusunda, hocam evde diyo, namaz konusunda eksiklik, kılmak istemediklerini. Bu konuda bizde ‘nasıl bunları şuurlandırabiliriz?’ diyerekten. Hatta ben bu konunun üzerinde çok durdum. Hatta birlikte namaz kılmayı, hoca arkadaşlarıma da aynı şeyleri teklif ediyorum. Biz öğrencinin yanında namaz kılalım ve bunu sürekli anlatalım. Onlara bu konuda bizim daha çok bilgi vermemiz lazım diye düşünüyorum hocam. Kendiliğinden olmayacağını düşünüyorum bi şekilde.”

İdareci-2, öğrencinin tutum ve davranışlarına yönelik hedeflerinin yaşlarıyla ve alacakları eğitimle birlikte daha etkin olarak ortaya çıkacağı görüşünde. Hafızlık sürecine dahil olan öğrencilerin zamanla hedefledikleri tutum ve davranışları sergilediklerini, velilerin de bu konuda olumlu geri dönüşler verdiğini ifade ederken özellikle velilerin yüksek beklenti içinde olmamaları gerektiğini, şu anda uygulanan sistemin sadece ezbere dayalı olduğunu, çocukların İslami İlimler konusunda

desteklendikçe tutum ve davranışlarındaki olumlu kazanımların daha fazla olacağını düşünüyor.

“Velilerimizden geri dönüşüm alıyoruz. Bu konuda güzel dönüşümler alıyoruz. Hem çocuğun davranışı olarak da olsun. (...) İslami ilimler dersi ile bu çocuğu desteklersek işte biz asıl o zaman istediğimiz projeyi gerçekleştirmiş olacağız. Çünkü hafızlık eğitimi kuru kuru bir eğitim, yani çocuk ezbere dayalı. Biz buradaki çocuklara yapmış olduğumuz haftalık Adab-ı Muaşeret derslerimizde veya Fıkıh derslerimizde biz bunu desteklemeye çalışıyoruz. Veya kursumuz içerisinde hocaların örnekliliği ile biz bunu oluşturmaya çalışıyoruz. (...) Emir ve yasakları ile alakalı bir bilgiye ulaşmıyor. Onun için hani biz velilerimize de şunu söylüyoruz ‘çok büyük bir beklenti içerisinde girmeyin. Çocuğum hafız oldu tamam, her şeyi yaşayacak diye bir beklenti içerisinde girmeyin. Bunu çocuğumuz İslami ilimler eğitimi aldığı süreçte yaşamaya başlayacak’ bu bir süreç.”

Öğrencinin tutum ve davranışlarındaki etkisinde hafızlığa yüklenen anlamın olduğu kadar çevrenin de etkisi olduğu görüşünde olan İdareci-3, kurslarına gelen öğrencilerde değişimlerin olduğunu belirtiyor. Davranışlarındaki değişimlerin çevrenin de etkisiyle olumlu olabildiği gibi olumsuz olarak da karşılırlarına çıktığını söylüyor. Örneğin durgun ve sakin mizaçlı çocukların süreç içerisinde çok fazla açıldıklarını hatta yaramazlık denecek davranışlar sergilediklerini söylüyor. Yine konuşma gücüğü çeken bir öğrencilerinin ise, yüzde elli düzeldiğini belirtiyor.

“Fark var, şöyle var. Toplumumuzda hafıza karşı gösterilen aşırı bir ehemmiyet olması sebebiyle, öğrencileri biraz kendi mecrasının dışına zaman zaman çıkarabiliyor. (...) Yani yaramazlık olarak kattığını hepsini gösterebiliriz aslında. Yani öğrencilerin geldikleri zaman daha durgun, daha sakin ama hafızlık bittikten sonra biraz daha hareketli, daha farklı olduğunu söylemek mümkün. İçine kapanık olarak gelen öğrencilerimizin ben mesela burda kekeme olarak gelen bir öğrencinin hafızlık bittikten sonra konuşmasının %50 düzeldiğine şahit oldum. Yani bu belki Kur’an’ın mucizesi belki artık tıbben nasıl açıklanır bilmiyorum ama biz bunu böyle açıklıyoruz.”

İdareci-4’de yaş ile birlikte davranış değişikliğinin daha etkin ortaya çıkacağı görüşünde olanlardan. Özellikle ailelerden olumlu geri dönüşler aldığını söyleyen İdareci-4, öğrencinin karakterine göre davranış değişikli olduğu görüşünde.

“İlk geldikleri zaman pasif şeklinde olan öğrenciler sona doğru çok daha aktifleşiyorlar. Çok daha yaramaz haline geliyorlar. İlk zamanlar böyle işte kabına sığmayan öğrencilerimiz son anda bir bakıyorsun gayet halim selim bir statüye geçebiliyorlar. Hafızlığın mutlaka ağırlığı var. Yani yaramazlık kısmında, ya da sakinleşme kısmında. (...) Ailelerden olumlu tepkiler geliyor. İşte diyelim ki, hem namaz kısmında hem diyelim işte davranış kısmında veya diyelim eve gittiği zaman yemek duası yapmakta, yemekten sonra Elhamdülillah demekte. Yani bu tür olumlu tepkileri biz alıyoruz velilerimizden.”

Hafızlık sonrası okula döndüklerindeki davranışlarında sıkıntılı durumların olduğunu söyleyen İdareci-5, zamanla bu olumsuz davranışların değişeceğini düşünüyor. Bunun sebebinin ise, uzun süre kurs ortamında kalan, düzenli bir ibadet ve ders hayatına alışan öğrencilerin daha rahat olan okul ortamına adapte olma süreçleri. *“Şöyle şimdi tabii ki hafızlar da biraz okula başladığı zaman biraz bocalama olabiliyor. (...) Bazı hafızlar yani birden işte bir güzel tertipten çıktığı zaman okula gittiği zaman diğer arkadaşlarını gördüğünde bazı olumsuzluklar olabiliyor diye söylüyorlar.”*

Kur'an Kursu Öğreticileri

Özellikle kursa ilk başladıkları zamanlarda daha derli, toplu, düzenli olduklarını zaman ilerledikçe davranışlarında rahat olmaya doğru değiştiklerini söylüyor Öğretici-1. Bunun da çocukların gelişim evreleriyle alakalı olduğu görüşünde. Ergenlik öncesi hafızlığa başlayan çocuğun, süreç içinde ergenliğe girmesiyle farklı davranışlar sergilemesinin normal olduğunu, zamanla tutum ve davranışlarının beklentileri yönünde gelişeceğini ifade ediyor.

“(...) Geçen sene hafız hazırlık sınıfında bakıyorum böyle çok haşarı, çok yaramaz, daha uykucu falan böyle zoraki derse kattığımız çocukların şu anda başladıktan sonra daha dikkatli olduklarını ben kendi öğrencilerimde o şekilde gözlemliyorum. Ama olmayabilir de. Yani bu şimdi ilk geldiğinde şey hani burada böyle daha ağır başlı, ilk kursa başladığında öyle olup da şu anda hafızlığı bitme aşamasında ama çok yaramazlığa işi vuran öğrenciler de var. (...) Kursun şartlarında, kurallarına bakarsak yatakhane mesela çok düzenli olan hafız sınıfımız vardı. Onlar şimdi bitirme aşamasına geldiler, belki biraz daha büyüdükleri için mi veyahut ta hani o ilk kursa geldiklerinde daha böyle bi çömez oluyorlar diyim onun verdiği bişey midir daha böyle derli toplulardı. Şimdi bakıyorum bazı şeyleri yaptırmada çocukları hani uyarmak, ikaz etmek, o şeyi eksikliği göstermek durumunda kalabiliyoruz. Biraz böyle büyüdükçe hafızlıkları da bitiyor ama daha böyle bi boş vermiş belki de ergenlik dönemindeler, büyüme dönemindeler hani bunun bi etkisi de olabilir diye düşünüyorum yani öyle çocukları da gözlemliyoruz. Daha iyi olacaklarına bakıyoruz.”

Sadece hafızlığın tutum ve davranışlara yönelik etkisinin istenilen katkıyı sağlamayacağını, farkındalık oluşturacak eğitim, ders ve programlarla da desteklenmesinin gerekli olduğu görüşünde Öğretici-2. Şimdiye kadar olumsuz davranış sergileyen öğrencilerle karşılaşmadığını daha çok olumlu olarak davranış sergilediklerine şahit olduğunu söylüyor. *“Sürekli çocuklara seminerlerimiz oluyor, sohbetler oluyor. Derslerimiz, extra ayrı derslerimiz oluyor. Çocuklar tamamen hani*

sadece kuru kuru bir ezber değil de tüm hayatlarını geçirecek şekilde şekillensinler diye onun çalışmaları bizim tarafımızdan sürekli devam ediyor.” Pasif, agresif vb. öğrencileri olup olmadığını ve bunların süreç içinde ve nihayetinde nasıl değişim sergilediklerini sordüğümüzda,

“Tabi öyle öğrencim vardı. Hatta ilk haftalarda derse girdiğimde arkasını dönerdi. Hiç yüzümüze bile bakmazdı. Yani çok saygısızlıklar yapardı, çok şeyler yapardı. Zor bir öğrenciydi yapı olarak. Sonrasında çok çok değişimler olduğunu gördük. Çok farklı hem saygı olarak, hem ahlaki olarak hem de ailesinin de tekrar hala mezun ettiğim bir öğrencimdir o. Annesi tekrar arar hatta söyler. Çocukta gerçekten çok büyük gelişmeler kat ettik. O eski halinden eser kalmadı. (...) Namaz konusunda hassasiyet oluşmaya başlıyor zaten bu süreçte. Daha hassaslaşıyor ama tabi sadece hafızlık... Olumsuz hiç duymadım ama şöyle bir şey var ki sadece hafızlık yeterli değil bunun için. (...) Çocukları sürekli doldurmak için çalışmalarımız oluyor. Ama sadece hafızlık yeterli mi dersiniz bence yeterli değil. Onun yanında çocuklara bi şeyler öğretmek gerekiyor, anlatmak gerekiyor, örneklandırmek gerekiyor.”

Beklentiler bölümünde örnek verdiği öğrenci özelinde davranış değişikliğini değerlendiren Öğretici-3, uyguladıkları yöntemler ve öğrenciye yaklaşım tarzlarının geri dönüşünün olumlu olduğunu belirtiyor.

“Mesela ilk başta zorlanıyordu, istemiyordu, gelmek istemiyordu kursa. Şu an istiyο mesela, çok istekli. Arkadaşlarıyla yarış yapıyor. Şu an çok mutlu. Yani yüz ifadesi olarak eski siniri yok, eski cedelleşme yok. Yani çocuk böyle istekle çalışıyor artık, böyle bir moral var üzerinde artık yani. Çocuk şeyden belli, sıkılmıyor, kasılmıyor, gülümsüyor. Onu da fark ediyoruz tabi. Çalışmasından, arkadaşlarına bakmasından, hocaya bakmasından, ‘hocam bana yardımcı ol, bana’ hatta diyo kendisi, artık belli ediyo hal ve hareketleriyle artık.”

Öğretici-4, kendisini farklı bir öğretici olarak tanımlıyor. Beklentiler bölümünde yaptığı açıklamalarla da bu duruma örnekler vermişti. Daha önce görev yaptığı kurstaki öğrencilerin davranış değişikliğinden örnekler vererek,

“Daha önce görev yaptığım kurumda ben bunun karşılığını aldım. Çocukların özgüvenli oluşu yani bana kendilerini çok rahat ifade edişleri. İşte bi gömlek bi kazak giydiğimde işte ‘hocam çok yakışmış, şöyle olmuş’ demeleri benim için çok büyük bi şeydi. Mesela şu anda yanımda yok. Bana bir rep şarkı yapmışlardı grup olarak. Hatta ben de onlardan bi tanesine ‘sen de kenardan işte konuşur gibi bi şeyler oku falan’... Çok farklı şeyler. Hatta böyle küçük küçük skeçler çalışmıştık biz onlarla ve gerçekten de böyle kaynaşmıştık.”

O kurstan ayrıldıktan sonra yerine gelen hocaların daha gelenekselci olduğunu ve çocuklarda yakaladığı o ruhu körelttiğini görünce üzüldüğünü ifade ediyor.

“Ama ben ayrıldıktan sonra verdikleri hoca yani alan hoca maalesef biraz kafa eskilerde kalmış böyle. Yine onları istediği gibi düzene koydu. Yakın zamanda gittim böyle çocuklar duygu sıkıntıları içerisinde gördüm. Yani bakışlarında onu gördüm, çok üzuldüm. Ben verdiklerimi almıştım. Ben gittiğimde o çocukların bana böyle ‘hocam’ deyip sarılması bana yetiyordu yani.”

Anlatılanlar hocanın, öğrencinin tutum ve davranış değişikliğinde ne kadar etkili olduğunu bizlere göstermektedir.

Öğretici-5, daha olumsuz davranışlar sergilediklerini düşünüyor. *“Olumsuz bazıları etkileniyor diyebilirim. Veyahut da biz öyle görüyoruz. Mesela namazdan kaçmak, efendime söyliyim, bazen yalan söylemek. Bunlar biraz daha çoğalıyor. Veya biz öyle zannediyoruz bilemiyorum tabi dışardaki çocuğun durumunu da. Yani bunları yaşıyoruz yani.”*

Veliler

Veli-1, çocuğunun davranış yönünden akranlarının birçoğuna göre iyi olduğunu sadece çok hırslı ve içine kapanık olduğunu ifade ediyor. İçine kapanıklığı ve sıkılganlığının hafızlık yaptıktan sonra da devam ettiğini belirten Veli-1, ibadetlerinde ise olumlu yönde değiştiğini ifade ediyor.

“(...) Sadece Merve içine kapanık, hırslı, yapamadığın zaman çıldırıyordu. Hiç değiştirmedim hocam, o hırs onunla beraber gidiyor.(...) Toplantıda takdir ettim hocalarını. Gerçekten Allah razı olsun onlardan. Hepsi, ‘ilk önce çocuklarınıza Peygamberimizin hadisi ile güzel ahlak, namaz, ondan sonra not’ dedi ve ben kendimden utandım. Hani buluşa ermediği için çok fazla da üstüne gitmek istemiyordum. Sonradan hani sıkıntı olur kendisine diye. Ama hocaları da öyle deyince gerçekten kendimden utandım. Ve geldik karar verdik. Şimdi Elhamdülillah bir haftadan beri çok düzenli bir şekilde başladık devam ediyoruz hocam.”

Veli-2, çocuğunun davranışlarında beklediği anlamda değişim olduğunu *“Evet, yavaş yavaş çok güzel bir şekilde bu şekilleniyor. Sabırlı olmayı öğrendi diyebilirim. İbadetler konusunda namazlarına daha dikkat ediyor. Mesela bizler Kur'an okurken bizlere yol gösteriyor, hatalarımız olunca söylüyor, düzeltiyor.”*

Beklentilerine ulaşabileceklerini düşündüğünü ifade eden Veli-3, çocuğunun yaşının küçük olması hasebiyle beklediği yönde henüz davranış değişikliği göremediğini şu sözleriyle açıklıyor. *“Daha henüz, daha çocukluktan çıkamadık. Şu an çok fazla bir şey görmedik işin açıkçası. İnşallah umut ediyoruz yani.”*

Veli-4’de çocuğunun yaşı itibariyle beklediği yönde henüz davranış değişikliğini göstermediğini ancak zamanla olumlu tutum ve davranışlar sergileyeceğini umut ediyor.

“(…) Şu an çocuklar onlar, bu anlamda pek bir şey beklemiyorum. Onlar benim gözümde çocuklar. Öyle de devam ediyoruz yani. İnşallah ilerleyen zamanlarda, yani hareketlerinin insanlara etki edeceği zamanlarda ahlaklı davranışlar sergileyeceklerini düşünüyorum. Evet, çok küçükler. (...) Tabii ki istisnalar olabilir ama bireysel olarak kendi davranışlarında, genel olarak büyük bir ihtimalle büyük oranla ahlaklı efendi insanlar olacaklarını düşünüyorum.”

Veli-5, *“Yani önceki hareketleri neyse aynı şekilde devam ediyor. Ama ahlaki süreçte tabi biraz daha saygısında artış olduğunu söyleyebilirim. Tabii ibadetlerde hassasiyet gelişti.”* Sözleriyle hafızlığın çocuğunun davranışlarında farklılığa sebep olduğunu ifade ediyor.

Öğrenciler

Öğrenci-1, kendisinde fazla bir değişiklik olmadığını, istediği gibi davranabildiğini, *“yani gülüyorum da öyle fazla gülmüyorum.”* Sözleriyle açıklamaya çalışıyor.

Hafızlık eğitim sürecindeki öğrencinin yaşının, eğitim yapılan mekânın, uygulanan yöntem ve teknik faktörlerin davranış değişikliğinde etkisi olduğu bilinmektedir. Öğrenci-2’de bu minvalde sözler söyleyerek davranışlarında değişiklik olduğunu ancak bunun sadece hafızlıktan yani ezberden kaynaklanmadığını, hocasının ve kurs idaresinin hafızlığın farkındalığını artırmak için yaptığı program ve eğitimlerin de etkisi olduğu görüşünde. *“(…) Eğer hafızlığını hakkıyla yaptıysan... Yani okuldaki bazı arkadaşların mesela bazı şeylerden dolayı, sen gerçekten hakkıyla hafız olmuşsun diyo. Bu zaten ama sırf benle alakalı değil, ... hocamın da çok bu konuda şeyi oldu yani.”* Devam ettiği okulda annesinin Fen Bilgisi öğretmeni olduğunu, arkadaşlarının *“senin annen öğretmen, hani sen hiç annen öğretmen gibi davranmıyorsun. Bizim annemiz öğretmen olsa biz havalarda olurduk. İşte sen hiç öyle yapmıyorsun. Biraz şey ol, felan”* gibi laflar ettiklerini ancak kendisinin böyle bir davranışı etik görmediğini, bu bakış açısına da hafızlık yaptıktan sonra ulaştığını şu sözleriyle açıklamaya çalışıyor.

“(…) Önceden ben beşinci sınıftayken de annem dersime girmişti. O zaman dersime girdi. İşte hayır, o zaman düşüncem daha farklıydı. Yani daha şey görüyordum, hani sanki annem öğretmen olunca daha iyi bi şeymiş gibi. Şu an hiç öyle görmüyorum yani nasıl diyim, öyle bi düşüncem olsa yanlış olduğu için içime sinmezdi yani. Bence hafızlığın verdiği bi şey. Ben en çok bunu hissettim. Arkadaşlarım öyle dediğinde.”

Öğrenci-3, kendisinde değişiklik olduğunu, bunun da meal okumaktan kaynaklandığını,

“İllaki değiştirdi ama ben zaten Kur’an meallerine de bakıyordum. Mesela Kur’an da afedersiniz Kur’an’da mesela ‘anne, babanın odasına kapıyı tıklatma şeyi’ bile var. Anne babaya “öf” deme bile var. Ben meallerle okuyorum, araştırıyorum kapıyı tıklamayı duyunca ben artık şaşırdım. Dedim, her türlü şey var ben şimdi annemin babamın odasını bırakın, girmeden önce duvara tıklatıyorum öyle giriyorum. Yaa çok etkisi oluyor Allah’a şükür. Zaten ben ondan önce de fazla şey değildim, Allah’a şükür. Annem beni, annem babam beni çok şey yani iyi yetiştirdi.”

Sözleriyle açıklıyor. Hafızlık yaptıktan sonra insanlar arasında daha rahat konuşabildiğini, çevresinde hafızlık yapan arkadaşlarında da bu yönde olumlu değişimler olduğunu ifade ediyor.

“(…) Ama insanın konuşması da açılıyor. Mesela ben iki kelimeyi bir araya getiremiyordum ama artık Allah’a şükür ya konuşmamda değişiklik oluyor. Arkadaşlarımı bana sorarsanız, benim bir tane arkadaşım vardı çok atılgandı ama milletin içinde konuşamıyordu. Şimdi arkadaşım çok durgun, çok durgun ama cümleleri çok güzel seçiyor. Şimdi sordum o da lise bire gidiyor. Kitap okuyor, kitap okuyan ben de okuyorum o insana katıyor. Yaa konuşmasını etkiliyor.”

Öğrenci-4, hafızlık yapmaya başladıktan sonra bazı davranışlarında değişiklik olduğunu, bunu da kursta ezber dersinin yanında meal ve Hz. Peygamber’in hayatını okumasının etkisi olduğunu ifade ediyor.

“Tırnak yiyodum mesela, bıraktım onu. Yere falan çöp atıyordum hep, onları bıraktım. Daha ahlaklı oldum. Küçücükten alışmışız, annem falan fazla anlatmıyordu. Öğrendim yani Kur’an’da geçtiğini ve peygamber efendimiz de bunu bize teşvik ettiği için ben de öğrendim. Anladım ki Kur’an okuyan yere çöp atmaz işte bunun gibi davranışları ben de Kur’an’dan öğrendim. Ben çok utangaçtım. Hâlâ da öyleyim çok heyecanlanıyorum. Evet, biraz geçti. Hocalara ders okuyarak kendimi ifade edebiliyorum. O zamanda bayağı bi alıştırabiliyorum kendimi. Bunun da katkısı oldu bana.”

Hafızlıkla beraber olgunlaştığını söyleyen Öğrenci-5, ibadetler konusunda da daha hassas olduğunu belirtiyor. “*Mesela biraz daha ciddileştim. (...) Beş vakit namaz kılmaya, oruç tutmaya daha çok dikkat ediyorum.*”

2.4.2.3. Sosyal Hayata Yönelik Çıktılar

Günümüzde Kur'an Kurslarının olumlu yönde değişim gösterdiği görülmektedir. Öğretici niteliğinin artırılması, fiziki imkânların bolluğu, örgün ve yaygın din eğitimi alanında uygulanan devlet politikaları bu değişiklikte önemli rol oynamaktadır. Öğrencilerin dışındaki katılımcılar eski ile yeniye karşılaştırarak, günümüzde öğrencinin gelişimi, kendine güveninin artırılması ve toplum içinde kendini doğru bir şekilde ifade edebilmesi yönünde her türlü desteği sağladıklarını ifade etmektedirler. Öğrenciler ise sosyal hayattaki beklenti dendiğinde daha çok toplum içinde nasıl hareket edeceklerini, gülme, konuşma vb. şeklinde yorumlamış ve ona göre cevaplar vermişlerdir. Ancak öğrencilerin verdikleri cevaplarda en dikkat çeken husus oyun oynama ve toplumun bu konuda kendilerine bakışı olmuştur.

Kur'an Kursu İdarecileri

Hafızlık yapan öğrencilerinden sosyal hayata yönelik beklentisinin toplum içinde utanmadan, sıkılmadan Kur'an okuyabilmesi olduğunu söyleyen İdareci-1, *bu konuda çocukların eksik kaldığını düşünüyor.*

“Sosyalde pek, hocam eee o konuda biraz eksik görüyorum. Mesela çocuğa ‘Kur'an oku, hadi bi Yasin oku, aşır oku’ dediğin zaman ‘ben okuyamam’ diyor. Ama bilmiyorum. Bunu ben bu çocuklarda şu şekilde Cuma günleri sesli Kur'an okumak, mikrofonda okumak. Bunları uygulattırmaya çalışıyorum ki o şeylerini atlatsınlar diye. Bize düşüyor herhalde bu konuda...”

Beklentilerinin çoğunluğu eğitim çağında olan öğrencilerin en önemli sosyal alanı olan okul olduğunu belirten İdareci-2, bu hususta *“yapan çocuklarımız da var, yapmayan çocuklarımız da var”* diyor. Yine bu beklentilerinin gerçekleşmesinde çocukların karakterlerinin de etkili olduğunu,

“Yani yine bu çocuğun karakteri ile alakalı olarak düşünüyorum. Ya şu hani hafızlığa başladı bu çocuk, içine kapandı vesaire değil de. Çocuk eğer o şekilde sessiz sakin işte içine kapanırsa bu şekil devam ediyor. Ama çocuk kendini ifade edebilen bir çocuksa bu konuyla alakalı bir sıkıntı yaşamıyorsun. Yine hafızlık sürecinden sonra da aynı şekilde aynı kararlılıkla çocuk devam ediyor. Sosyal hayatta hiçbir sıkıntı yaşamıyor. Kendisi güzel, bir problem yaşamıyoruz yani, sözleriyle açıklıyor.”

Günümüzde Kur'an Kurslarının çehresinin değiştiğini, öğrenci odaklı eğitimin arttığını ve çocukların sosyalleşmesi, kendilerine olan güvenlerinin artırılması için plan ve programlar düzenlendiğini belirtiyor İdareci-3. Kendi kurslarında da “*Her Ay Bir Konuk Bir Konu Projesi*” kapsamında davet ettikleri konuklarla öğrencileri buluşturdıklarını, yine İstanbul Müftülüğü’nün hazırlamış olduğu “*Her Güne Bir Ayet, Bir Hadis Ve Bir Konu*” kitapçığı ekseninde öğrencilere sırayla cemaat önünde vaaz etme alışkanlığını kazandırmaya çalıştıklarını ifade ediyor.

“Toplum karşısında kendini ifade edebilme hususu, ben şundaki Kur'an Kurslarının bir problemi olduğunu düşünmüyorum. (...) Bizim her hafta konferans dediğimiz bir program var. Aynı konferans, hocamızın anlattığı. Bunun son on dakikasında herhangi bir öğrencinin gelip kendini ifade edebilecek olduğu, işte bi şeyler anlatabilecek olduğu veya bundan ne anlayabilecek olduğu on dakika ayırırız. Her öğrenci gelir anlatır bi şeyler, kendine göre anladıklarını. Bunu bu şekilde yapmaya çalışıyoruz. Ama bu tam olarak yeterli midir bilmiyorum artık.”

İdareci-4, eğitim süreci içinde öğrencilerin birbirlerinden etkilendiklerini, her biri farklı yerlerden gelen arkadaşlarıyla adeta toplumun prototipi olan yatılı kurs ortamında sosyalleşmenin ilk adımlarını hızla attıklarını düşünüyor. Eğitim öğretim yöntemlerinin Kur'an Kurslarında da değişmesiyle çocukların sosyal hayatta kendilerine göre daha rahat olduklarını bunu da olumlu olarak karşıladıklarını söylüyor.

“Sadece hafızlık değil süreç. Sonuçta ilk geldikleri zaman burda hepsi bir yerlerden gelmiş, toplanmış sonra süreç, zaman uzadıkça bunlar bir kardeş oluyor, bir aile oluyor. Yani işte biz onların abisi rolünde, onlar da bizim kardeşlerimiz rolünde. Bu şekilde şey yapınca daha rahat oluyor. Cesaret ... Süreç çok önemli. Şu an ben hala hocamın yanında böyle normal talebe gibi durumlar..... Yaklaşım çok önemli.”

Öğrencilerin sosyal hayatta kendilerini ifade edebilmelerini beklediklerini belirtmiş olan İdareci-5, bunun için kurslarına her hafta bir uzmanın geldiğini, kurs yönetimi olarak da çocukları daha girişimci olma yönünde desteklediklerini ifade ediyor. Sonucun olumlu olduğunu ise “*gayet rahat bir şekilde konuşuyorlar, bizlerle*” sözleriyle anlatmaya çalışıyor.

Kur'an Kursu Öğreticileri

Öğretici-1, Çocukların sosyal ortamlarda gayet rahat olduklarını ancak kurs dışındaki durumlarını bilmediğini şu sözleriyle ifade ediyor. *“Dışarıdaki durumlarını çok hani bilemiyorum. Dışardaki, hani okulda, ailedeki durumlarını.”*

Sosyal hayata yönelik beklentilerini okul ortamı ile değerlendiren Öğretici-2, özellikle öğretmenleriyle görüştiklerini ve öğrencilerin okul ortamındaki durumlarını sorduklarını ifade ederken *“nasıl, olumlu tepkiler alıyor musunuz?”* sorumuza, *“tabi ki alıyoruz”* cevabını veriyor.

Mümkün oldukça ezber yaptıkları sayfaların veya surelerin anlamını okuduklarını ve çıkarımlar yaptıklarını belirten Öğretici-3, *“(…) Ama anlamadığı Kur'an'dan etkilenmiyor”* diyerek hafızlığın hayatlarına yönelik olumlu değişiklikler yapmasını istiyorsak bilişsel gelişimlerine göre ayetleri hayatlaştırmak anlatmamız gerektiğini düşünüyor. Beklentilerine ulaşma hususunda ise, henüz istediği düzeyde olmadığını, çocukların zamana ihtiyaçları olduğunu ve uğraşmaya devam ettiklerini, *“bi kısmında var, ama daha halen uğraşıyoruz, devam ediyoruz. Kolay bi şey değil bu. Bu tabi zamanla, kısa bi zamanla olacak bişey değil. Uzun bir eğitim süreci”* sözleriyle açıklıyor.

Öğretici-5, öğrencinin karakterinin de etkili olduğunu *“mesela burda biz ‘haydi bi namaz kıldır’ dediğimiz zaman bazı çocuklar kaçıyor bazıları severek gidiyor. ‘Haydi, bi müezzinlik yap’ bazıları kaçıyor bazıları severek yapıyor. Bunlar çocuğun kendi yapısına göre farklılık oluşturuyor”* sözleriyle açıklıyor. Beklentilerinin ise çocuğun mizacına göre farklılık gösterdiğini ifade ediyor.

Veliler

Veli-1, çocuğunun hafızlıkla beraber içine kapanıklığının geçeceğini ümit etmiş ancak bu olmamış. *“Çocuğum bir ortama girdiğinde hala sıkılgan ve içine kapanık”* diyor.

Hafızlığa başladıktan sonra çocuğunun sosyal hayattaki davranışlarında beklentisinin karşılığını gördüğünü ifade eden Veli-2, bu durumda kursun da etkili

olduğu görüşünde. *“Tabii şu anda on iki, on üç yaşında. Daha tabii ki her şeye dikkat ediyor daha derli toplu. Evet, ben karşılığını görüyorum. Tabii bunda kursunda çok etkisi var.”*

Veli-3 ise, çocuğunun hafızlığa başlamadan önce daha kendine güvenli olduğunu, ortamlarda kendini rahat ifade ettiğini ancak hem ders yoğunluğu okul ve kurs hem de uyguladıkları yöntemler neticesinde bu davranışlarının olumsuz yönde değiştiğini ifade etmektedir. *“Ya işin açıkçası mesela önceden kendisini daha iyi ifade ediyordu. Şimdi biraz daha hem okulla birlikte bizde biraz çok şey yaptık bu biraz ters tepti diyebilirim bu konuda. Yani biraz daha ters tepti diyebiliriz. (...) Ne kadar da olsa bir takım yaptırımlar gerekiyordu. Bu da çocukları şey yaptı yani.”*

Veli-4, Hafızlık sürecinde çocuğundan beklediği davranışları gördüğünü şu örneklerle açıklıyor.

“Gözlemlediğim birkaç şey söyleyeyim. Mesela özellikle yatılı olduktan sonra, yani hafızlık da bir süreçte demiştim. Başladıktan sonra, Kur'an Kursuna başladıktan sonra. Yani eğer büyük birisi arabadan, yakın bir zamanda gözlemlediğim için söyleyeyim hemen koşup kapısını açması. Yani normalde o yaştaki başka çocuklardan gözlemlenmeyecek olgunluktaki hareketleri görüyorum yani. (...) Onunla bu sınıftaki yaşadığımız olaylar, okuldaki öğrendiklerini daha iyi yorumlayabilir mesela. Daha sağlam cümleler kurabiliyor bu anlamda. Ben onları çok net gözlemledim yani, faydası var. Her halükarda faydası olduğunu düşünüyorum.”

İlk bölümde hafızlık dışında herhangi beklentilerinin olmadığını ifade eden Veli-5, çocuğunun daha girişken, daha konuşkan olduğunu ve beklentilerinin üzerinde davranışlar sergilediğini söylemeyi de ihmal etmiyor.

Öğrenciler

Hafızlığın sosyal hayatlarına olumlu ve olumsuz manada ne kattığını öğrenmek istediğimizde, öğrencilerin birçoğu oyun oynamak ve eğlenmek noktasından cevaplar veriyor.

Dışardakilerin görüşlerini önemseydiğini fark ettiğimiz Öğrenci-1'in, *“gülüyorum da öyle fazla gülmüyorum”* sözü hafız olmasının gülmeye engel olmadığını lakin bir sınırı olması gerektiği görüşünde olduğunu bizlere hissettiriyor.

Bu da bu yaş grubunun toplum içinde kabul görme eğilimini aklımıza tekrar getiriyor.

Dışardakilerin ne dediğini önemseyenlerden biri de Öğrenci-2. Aslında her insanın yapması veya yapmaması gereken davranışlar olduğunu söyleyen Öğrenci-2, yine de hafızların diğer insanların gözünde daha hanımefendi, kibar olduğunu gösteren davranışlarda bulunması gerektiği görüşünde. Oyun oynamakta, gülüp eğlenmekte sınırı aşmamak kaydıyla sıkıntı olmayacağını da sözlerine eklemektedir.

“Sadece benim demek istediğim, dışardaki insanlara göre daha böyle biraz daha hanımefendi oluyosun. Yani daha davranışların daha iyi oluyo, bakış açın. Daha kibar, daha olgun olman gerekiyor yani. Zaten eğer hafızlığın dediğim gibi hakıyla yaptıysan bu zaten ister istemez oluyor zaten içinde. (...) Bi hafıza yakışmıycak... (...) Sonuçta hafız dediğin kim ki, o da bi insan sonuçta. Neden gülüp eğlenmesin?”

Öğrenci-3, Empati ve irdeleme yaparak bir sonuca ulaşan öğrenci oyun oynama konusunda, *“kaydıraktan kaymak mı? Yaparsın, ben yapıyorum. Şey olmak şartıyla hani, eğlenmeli tabi ki eğlenmeli.”* diye düşünüyor. *“Şey olmak şartıyla hani, eğlenmeli tabi ki eğlenmeli. Ama oynaması gereken oyunlara bi çizgi, kırmızı çizgi. Son zamanlarda bir tane oyun var –mavi balina- diye insanlara intihar ettiriyormuş. Ben oyunun videosuna bile bakmadım doğrusunu söylemek gerekirse.”*

Öğrenci-4, futbol izlemeyi ve oynamayı sevdiğini söylüyor. Hafızlığın ise diğer insanların yaptığı her türlü olumlu ve doğru davranışı sergileyebileceği düşüncesini açıklıkla ifade ediyor.

Hafızlığın oynamaya, eğlenmeye engel olmadığını düşünenlerden bir diğeri de Öğrenci-5. *“zaten yatılı kaldığımız için hafta içi oynayamıyoruz. Hafta sonu da biraz oynuyoruz bir iki saat. Biraz eğlenmeliyiz.”*

2.4.3. Okul ve Kurslardan Beklentilere Ulaşılma Durumu

Okul ve Kur'an Kursu işbirliği ile yürütülen Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitiminde, öğrencinin eğitime yönelik kurumların karşılıklı beklentileri olduğu gözlenmiştir. Hafızlık için kursa gelen öğrenci, okuluna bir yıl ara verme hakkını kullanan ve okuldan gelen öğrencidir. Yine hafızlığını bir yılda tamamlayıp okuluna dönecektir. Dolayısıyla okul-kurs işbirliği, öğrencinin hem hafızlık hem de okul

derslerine katkısı yönünden birlikte hareket etmeleri eğitim kalitesi açısından faydalı olacaktır. Beklentiler bölümünde her iki kurumun da öğrencisi olan çocuğun, eğitimini en sağlıklı şekilde yürütmesi için katılımcıların okul veya kurstan beklentileri sorulmuştur. İdareci ve öğreticilere okul müdürleri ve öğretmenlerinden hafızlığa hazırladıkları çocuğa yönelik ne tür beklentilerinin olduğunu sorarken, veli ve öğrenciye hem okuldan hem de kurstan neler beklediklerini sorduk.

Kur'an Kursu İdarecileri

Birlikte çalıştıkları okullarla ileri düzeyde işbirliği yapamadıklarını belirten İdareci-1, bazı öğretmenlerin özel gayretleri ile okula ara veren ve kursta hafızlık yapan öğrencilerini ziyarete geldiklerini, öğrencilerin bu ziyaretten çok mutlu olduklarını ifade ediyor. Daha önce beklentiler bölümünde ortak programlar düzenlenmesini beklediklerini söyleyen İdareci-1, bu beklentilerine karşılık bulamadıklarını da ekliyor.

“Yok hocam, öyle ortamımız olmadı. Sadece kendi hocaları gelip buraya çocuklarını ziyaret ettiklerini ben gördüm. Kendi sınıf öğretmenleri çocuklarımız nerde kalıyor, yani bir bakalım demişlerdi. (...) Kek yapmış, kurabiye yapmış, gelip burda öğrencilerini ziyaret ettiler. Öğrencilerin çok mutlu olduklarını görmüştüm. Yani hocam iki tarafta böyle bir şeyler olursa gerçekten faydalı olur diye düşünüyorum. Güzel bir şeyler olur.”

Özellikle tam gün olan okullarda müfredatın hafifletilmesini, öğrencinin hafızlık sürecinde okul tarafından idare edilmesini talep ettiklerini söyleyen İdareci-2, İlçe Milli Eğitim Müdürü ile de görüşerek bu taleplerini ifade ettiklerini, ayrıca okullarda hafızlık proje sınıfı oluşturulması isteklerini de bildirdiklerini söylüyor. Ancak bu istek ve taleplerinin hiçbirinin karşılanmadığını, sadece hafızlık hazırlıktaki öğrencileri bir sınıfta topladıklarını belirtiyor. *“Hiçbirini karşılamıyor. Sadece şunu karşılıyor, bütün öğrencilerimiz hazırlık sınıfında ki öğrencilerimizi tek sınıfa topluyor. Sadece bize sağlamış olduğu imkan bu, başka hiçbir şey yok.”*

Tam gün eğitime geçilmesiyle birlikte sıkıntılarının daha da artacağından endişe duyduğunu belirten İdareci-3, birlikte çalıştıkları okul müdürü ile görüştüğünden sonra kendi aralarında bu duruma çözüm ürettiklerini ifade ediyor. Buna rağmen

okulların öğrencileri hafızlığa teşvik edip Kur'an Kursuna yönlendirmeleri hususunda beklentilerinin karşılanmadığını, sebebinin ise,

“Okullar bu konuda, öğrenci yönlendirme konusunda çok istekli değiller. Çünkü günümüzde şöyle bir olgu var. En revaçta olan eğitim, okullarda proje hafızlık sınıfları. Bunlar maalesef birileri için kendini göstermek veyahut ta okulların bizim de burda hafızlık yapan proje sınıfımız var diye adlandırılması için her okulda olduğu için bu öğrenci kendi öğretmen veya ordaki okuldaki idareciler kendi öğrencilerini bize yönlendirmeyi pek istemeyebilir.”

Sözlerinden anlaşılacağı gibi, görünür olmak isteyen okulların hafızlık sınıfı açmaları ve öğrenci niteliğinden çok niceliği ile öne çıkmaları olarak açıklıyor.

Birlikte çalıştıkları okulun her türlü beklentilerini fazlasıyla karşıladığını ifade eden İdareci-4, asıl beklentisinin Kur'an Kursu öğretmenlerden olduğunu söylüyor. Yarım gün çalışan öğretmenlerin okullarda derse girmelerini, oradaki çocuklarla Kur'an ve hafızlık konularında ilgilenmelerini istediğini belirtiyor.

İdareci-5, okullardan hafızlık öncesi ve sürecinde değil de hafızlık bittikten sonra beklentilerinin olduğunu daha önce ifade ederken, bu beklentilerinin okul tarafından dikkate alındığını şu sözleriyle açıklıyor.

“(…) Genellikle tavsiyemiz şu öğretmenlere ‘yani bunların hafızlığını unutturmayın, unutturmayın, devam ettirin.’ Bir de Arapça'ya ağırlık vermemiz lazım. Hafızlık sınıfını ona göre değerlendirin. Yani şu anda biz geçen sene konuştuğumuzda bu sene bayağı bir değişiklik oldu. Yani bu sene olumlu anlamda tabi tabi evet dinliyorlar yani.”

Kur'an Kursu Öğreticileri

Örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimine ilk başladıklarında farklı bir okulla çalıştıklarını şimdi ise birlikte çalıştıkları okulun değiştiğini söyleyen Öğretici-1, durumu şöyle açıklıyor. *“Beklentilerimiz mesela eee... O dönemde böyle işbirliği içindeydik biz şeylerle, ordaki okul idarecileriyle. Yani onlarda bu çocuklara bazı kolaylıklar şey yaptılar, gösterdiler. Ama hani şu andaki farklı, yeni bir okula geçtiler. Açıkçası orda hani ben de idareci değilim bilemiyorum o hususu.”*

Öğretici-2, özel olarak bir okulla çalışmadıklarını dolayısıyla da okullardan beklentilerinin karşılanıp karşılanmama konusunu test edemediklerini belirtiyor.

Öğretici-3, çalıştıkların okul idaresinin hafızlık yapan öğrencilere destek vermediğini, bir yıl okula ara verdikten sonra hafızlığını okulla beraber devam ettirmek zorunda olan öğrencilere kolaylık tanımadığını ancak, *“mesela geçen sene okul müdürümüz mesela dedi ki ‘bizim okulumuzda şöyle şöyle hafızlarımız var. Şöyle güzel okuyorlar, başarılı oldular.’”* Şeklinde hafız öğrenciler üzerinden görünür olmaya çalıştıklarını ifade ediyor. *“(...) Onlar da görünür olmaya çalışıyorlar. Burda Allah rızası için olmak lazım.”*

Öğretici-4, özellikle okuldaki öğretmenlerden hafızlık için olumsuz yönlendirme yapamamalarını beklediğini ifade etmişti. Ancak bununla ilgili herhangi bir görüşme yapmadıklarını ve bu talebi öğretmenlere iletmediklerini dolayısıyla da beklentilerinin nasıl sonuçlanacağını bilmediklerini ifade ediyor. Biz de kendisine, öğretmenlere kursları tanıtmaya ve hafızlığın ne olduğunu anlatmaya yönelik ilk adımı kendilerinin atması hususunda çalışmalar yapan örnekleri aktardık.

Öğretici-5, eğer mevzu hafızlık ise kursların bu konuda yetkin olduğunu bir işbirliği olaksa okulların gelip talepte bulunmaları gerektiğini düşünüyor. *“O, Kur’an Kursuyla iş birliği içinde olması lazım. Ama bunu yapan okulda görmedim.”*

Veliler

Veli-1, Kur’an Kursunun beklentilerini yeterince karşılayamadığını düşünüyor. Akademik derslere destek noktasında vaat ettiklerini tam olarak yerine getiremediklerini, çocuğundan zaman zaman argo kelimeler duyduğunu oysa hafızlıkla beraber söz ve davranışlarında hocalarının da etkisiyle daha iyi olacağını düşündüğünü ifade ediyor.

“(...) Yani çok fazla yeterli geldiğini de tahmin etmiyorum. Ama bu sene daha iyi hani bu seneki projede mesela daha çok matematik öğretmeni gelecek dediler bilmem bir şey başka öğretmenler... Bilemiyorum şimdi benim çocuğum (argo) kullanıyor mu kullanmıyor mu? Ama ben evde mesela duymuyorum ama okula gidiyordu buraya geliyordu değişik kelimeler duyuyordum. Ama onları nereden öğrendi okuldan mı, buradaki toplumdan mı bilemem. Yani hani dört dörtlük olmadı hocam. Hani Benim yetiştirdiğim kızımın üstünde daha fazla bir şey görmedim buradan.”

Okulun beklentilerini karşılayıp karşılamadığını sorduğumuzda sadece yıl sonu üst sınıfa geçmek için girdiği sınavda yardımcı olduklarını, *“başka da bir şey yok hocam başka bir şey yok”* sözleriyle ifade ediyor.

Kurs idaresi ve hocalarıyla iletişim halinde olduğunu ve eğitimin daha iyi olması için neler yapılması üzerine istişare ettiklerini ifade eden Veli-2, beklentileri noktasında ise, *“yani bu kursta mesela o var. İşte çocuklara konulan programlar var, yapılmış olunan çalışmalar var. Bu da süreci rutinen çıkartıyor. Yani çocuk için arada sırada olan geziler, işte seminerler... Hem bilgilendirici oluyor hem de dediğim gibi rutinden çıkarıyor çocuğu.”* Okuldan beklentilerinin ise,

“Yok karşılayamadı. Söyledikleri şu, ‘yönetmelik hazırlansın, biz öğretmeni uyarırız. Şu anda bizim esneteceğimiz bir şey de bize -bunu neye dayandırarak yaptınız?-denildiği anda hani biz suçlu duruma düşeriz’ onlar da kendilerine göre haklılar. Onlar da her şeyi kanuna, nizama uygun bir şekilde istiyorlar. Yani belki iyi niyetli olarak bir şey yapmak istiyorlar ama çok da elini taşın altına sokmak istemiyorlar aslında.”

Veli-3, kurs tarafından çocuğunun yeterince şuurlandırılmadığını *“(…) Ama gözlemlediğime göre genel olarak baktığım zaman bu çok az”* sözleriyle açıklamaya çalışıyor. Okuldan beklentilerinin ise karşılanmadığını ifade ediyor. Çocuğunun yedinci sınıfta okula bir yıl ara verdiğini hafızlık yaptıktan sonra bir üst sınıftan devam ettiğini söylüyor veli-3. Sekizinci sınıfa başlayacağı zaman ders konusunda ara verdiğinden dolayı endişelendiği için öğretmenleriyle yaptığı görüşmeyi şöyle anlatıyor.

“Birçok hocalarla görüştük, çocuğun kendisi konuştu. Şöyle söyledi, dedi ki ‘benim işte geçen sene dondurmam sebebiyle bu sene sekizinci sınıfa gidiyorum yediyi okuyamadım hocam geçen seneki konulardan bana yardımcı olur musunuz veya dosya verir misiniz?’ gibi söylenildiği halde abartısız söylüyorum öğretmenlerin yarısından çoğu ‘gelseydin, yapacak bir şeyim yok. Ben sana bu notları veremem. Veya ben senin için ekstradan bir daha yeniden bir zaman bir çaba harcayamam’ gibi yani çok fazla bir yardımcı olunduğunu zannetmiyorum. Yok olmadı, İmam Hatip okulumuz?”

Çocuğunun kursta sadece hafızlık yapmasını beklediğini ifade eden Veli-4, bu beklentisinin de bir süre sonra karşılandığını belirtiyor. *“Alışma süreci oldu mutlaka. Hatta yani o iki üç yıl telkinimize rağmen ufak tefek sıkıntılar yaşamadık o anlamda. Ama genel anlamda karşıladığını düşünüyorum ben.”* Okul ile ilgili görüşlerini, kendi öğrencilik yıllarıyla kıyasladığında, bugün birlikte çalıştıkları okuldan bir beklentisinin olmaması yönünde şöyle dile getiriyor. *“Beklentim, aslında*

yani kendi okuduğumuz dönemlerle kıyaslayacak olursak hiçbir beklentim yoktu okuldan. Yani şu an özellikle çocuğumuzun devam ettiği okulun müdürü onu takdir ediyorum, teşekkür ediyorum. İnanılmaz özverili davranıyor bu anlamda.” Sözleriyle açıklıyor.

Veli-5, kursun da okulun da beklentilerini karşıladıklarını ifade ediyor. *“karşılandı, fazlasıyla karşılandı. Okul beklentilerimizi karşılıyor. Çünkü baştan konuşarak okula verdik. Bazı şartlar belirlemeye çalıştık okulla beraber. ... Koleji'ne gidiyor. İşte 'boş derslerinde ders çalışması lazım, konulara yardımcı olur musunuz?' yani o konularda yardımcı oluyorlar.”*

Öğrenciler

Öğrenci-1, kursun fiziki şartlarının tahmin ettiği gibi olmadığını, hayalindeki kursu bulamadığını belirtiyor. *“Mesela ya tahmin ettiğim kadar şey değildi. (...) Dışarda böyle oyun alanları falan olmasını isterdim.”* Zaman içinde alıştığını ancak beklentilerini karşılamadığını ifade etmektedir.

Öğrenci-2, ders arasında, çay saatlerinde kendisini dışarıda hissedeceği bir bahçenin olmasını istediğini, ilk görüşmelerinde idarecinin bu yönde sözler söylemesiyle de bu beklentisinin gerçekleşeceğini düşündüğünü söylüyor. Ancak kursun yapılaşmanın yoğun olduğu bir mahallede olması dolayısıyla geniş bir bahçesi yok. Sadece arka tarafta, bodrum katı hizasında üstü kapalı bir alan var. Burayı görünce hayal kırıklığı yaşadığını ifade eden Öğrenci-2'ye göre bunun dışında kursun olumsuz bir yönü yok. *“Yani bu kursun imkânları gayet iyi yani yemek olsun... Onun dışında kötü bi yanı yok.”*

Öğrenci-3, küçük yaşlarda gittiği bir kursu hatırlayarak kocaman bahçesinin içinde park aletleri olduğunu anlatıyor. Burada da olmasını hayal etmiş ama *“bahçe yoktu. Ama şey gene teneffüsleri felan eğlenceliydi, güzeldi”* şeklinde hafızlığını tamamladığı kursu ile ilgili fikrini ifade ediyor.

Öğrenci-4, medrese tarzında tarihi bir kurs hayal ettiğini ancak kursunun modern bir apartman tarzında olduğunu ifade ediyor. Ancak yeni taşındıkları kursun spor salonunun olması, istedikleri zaman maç yapabilmesi beklentilerini karşılamışa

benziyor. *“Şimdi burda spor salonu var istediğimiz gibi her zaman maç yapabiliyoruz ama eski kursta öyle bir şey yoktu. Ben sadece onları isterdim. O da bu kursta olduğu için...”*

Beklentilerinin üzerinde olduğunu söyleyen Öğrenci-5, kursun hayal ettiğinden daha güzel olduğunu belirtiyor.

SONUÇ VE ÖNERİLER

2012 eğitim reformuyla başlayan “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi” programı Bakanlık tarafından hizmete sunulan hafızlık proje okullarında uygulanmaktadır. Bu programın yansıması olarak da proje okulları dışında il ve ilçelerde çeşitli okullarda ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı Kur’an Kurslarında hafızlık proje sınıfı adı altında sınıflar açılmıştır. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ile yaptığımız görüşmede bazı okulların takip edildiği, uygulamada başarılı olanların “Program Okulları” kategorisine dâhil edilerek sonuçlarının izlendiği ifade edilmiştir.

Proje kapsamında hafızlık yapan öğrencinin okula bir yıl ara vermesi, bir yılın sonunda da ara verdiği yılın derslerinden sene sonu sınava girerek sene kaybı olmadan üst sınıftan eğitimine devam etmesi okul, kurs, veli ve öğrenciler tarafından heyecanla karşılanmıştır. Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu Eğitim öncesi de ortaokul kademesindeki öğrencinin hafızlık yaptığı düşünüldüğünde o dönemde sene kaybının olması, öğrencinin iki üç yaş büyük olarak kaldığı sınıftan devam etmesi olumsuz yönler olarak değerlendirilirken; sadece hafızlığa odaklanması, zihinsel ve bedensel gelişiminin etkisiyle anlama ve kavramada sınıftaki diğer arkadaşlarına göre daha başarılı olması olumlu yönler olarak ifade edilmektedir.

Ülkemizde Kur’an eğitiminin geçirdiği aşamalar göz önüne alındığında zamanın ve ihtiyaçların değişmesi, gençlerin ilgi ve alakalarının önceki dönemlere göre farklılık göstermesi, eğitim sisteminde yaşanan değişimler gibi durumlar karşısında Kur’an öğretimi ve hafızlık eğitimindeki yeni arayışların bir süre daha devam edeceğini söylemek mümkündür.

Birinci bölümde günümüze kadar uzanan hafızlığın kurumsallaşma süreci aktarılmıştır. Bulgular ve yorumlar bölümünde ise okulla birlikte hafızlık eğitiminde Kur’an Kursundaki bir yıllık süreç değerlendirilmiş, örneklem grubunun görüşleri doğrultusunda beklentiler, süreç ve çıktılar hakkındaki yorumlara yer verilmiştir. Son bölümde ise bulguların özetiyle birlikte dünyada uygulanan farklı hafızlık yöntemleri doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

Hafızlık eğitiminin önemli bir kademesini oluşturan Kur'an Kursları özelinde idareci, öğretici, veli ve öğrencilerle yapılan mülakat sonucunda; proje ile ilgili bilgilendirme, ara verilen sürede hafızlığın bitirilmesi, bilişsel, duyuşsal ve sosyal davranışlara yönelik hafızlığın etkileri ve hafızlık sürecinde okul ve kurslardan beklentiler, bu beklentilerinin ne kadarının karşılığını bulduğu paydaşların değerlendirmeleri doğrultusunda tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca süreç ile ilgili, ortaokul kademesinin hafızlık için uygun bir dönem olup olmadığı, hafızlık yapacak öğrencinin nasıl belirlendiği, okul ile birlikte hafızlık eğitiminde zorlandıkları durumlar ve okulla birlikte hafızlık eğitiminin güçlü ve zayıf yönleri irdelenmiştir.

Proje ile ilgili ön bilgilendirmede gruplar arasında farklı yorumlar çıkmakla birlikte geneli yeterli bilgilendirme yapılmadığını, kendi araştırmaları neticesinde ulaştıkları bilgilerle sürece dahil olduklarını ifade etmişlerdir. Bilgilendirmenin baştan yeterli düzeyde yapılmasının eğitimin sürecini ve kalitesini etkileyeceği görüşü ortaya çıkmıştır. Akademik dersler, tutum ve davranışlar ve sosyal hayattaki yansımaları ile ilgili de genellikle manevi yönde beklentiler öne çıkarılmış, ancak çocukların yaşları itibarıyla bu beklentilerinin ilerleyen yıllarda daha net görüleceği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte hafızlık eğitiminin düzenli ve disiplinli çalışmayı olgunlaştırdığı, hafızaya yönelik ciddi bir gelişmeye sebep olduğu⁷⁰ ortak görüşünde birleşmiştir. Okul ve kurslardan beklentiler gruplar arasında farklılık göstermektedir. İdareci ve öğretmenlerin bir kısmı okul idaresi ve öğretmenlerinden hafızlığın anlam ve önemine yönelik destek beklerken bir kısmı hafızlık sürecinde kurslardan daha fazla beklenti içinde olduklarını belirtmişlerdir. Okullarla aradaki koordinasyon eksikliği veya zayıflığı nedeniyle fazla iletişim halinde olmadıklarını ve beklentilerinin çoğuna karşılık bulamadıklarını ifade edenlerin yanında okulların beklentilerini fazlasıyla karşıladığı görüşünde olan idareci ve öğretmenler de vardır. Kur'an Kursları kısmın da ise bu konuda daha çok veliler ve öğrenciler beklentilerini dile getirmiş, ancak neredeyse katılımcıların yarısı beklentilerinin karşılandığını ifade etmişlerdir.

---

⁷⁰ Tunç, "Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Rolü", s. 74.

Süreç ile ilgi kısımda, bütün katılımcılar ortaokul döneminin en uygun dönem olduğu konusunda hemfikirler. Ancak dört yıl olan ortaokul kademesinin hangi yılında başlanması gerektiğinde farklı düşünmektedirler. Büyük çoğunluğu altıncı ve yedinci sınıfın daha uygun olduğu, beşinci sınıfın küçük, sekizinci sınıfın ise liseye geçiş öncesi farklı zorluklarının olduğu ve çocuğun gelişim sürecinde ergenliğin etkisiyle birlikte duygusal coşku, taşkınlık, çabuk kurulan ve bozulan ilişkiler⁷¹ gibi durumların ortaya çıkmasıyla ezbere kendini yeterince veremeyeceği görüşü ağır basmaktadır.

Hafızlık yapacak öğrencinin belirlenme sürecinde iki kurs hariç diğerleri hafızlık için gelen başvuruların ilk aşamada kurs içinde oluşturdukları komisyon tarafından ikinci aşamada ise İlçe Müftülüğü Hafızlık Takip Komisyonunun değerlendirmesi ile tespit edildiğini belirtmişlerdir. Diğer iki kurs ise işbirliği içinde oldukları okuldan öğrenci aldıklarını, tespit aşamasının yine komisyonlar aracılığıyla yapıldığını ifade etmişlerdir. Velilerin bir kısmı çevreden duydukları, akrabaların, öğretmenlerin ve Kur'an Kursu öğreticilerinin yönlendirmeleri doğrultusunda çocuklarını hafızlığa verdiklerini söylemişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğu daha çok anne babalarının küçüklükten itibaren kendilerini hafızlığa hazırladıklarını, vakti geldiğinde ise hiç zorlanmadan sürece dahil olduklarını belirtmişlerdir.

Okul ile birlikte hafızlığın zorlayan yanları ise birkaç başlık altında karşımıza çıkmaktadır: Okul dersleri ve Kur'an eğitime yeterince zaman ayıramamaları⁷², ara verdikleri dönemde yatılı kalma, okul ve arkadaş çevresinden uzaklaşma, ortam değişimi ve kursların fiziki imkânlarının yetersiz olması. Yine kurumların birbiri hakkında geçmişten gelen olumsuz düşünceleri özellikle öğretmenlerin Kur'an Kursları hakkındaki geçmişte yaşanan olumsuz algılar sebebiyle oluşan önyargıları, hafızlığın önemsiz olmasını düşünmeleri ve öğrencileri bu yönde yönlendirmeleri diğer zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an Kursundaki idareci ve öğreticilerin formasyon eksikliği, gençlerin öğrenme ve duygu durumları konusunda

⁷¹ Elif Kılıç, "Kur'an Okumanın Ergenlik Dönemi Bireyleri Üzerindeki Etkileri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD. Din Psikolojisi Bilim Dalı, Haziran, 2010, s. 7.

⁷² Vahap Vahapoğlu, "Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hafızlık Eğitime Etkileri", s. 58.

yeterince donanıma sahip olmamaları da bir başka zorluk olarak dile getirilmektedir. Eğitimciler açısından en önemli problem olarak projenin her ilçedeki veya okuldaki amirin inisiyatifinde olması, projeyi uygulamak isteyenler için bir standardın olmamasıdır.

Hafızlık eğitim sürecinin güçlü ve zayıf yönleri, yaş, ara verilen sürenin yeterli olup olmadığı, ara verilen yılın derslerinin üst sınıfta telafisi başlıkları ile karşımıza çıkmaktadır. her bir başlık hem güçlü hem zayıf yön olarak değerlendirilmektedir. Ancak katılımcıların geneli ortaokul dönemini, sene kaybının olmamasını güçlü yön olarak görmektedirler. Bir yıl ara vermenin ise projenin zayıf yönü olduğu çoğunluğun ortak görüşüdür.

Öneriler

Ülkemizde hafızlık uygulamaları her ne kadar değişiklik gösterse de hafızlık yapma/yaptırma yöntemi genellikle klasik yöntem dediğimiz her cüzün son sayfasıyla başlayan ve bir buçuk ile üç yıl arası süren sistemle devam etmektedir. Ancak dünyadaki uygulamalara baktığımızda daha farklı yöntemlerin de kullanılmakta olduğu görülmektedir.

Kur'an ve Din Öğretiminde yaş sınırının kalkmasıyla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde 4-6 yaş kursları eğitim vermeye başlamıştır. Okul öncesinde verilmeye başlayan Kur'an dersleri, 4+4+4 sisteminde ilk kademe hariç diğer kademelerde de seçmeli olarak verilmektedir. Burada Endonezya örneğinde⁷³ olduğu gibi okul öncesi başlayan Kur'an eğitimi örgün eğitimin ilk kademesinde verilmeye devam ederek çocuğun bu eğitiminin sekteye uğramaması sağlanmalıdır. Çünkü 4-6 yaş da Kur'an öğrenen ve belli bir ivme kazanan çocuğun sonraki dört yıl boyunca öğrendiklerini unutması muhtemeldir. O dönemde iyi Kur'an okuyan ancak ilkökul kademesinde geliştiremeyen çocuk ortaokulda hafızlık yapmak istediğinde tekrar baştan başlamak zorundadır. Bu da zaman ve emek kaybı demektir. Oysa ilkökul kademesinde de Kur'an eğitimi devam etse ortaokul da hazır olan öğrenci kısa sürede hafızlığını tamamlayacaktır.

---

⁷³ Hatice Şahin, "Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı", **Dini Bilimler Akademik Araştırma Dergisi**, C. XI, sayı 2, 2011, s. 210.

Yine ülkemizde Kur'an'ın tamamını ezberleyenlere “Hafız” denirken İslam coğrafyasında bir cüz veya bir sure bilenlere de hafız denmektedir. Özellikle görüştüğümüz Suriyeli, Filistinli, Suudi Arabistanlı ve Türk Cumhuriyetlerinden kişiler hafız olduklarını ifade etmişler “*nerenin hafızısınız?*” sorumuza da belirli bir veya birkaç cüz ya da sure veya surelerin hafızı oldukları cevabını özgüvenli bir şekilde vermişlerdir. Oysa ülkemizde hafızlığa başlayıp herhangi bir sebeple yarıda bırakan veya hafızlığın ezber kısmını bitirmiş ama sınava girmemiş ya da sınava girmiş ama başarılı olamamış kişilere hafız gözüyle bakılmamaktadır. Toplumdaki bu algının ise hayal kırıklığı, üzüntü ve başarısızlık duygusu oluşturduğu ve bu durumdaki kişilerin vicdan azabı çektiği gözlenmektedir. Çevrenin de etkisiyle oluşan bu başarısızlık psikolojisi sonucunda öğrenci göğsünü gere gere “*ben hafızım*” diyememektedir. Burada Suudi Arabistan’da örneğini gördüğümüz “Sertifikalandırma veya Belgelendirme” yöntemi bir öneri olarak değerlendirilebilir. Çalışmamızda örneklem grubumuza “*yılsonunda öğrencinin ezberlediği yerler bir sertifika veya belge ile taltif edilse, başarısızlık psikolojisinden kurtulur mu?*” sorumuza büyük çoğunluk olumlu karşılık vermiştir. “*Yani bu da bir olumlu bir evet, olumlu bir etkidir, bi teşviktir.*” Cevabını veren öğreticinin yanında bir öğrencinin de “*hoşuma gider*” cevabı bizim için kıymetlidir. Yine uygulamanın, çocuğun daha önce ezberlediği yerleri sahiplenmesine ve ileriye yönelik de ezberler yapmasına teşvik olacağını bir veli “*sahiplenme, belki onun sayesinde öbürleri de peşinden gelecek, ezberlenecek. Yani ben bunu hak talep ettiysem, bana hak gördülerse...*” sözleriyle açıklamaya çalışıyor. Bir başka görüşmecimiz sorumuz karşısında heyecanlanarak,

Yarım hafız şeklinde, mesela diyelim Bakara hafızı şeklinde mesela belge verilmiş olsa, taltif olmuş olsa veya hayatının geri kalanında başarılı olur. Kendini daha özgüveni yüksek olur. Öbür türlü kendini şey yapar yani ‘ben bu işi yapamadım, edemiyorum’ başarısız görür, özgüveni düşük olur. Ama yarım hafızlık yapana mesela “Yarım Hafızlık Belgesi” verilse, geleceği açısından da ‘ben bu işi başardım’, çocuk kendine bi özgüveni olur yani bence verilsin. Keşke imkân olsa böyle mesela Bakara Suresini ezberleyene dahi ben verilsin isterim. Mesela “Bakara Suresinin Hafızı” denmiş olsa veyahut da “Kur'an'ın Tamamının Hafızı, Yarım Hafız, Amme Cüzünün Hafızı” mesela denmiş olsa...

Fikirlerini bizimle paylaşıyor. Bir diğeri “*kesinlikle desteklerim, yani olması lazım*” derken bir başkası “*kesinlikle desteklerim, hatta bir an önce de yapmak*

lazım” diyerek uygulamayı kursunda hemen başlatmayı düşündüğünü ifade ediyor. Bu soruyu sordüğümüz görüşmecilerimizden sadece bir tanesi çekincesini,

“Yani çok güzel bi sistem de şu da şimdi şey var. Hafızlık yapan çocuklarda hep böyle bir kaçamak kapı arayışı var. (...) Yani bu 13 sayfanın hafızıdır belgesini, bir uç nokta olarak düşünülebilir ama hafızlıkta ‘ben artık yapmıyorum’ deyip kolayca kaçanların bir çıkış kapısı olur mu, bu olumsuzluk da düşünülmeli.”

Sözleriyle dile getiriyor. Burada verilecek sertifika veya belgenin belli sınavlarda geçerliliğinin olması, ezberlenen yerlerin unutulmamasına da katkı sağlayacağı görüşü de paylaşılanlar arasındadır.

Dünyada uygulanan çeşitli yöntemlerin daha zahmetli, uzun zaman alan ve pratik olmayan yöntemler⁷⁴ olarak değerlendirilmesinin yanında biz özellikle Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitiminde bu yöntemlerin bazılarından istifade edilebileceğini düşünmekteyiz. Özellikle okulla beraber hafızlıkta ortaokul dönemindeki çocuğun okul ortamından uzaklaşmadan, müfredat dâhilinde yıllara yayılarak cüz veya sure hafızlığı şeklinde yapılabileceği görüşündeyiz.

Bu bağlamda bir diğer önerimiz ise, yine İslam Coğrafyasından uygulamalar değerlendirildiğinde okulla beraber uzun süreye yayılan hafızlık eğitiminin ülkemize uyarlanmasıdır. Okul öncesi başlayan eğitimin ortaöğretim hatta yükseköğretimde de devam edecek şekilde planlanması. Mesela 30 cüz veya 114 sure yıllara bölünerek her yılın sonunda beş cüz veya surenin uzunluğuna göre sayı belirlenerek bir müfredat oluşturulması okulla birlikte hafızlık yapan çocuğu fazla zorlamayacaktır diye düşünmekteyiz. Ayrıca ergenlik dönemine kadar kendini bir gruba bağlı hissetme eğiliminde bulunan çocuk okula ara verme, alıştığı arkadaş ve sınıf ortamından ayrılma zorunda kalmayacaktır. Bir başka husus ise hafızlık için okula ara veren çocuğun gittiği Kur’an Kursunda yatılı kalmasıdır. Her ne kadar 2005 yılında yapılan bir çalışmada⁷⁵ öğretmenlerin %90,5’i yatılı hafızlığın daha verimli olduğu görüşünü savunsalar da küçük yaştaki çocukların aileden uzun süre uzak kalması psikolojik ve gelişim boyutunda sıkıntılara sebep olabilmektedir. Bu

⁷⁴ Ömer Özbek, “Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri”, **Bilimname**, XXXVII, 2014/2, s. 183.

⁷⁵ Ahmet Fatih Çaylı, “Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Isparta, 2005, s. 69.

Çalışmamızın uzun süreye yayılan hafızlık ile ilgili yeni araştırmalara kapı aralamasını ummaktayız. Yapılacak pilot uygulamalar ve takip araştırmaları ile konunun geliştirilebileceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Baltacı, Cahit: “Cumhuriyet Döneminde Kur’an Kursları”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 6, İstanbul, 1999, s. 181-186.
- Baktır, Mustafa: “Suffe”, **DİA**, C. XXXVII, 2009, s. 469-470.
- Bozkurt, Nebi: “Daru’l-Kurra”, **DİA**, C. VIII, 1993, s. 543-545.
- Bozkurt, Nebi: “Hafız”, **DİA**, C. XV, 1997, s. 74-78.
- Çağrı, Mustafa: “Kur’an Kursu”, **DİA**, C. XXVI, 2002, s. 423-426.
- Çaylı, Ahmet Fatih: “Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Isparta, 2005, s. 69.
- Deryakulu, Deniz vd.: **İçerik Türlerine Dayalı Eğitim**, Ed: Ali Şimşek, Ankara, Nobel, 2006.
- DİB: 22/06/1965 tarih ve 12038 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun, T. C. Resmi Gazete.
- Dodurgal, Abdurrahman: **Ailede Din Eğitimi**, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011.
- Erdoğan, İrfan: **Sınıf Yönetimi**, Alfa Basım, 16. Baskı, İstanbul, 2015.

- Kılıç, Elif: “Kur’an Okumanın Ergenlik Dönemi Bireyleri Üzerindeki Etkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı, Haziran, 2010, s. 7.
- Kırkız, Mustafa: “El-Ezher Özelinde Klasik ve Modern Eğitim”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. XIV, sayı 1, s.s. 167-171.
- Kızılabdullahoğlu, Yıldız, Yürük, Tuğrul: **Din Eğitimi**, Ed: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, İstanbul, Ensar Neşriyat, 4. basım, 2015.
- Koç, Ahmet: **Din Eğitimi**, Ed: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, İstanbul, Ensar Neşriyat, 4. basım, 2015.
- Kuloğlu, Rahime: “Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hafızlık Projesinin Değerlendirilmesi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Marmara Üniversitesi Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2018, s. İİİ.
- Kurt, Yaşar: “Kur’an’ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi”, **Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 11, sayı 22, 2012/2, s.229-251.
- Kur’an: Yusuf Suresi, 12/2.

- MEB: (Çevrimiçi) <https://dogm.meb.gov.tr/www/orgun-egitimle-birlikte-hafizlik-projesi-uygulayan-imam-hatip-ortaokullari-listesi/icerik/640>, 05.04.2018.
- MEB: T.C. Mili Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi”, Ankara, 2017, s. 3.
- MEB: 18 Ağustos 1997 tarih ve 23084 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitimi 159 Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. T.C. Resmi Gazete.
- Özbek, Ömer: “Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri”, **Bilimname**, XXVII, 2014/2, s. 183-209.
- Şahin, Hatice: “Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı”, **Dini Bilimler Akademik Araştırma Dergisi**, C. XI, sayı 2, 2011, s. 199-220.
- Toker, İhsan: **Hafızlık Anlam & Deneyim**, Ankara, Fecr Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2017.
- TRT: (Çevrimiçi), https://www.trthaber.com/m/?news=endonezyadaki-kuran-koyunde-akademik-ve-hafizlik-egitimi-bir-arada-veriliyor&news_id=350108&category_id=4, 10.09.2018.

Tunç, Yasemin: “Kur’an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Rolü”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 27.

Vahapoğlu, Vahap: “Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hafızlık Eğitimine Etkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Felsefe ve Din Bilimleri Ana bilim Dalı, Rize, 2016, s. 20.

Yıldırım, Ali,
Şimşek, Hasan: **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara, 2016.

EKLER

Örneklem Gruplarına Ait Bilgiler			
Sıra No	Rumuz	Cinsiyet	Hafızlık Durumu
1	Kur'an Kursu İdarecisi-1	Kız	Hafız
2	Kur'an Kursu İdarecisi-2	Kız	Hafız
3	Kur'an Kursu İdarecisi-3	Erkek	Hafız
4	Kur'an Kursu İdarecisi-4	Erkek	Hafız
5	Kur'an Kursu İdarecisi-5	Erkek	Hafız
6	Kur'an Kursu Öğreticisi-1	Kız	Değil
7	Kur'an Kursu Öğreticisi-2	Kız	Hafız
8	Kur'an Kursu Öğreticisi-3	Erkek	Hafız
9	Kur'an Kursu Öğreticisi-4	Erkek	Hafız
10	Kur'an Kursu Öğreticisi-5	Erkek	Hafız
11	Veli-1	Kız	Değil
12	Veli-2	Kız	Değil
13	Veli-3	Erkek	Hafız
14	Veli-4	Erkek	Hafız
15	Veli-5	Erkek	Değil
16	Öğrenci-1	Kız	Hafız
17	Öğrenci-2	Kız	Hafız
18	Öğrenci-3	Erkek	Hafız
19	Öğrenci-4	Erkek	Hafız
20	Öğrenci-5	Erkek	Hafız